VAKBLAD VOOR DE BIBLIOTHEEKSECTOR

Bibliotheekblad

Interview staatssecretaris Gunay Uslu
Muziek in de bibliotheek
Fusie Twentse bibliotheken
FlevoMeer opent Kennispleinen

Nummer **6** | Jaargang 27
Juni 2023

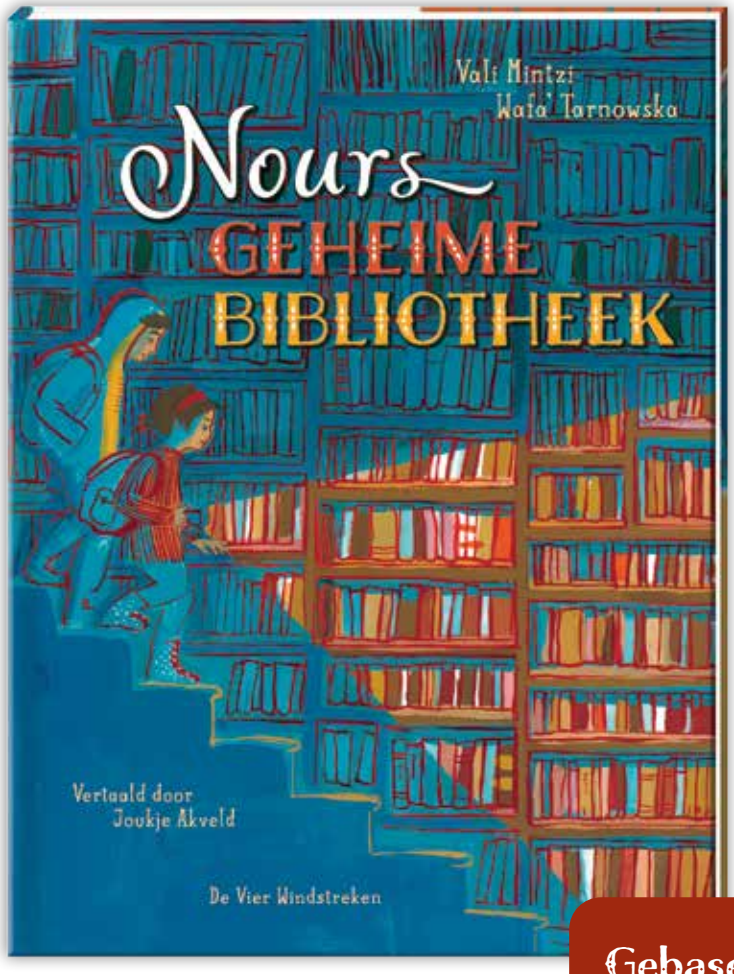

Janita Olthof, coördinator FabLab bij Bibliotheek Veenendaal

Foto: Eric van Nieuwland

BOEKEN GEVEN HOOP IN OORLOGSTIJD

Wanneer de oorlog in Syrië de stad Damascus bereikt, nemen de jonge Nour en haar neefje Amir het initiatief om een geheime ondergrondse bibliotheek op te richten van de boeken die ze op straat weten te verzamelen. Deze geheime bibliotheek biedt hen en vele andere inwoners een toevlucht in de donkere tijden van oorlog en geweld.

Gebaseerd op ware gebeurtenissen

ISBN 978 90 5116 963 8 | € 15,99 | 36 pagina's

De Vier Windstreken

www.vierwindstreken.com

Alles voor de bibliotheek op school

Creëer de optimale schoolbibliotheek met onze (start)collectie voor het primair onderwijs en combineer deze met Aura bibliotheeksoftware.

- Gevarieerde startcollecties van van 500, 750 of 1000 boeken.
- Invoeren, beheren én uitlenen van de collectie met de Aura bibliotheeksoftware.
- Uitleenstatistieken voor de monitor van de Bibliotheek op school.

Lezen begint met de juiste match

Om leesbevordering en leesplezier een goede plek te geven in de school biedt NBD Biblion verschillende handige oplossingen die de school helpen om lezen te stimuleren. Ontdek vandaag nog of onze oplossingen een match zijn!
www.nbdbiblion.nl/school

Aura Software
ONLINE SOFTWARE VOOR UW BIBLIOTHEEK

is een product van

nbd biblion

Colofon

Bibliotheekblad is hét vakblad voor de bibliotheeksector en verschijnt tien keer per jaar, waaronder een dubbelnummer. Kijk ook op onze website: www.bibliotheekblad.nl en op onze sociale media-accounts op Twitter, Facebook en LinkedIn.

Uitgeverij
Uitgeverij IP
Charlotte van Pallandtlaan 12
2272 TR Voorburg

Hoofd-, eind- en webredactie
Menno Goosen
menno.goosen@bibliotheekblad.nl
+31 (0)6 2222 90 67

E-mailadres redactie
redactie@bibliotheekblad.nl

Tekstcorrectie
Marijn Mostart

Medewerkers
Johannes Abeling, Femke van den Berg, Annemiek van de Burgt, Paul van Capelleveen, Mark Deckers, Maarten Dessing, Elselien Dijkstra, Anne van den Dool, Esther van Gelder, Marianne Hermans, Jamea Kofi, Arno Kuipers, Cindy Lammers, Marjolein Lolkema, Anneke de Maat, Rianne van Melik, Eric van Nieuwland, Marjolein Oomes, Linda van Pelt, Els Rademaker-Vos, Anna Rademakers, Evi Savelkouls, Gerrit Serné, Kees Teszelszky, Jeroen Vandommele, Stan Verhaag, Karin Vingerhoets, Eimer Wieldraaijer, Ivonne Zijp.

Ontwerp basisvormgeving
SNEP grafische dienstverlening

Lay-out
Thomson Digital

Opmaakbegeleiding
Hans Jansens (Impaginator.nl)

Druk
Damen Drukkers

Juryleden Beste Bibliotheek
Jeanine Deckers, Ilona Ebels, Gerard Meijer, Erna Staal, Chris Wiersma (voorzitter)

Abonnementen Nederland
Abonnementenland, Postbus 20, 1910 AA Uitgeest. Tel. +31 (0)251-25 79 24. Site: www.bladenbox.nl voor abonneren of www. aboland.nl voor adreswijzigingen en opzeggingen. Abonnementenland is ook bereikbaar via Twitter. @Aboland_klanten. Beëindigen abonnement: opzeggingen dienen 12 weken voor afloop van de abonnementsperiode in ons bezit te zijn. Prijswijzigingen voorbehouden.

Abonnementen België
Abonnementenland, Ambachtenlaan 21 Unit 2A, 3001 Heverlee. Tel. +32 (0)28 08 55 23. Site: www.bladenbox.be voor abonneren of www.aboland.be voor adreswijzigingen en opzeggingen. Beëindigen abonnement: Opzeggingen dienen 12 weken voor afloop van de abonnementsperiode in ons bezit te zijn. Prijswijzigingen voorbehouden.

Abonnementsprijs
Per 1 januari 2023 kost een abonnement in Nederland € 229,95, elk vervolgabonnement op hetzelfde adres € 219,95, los nummer € 30. Abonnementsprijs België: € 248,95. Overige landen € 282,95. Alle bedragen inclusief btw en verzendkosten.

Adverteren
Op www.bibliotheekblad.nl vindt u onze tariefkaart. Meer informatie kan gegeven worden door accountmanager Rajin Roopram, telefoon: +31 (0)6-1520 17 24, e-mail: rajin.roopram@kbenp.nl.

Overname van tekst
Niets uit deze uitgave mag zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van Uitgeverij IP gebruikt of verveelvoudigd worden. Voor kopiëren is reprorecht verschuldigd aan de uitgever.

ISSN
1573-9597

Volg ons ook online

Op bibliotheekblad.nl vindt u het actueelste bibliotheeknieuws. Via de site kunt u zich gratis abonneren op onze wekelijkse nieuwsbrief. Ook zijn wij actief op sociale media:

- facebook.com/bibliotheekblad
- twitter.com/bibliotheekblad
- linkedin.com/company/bibliotheekblad

INHOUD

6
Collega
In 2015 maakte Janita Olthof een flinke carrièreswitch bij Bibliotheek Veenendaal: van bibliothecaris naar coördinator van het zogeheten FabLab.

8
Interview staatssecretaris
Een exclusief interview met Gunay Uslu, staatssecretaris van Cultuur en Media, die de sector al vele positieve impulsen heeft gegeven, met als laatste wapenfeit de SPUK-regeling voor het aanvragen van uitkeringen om het bibliothekennetwerk te versterken.

14
Vakantielezen
Het zomerleesprogramma, een samenwerking tussen de Koninklijke Bibliotheek (KB) en Biblionet Groningen, nodigt uit tot het beleven van nieuwe avonturen, met support van Fenna Ramos, bekend van Zappelin.

16
Muziek in de bibliotheek
Steeds meer bibliotheken saneren hun collecties cd's, dvd's en bladmuziek. Tegelijkertijd is er een tegenbeweging van specialisten die ervoor willen waken dat muziek compleet uit bibliotheken verdwijnt.

22
Puzzeltheek
Drie jaar terug voegde de Zwolse bibliotheeklocatie Stadkamer Zuid een nieuwe loot toe aan de stam van de bibliotheekservice: het uitlenen van legpuzzels.

24
Fusie bibliotheken Twente
De bibliotheken van Hengelo, Oldenzaal en Hof van Twente fuseren. Vanaf 1 januari 2024 gaan ze verder als Bibliotheek Twente.

28
Generaties in gesprek
Lange tijd was de bibliotheek enkel een plek waar je boeken haalde. Tegenwoordig staat op het programma van bibliotheken meerdere keren per week een activiteit.

32
Kennisplein Dronten en Lelystad
In de paar maanden dat de Kennispleinen van FlevoMeer Bibliotheek open zijn, hebben daar al veel informatiezoekers aangeklopt.

36
Bijzondere Bibliotheken
Directeur Irene Haslinger geeft een kijkje in de keuken van de TU Delft Library, waar digitalisering en open science een grote vlucht nemen.

38
Digitale literatuur (deel III)
In dit derde en laatste artikel in deze reeks gaan de auteurs dieper in op het bewaren en opnemen van digitale literaire werken in de bibliotheekcollectie.

42
Topstukken
Aan het eind van de achttiende eeuw kwamen twee natuurliefhebbers – uitgever Jan Christiaan Sepp (1739-1811) en landbouwcommissaris Jan Kops (1765-1849) – op het idee om de hele Nederlandse plantenwereld in kaart te brengen.

44
Tien jaar Muntpunt
Het Brusselse Muntpunt bestaat dit jaar tien jaar, maar er staan veranderingen voor de deur. Zowel de hoofdbibliothecaris, Leen Lekens, als de algemeen directeur, Roel Leemans, vertrekt.

48
Young Adult festival
Noord Oost Brabantse Bibliotheken houdt voor de tweede keer het Young Adult festival, georganiseerd door het eigen jongerenpanel.

50
IFLA / WLIC
Save the date: 21-25 augustus 2023, want dan staan Rotterdam en Nederland in het teken van de 88ste editie van het IFLA WLIC, het grootste internationale bibliotheekcongres ter wereld.

52
Management
Sinds Eric de Haan in 2009 de overstap maakte van de financiële wereld naar de bibliotheeksector, als directeur van Regionale Bibliotheek Angstel, Vecht en Venen, voelt hij zich als een vis in het water.

56
Onderzoek
De Koninklijke Bibliotheek heeft samen met andere Europese organisaties een nieuwe methode (SMILES) ontwikkeld om mediawijsheid bij jongeren te vergroten.

58
Column
Rianne van Melik en Jamea Kofi van de Radboud Universiteit doen onderzoek naar openbare bibliotheken als sociale infrastructuur. In deze column bespreken ze om beurten hun belangrijkste bevindingen.

Verschijning Bibliotheekblad 7-2023

In juli en augustus komt Bibliotheekblad niet uit.

Editie 7 komt uit op 22 september.

Beste lezer,

In dit nummer leest u een exclusief interview met Gunay Uslu, de meest populaire staatssecretaris van Cultuur en Media binnen onze sector sinds decennia. Waar vorige staatssecretarissen altijd slecht nieuws voor de bibliotheken hadden, is er sinds haar aantreden in januari 2022 veel veranderd. Er wordt maar liefst bijna zestig miljoen euro geïnvesteerd in de sector. Daarnaast gaat de staatssecretaris – in tegenstelling tot haar voorgangers – zeer regelmatig op bezoek bij bibliotheken en aanverwante instellingen. Haar interesse is oprecht. In 2022 tijdens de Huizingalezing[1] noemde ze de bibliotheek: *'Een van de meest democratische plekken die er is.'*
Een ander citaat uit deze lezing die haar warme betrokkenheid goed illustreert:

'Mensen noemen de bieb wel eens de hemel of het toonbeeld van vrijheid. Het is een plek die je horizon verbreedt. Je leent er niet alleen boeken. Bibliotheken zijn bij uitstek locaties waar mensen cultureel ontwaken en cultureel volwassen kunnen worden. Het zijn plekken waar mensen groeien, leren, oefenen, of juist even de stilte opzoeken. Plekken waar je je wereld vergroot, door een ontmoeting met een dorps- of stadsgenoot die je nog niet kende. Doordat je voor het eerst een boek van Annie M.G. Schmidt, Gerard Reve of Arnon Grunberg in handen hebt. Of verhalen en stemmen van andere continenten, en landen en mensen waar je je nauw mee verbonden voelt.'

Een interview met deze bevlogen staatssecretaris die bibliotheken *'kathedralen van kennis en verhalen'* noemt, stond al heel lang op ons verlanglijstje. Helaas heeft dat, zoals met alle bewindvoerders, nogal wat voeten in de aarde. Druk, druk, druk. In de eerste instantie kon het interview alleen per e-mail plaatsvinden. Na héél lang zeuren bij haar woordvoerders kregen we zéér lastminute groen licht: rondom de presentatie van de SPUK-regeling in Bibliotheek Eindhoven. De bibliotheek was ons zeer ten dienste door een rustig plekje voor het interview te reserveren en de foto's van de openstelling van de SPUK-regeling beschikbaar te stellen. Hiervoor onze hartelijke dank!

Ik wens u veel leesplezier!

Menno Goosen
Hoofdredacteur Bibliotheekblad
menno.goosen@bibliotheekblad.nl

[1] De tekst van de Huizingalezing 2022 leest u op de website van Bibliotheekblad via de verkorte link: tinyurl.com/mr2966x5

Janita Olthof, coördinator FabLab bij Bibliotheek Veenendaal

‘Wij moeten natuurlijk voorblijven op de scholen!’

‘De Cultuurfabriek’, prijkt in grote letters op het dak van Bibliotheek Veenendaal. ‘Op deze locatie stond vroeger de wolfabriek van Hollandia’, vertelt Janita Olthof. ‘In 2010 heeft onze bibliotheek het nieuwe gebouw in gebruik genomen.’ Een ommezwaai van wol naar niet alleen boeken, maar ook met een Grand Café, Historische Vereniging, Stadsmuseum Veenendaal, Kunstuitleen en VVV/Museumshop. Vijf jaar later maakte Janita zelf ook een flinke cultuuromslag: van bibliothecaris naar coördinator van het zogeheten FabLab met focus op techniek, ICT-basisvaardigheden, computational thinking en programmeren. ‘Eerst voelde dit als duw uit de comfortzone. Nu ben ik blij dat ik de kans heb gekregen deze nieuwe kant op te gaan, mét een link naar mijn vroegere vak.’

TEKST: LINDA VAN PELT • FOTO’S (INCLUSIEF COVER): ERIC VAN NIEUWLAND

Cultuuromslag

Een glazen bol als vermeend orakel voor voorspellingen? Nee, die maken ze voorlopig nog niet in het Veenendaalse FabLab, maar ze zijn hier wel degelijk toekomstgericht. Toen Janita – nog dik in de vorige eeuw – aan haar opleiding tot bibliothecaris begon, had ze vast geen 3D-printers, vinylsnijders, sublimatie-printers en lasersnijders voor ogen. Maar die horen dan ook bij de 21e-eeuwse vaardigheden.
Wanneer in de beginjaren van Janita’s middelbareschooltijd de beroepskeuzefolders worden uitgedeeld, trekt de flyer van, zoals dat toen nog heette, de Bibliotheekacademie, vrijwel meteen haar aandacht.

‘Ik hield van lezen. Als de bibliobus ons dorp kwam binnenrijden, stond ik als een van de eersten in de rij voor nieuwe boeken. Dat je je in die richting kon scholen, leek me fantastisch! Deze informatiefolder heb ik ook lang zorgvuldig bewaard.’ En het plan wordt waarheid. Aan de BDA Groningen (tegenwoordig Hanze-hogeschool) specialiseert Janita zich in twee richtingen: jeugd-bibliothecaris en documentalist.
‘Het leek me goed om twee kansen te hebben voor het vinden van werk.’

Stroomversnelling

Beide studierichtingen heeft ze in praktijk gebracht: eerst als

bibliothecaris bij de Openbare Bibliotheek Winschoten, daarna als documentalist bij de universiteitsbibliotheek in Utrecht. En in 1994 begon ze als bibliothecaris bij Bibliotheek Veenendaal, nog steeds haar werkgever, maar niet zonder veranderingen op haar loopbaanpad!
'In 2010 verhuisden we naar onze nieuwe locatie. Gezamenlijk met andere organisaties kregen we veel cultuur onder één dak. Dat bevalt uitstekend. Vijf jaar later besloot onze directeur, Mieke van Dijk, om eens te onderzoeken hoe we de bibliotheek meer toekomstbestendig zouden kunnen maken. Want, parallel aan de landelijke trend, liepen ook bij ons de bezoekersaantallen terug', vertelt Janita. 'Collega's van Doklab uit Delft kwamen met een rapport van aanbevelingen. Eén daarvan was de opzet van een zogeheten *Fabrication Laboratory*, kortweg FabLab. Enerzijds iets totaal nieuws, anderzijds ook weer niet zo verrassend. Er zijn in deze regio veel ICT-bedrijven en onze directeur speelde al eerder met het idee om vanuit de bibliotheek daarbij op de een of andere manier aansluiting te zoeken.'
Daarna ging het snel. 'Een ommezwaai, een sprong in het diepe', zijn woorden die bovenkomen als Janita terugdenkt aan de stroomversnelling waarin 'haar bibliotheek' terechtkwam. Het had direct impact op haar eigen werk, want Mieke van Dijk vroeg of Janita wilde meedenken én een rol wilde spelen in het FabLab. 'We gingen kijken bij andere bibliotheken waar al een soortgelijk initiatief was gestart, maar dat waren er nog niet zo veel. Gelukkig kregen we goede begeleiding, onder andere van Frysk Lab.' (Het eerste mobiele BibliotheekFabLab in Europa en misschien zelfs ter wereld dat bibliotheken adviseert om een makersplaats in de bibliotheek te integreren, red.)

Grote trots

Inmiddels, dik zeven later, zijn alle 24 Veenendaalse basisscholen bij het FabLab van de bibliotheek over de vloer geweest. 'We ontvangen jaarlijks tussen de 50 en 75 klassen. In totaal hebben we inmiddels 14 verschillende workshops, afgestemd op de diverse leeftijdsklassen. De kleinsten uit groep 3 kunnen hier een bibberrobotje maken. "Dat kan ik niet!", hoor ik regelmatig als eerste reactie. Des te groter de trots als het toch gelukt is', vertelt Janita, die inmiddels niet meer bij alle workshops aanwezig is, want er moet ook veel werk áchter de schermen worden verricht. 'Ik loop wel vaak even binnen. Om de sfeer te proeven en om de docent te spreken met wie ik de afspraak heb gemaakt. En zo nodig val ik in, want in je eentje kun je zo'n groep niet draaien.'
FabLab leunt op de inzet van een aantal vaste vrijwilligers en medewerkers: Leontine Schuurman (ook actief in de klantenservice), Trudy Voos (ook facilitair medewerker van de bibliotheek) en Inge Scholten. Zelf houdt Janita zich voornamelijk bezig met de gehele organisatie, het beleid, de aansturing, het onderhouden van het contact met de scholen en niet te vergeten het ontwikkelen van steeds weer nieuwe workshops!

Ontdekkingstocht

Dat verzinnen van nieuwe workshops, hoe gaat dat dan in zijn werk? Want zelfs als bibliothecaris met progressieve geest ben je toch niet direct een 'Willemina Wortel'?
'Dat gaat letterlijk stap voor stap', reageert Janita. Ik heb een handige man die soms met ideeën komt. Of ik vraag hem om raad als ik zelf iets heb bedacht. Het gebeurt regelmatig dat wij tijdens een boswandeling elkaar inspireren op FabLab-gebied. En hij valt ook wel eens in als vrijwilliger.'
Zelf probeert Janita zo veel mogelijk de link te leggen tussen technische activiteiten en boeken lezen. Zo is er een workshop voor groep 7 en 8, gebaseerd op het boek 'De ontdekkingsreiziger' door Katherine Rundell. 'Het is de bedoeling dat de juf of meester dit boek eerst voorleest in de klas. Het gaat over een jongen, Fred, die samen met drie andere kinderen in een klein vliegtuigje over het Amazonegebied vliegt. De piloot krijgt een hartaanval, het vliegtuigje stort neer en de piloot komt om het leven. De kinderen moeten zien te overleven in de jungle. Een mooie inspiratiebron als de hele klas naar ons FabLab komt. In groepjes maken ze een maquette, gaan aan de slag met 3D-printers en lasersnijders, en daarna nog met knutselmaterialen in ons eigen atelier. Dit betekent een dagdeel hard werken, zowel voor de kinderen als de begeleiders. Maar met veel plezier!'

Koploper

Sommige workshops hebben betrekking op seizoensactiviteiten, zoals de regenboogmachine die wordt gemaakt rond de Pride in Veenendaal, eind mei. Het maken van coole 3D-tekeningen kan het hele jaar door.
'Wij moeten natuurlijk vóórblijven op de scholen', klinkt het strijdbaar. 'Alleen op die manier blijven we een aantrekkelijke plek om nieuwe vaardigheden te ontwikkelen.'
Koploper blijven in nieuwe technologie, techniek en programmeren blijft niet beperkt tot de scholen alléén. Iedere zaterdag kunnen geïnteresseerde Veenendalers hun innovatieve fantasie tot leven laten komen in het FabLab. Door het kopen van een voordelig geprijsd tijdslot kunnen zij gebruikmaken van de 3D-printer, aan de slag gaan met hout of plexiglas en de lasersnijder, of zelf een shirt bedrukken.
'We willen dé plek zijn voor iedereen die gebruik wil maken van deze nieuwe technieken. Het is laagdrempelig, je kunt zó binnenlopen en je hoeft geen lid te zijn van de bibliotheek. Eén keer per maand hebben we een specifieke workshop, waarvoor je wel moet reserveren. Die zaterdagmiddagworkshop geef ik altijd samen met een collega.'

Toekomst

Hoewel het losbreken uit haar oorspronkelijke taken binnen de bibliotheek voor Janita best even voelde als het verlaten van haar comfortzone, is ze inmiddels blij dat ze de kans heeft gekregen zich in een nieuwe richting te ontplooien. 'Gelukkig kan ik óók nog een paar uur besteden aan de collectie, en soms als informatie-invaller.'
Het meest inspirerende vindt ze de enthousiaste reacties van kinderen die blij en trots met hun creaties naar huis gaan. 'Vooral voor kinderen die minder goed zijn in lezen of schrijven kan het een groei van hun zelfvertrouwen betekenen. En wie weet inspireren wij met ons FabLab jongeren tot een keuze voor een technische studierichting. Zelf wist ik ook al jong welke kant ik op wilde.'
Thuis heeft Janita tegenwoordig ook een 3D-printer. 'Daarmee heb ik een mooie ex libris-stempel gemaakt, ook als test voor een workshop.'

Staatssecretaris Gunay Uslu opent subsidieregeling

‘We repareren en bouwen,

Staatssecretaris Gunay Uslu: ‘Ik zit wel eens in praatprogramma’s en dan wordt mij gevraagd: “Maar is dat nog wel nodig, bibliotheken? Want alles is nu online, en e-books gaan toch hartstikke goed?” Dan denk ik: dat is zó’n ouderwets bibliotheekbegrip…’

dat vind ik mooi’

Ze was zó ontevreden over hoe wij in Nederland met cultuur omgaan, dat ze ‘ja’ zei toen ze werd gevraagd om staatssecretaris Cultuur en Media te worden. En als er één sector is die gaat voelen hoe gemotiveerd Gunay Uslu (50) is, dan is het de bibliotheek. Gesprek met de eerste bewindspersoon in lange tijd die blij wordt van de bieb.

TEKST: STAN VERHAAG • FOTO’S: ZIE CREDITS LANGS ZIJKANT

‘We zijn iets unieks aan het doen’, zegt Gunay Uslu aan het begin van ons interview in de bibliotheek van Eindhoven, waar ze straks de officiële aftrap zal verrichten van een gloednieuwe investeringsregeling voor bibliotheken [SPUK, zie kadertekst]. ‘Al heel lang heeft de rijksoverheid niet direct geïnvesteerd in de bibliotheken, maar nu gaan we structureel bijna zestig miljoen euro investeren. In 2023 bijna dertig miljoen en een jaar later 51,7 miljoen. Dus er wordt echt flink geïnvesteerd, er worden gaten gedicht, er wordt hersteld en opgebouwd. En vervolgens komt er een zorgplicht, waardoor gemeenten goed voor de bibliotheken moeten zorgen, zodat ze toegankelijk blijven. En zodat behouden blijft wat is opgebouwd. Dus we zijn weer aan het bouwen, aan het repareren, dat vind ik heel erg mooi. Want ik geloof in bibliotheken. Ik zie heel veel potentie en ik zie de urgentie.’

Men was in Den Haag niet altijd even gretig de afgelopen jaren. U bent de eerste die er weer echt werk van maakt, zie ik dat goed?
‘Er stond één zin in het coalitieakkoord waarvan ik dacht: deze pak ik. Deze zin, daar ga ik iets van maken.’

Welke zin was dat?
‘”Een toekomstgerichte bibliotheekvoorziening in elke gemeente.” En toen dacht ik: ja, daar ga ik echt mee aan de slag.’

Want welke urgentie ziet u?
‘We hebben tijdens corona gezien dat heel veel jongeren niet de ruimte hebben om thuis te studeren. Sommigen hebben geen eigen kamer. En ook niet elke Nederlander heeft een computer. Niet iedereen weet hoe DigiD of hoe online shoppen werkt. Ik noem maar een paar voorbeelden. Voor al deze mensen biedt de bibliotheek een oplossing. Bovendien is de bibliotheek een spiegel van de samenleving. Je komt er als bezoeker in aanraking met verschillende ideeën, soms met tegengestelde visies. Je ontmoet er ook verschillende mensen uit alle hoeken van de samenleving. We zien in deze tijd dat er veel tegenstellingen en discussies zijn in onze maatschappij. Je merkt dat er veel kloven zijn, dat er een gebrek aan vertrouwen is. Daarom is juist nu de bibliotheek heel erg belangrijk.’

Waar komt uw eigen enthousiasme voor de bibliotheken vandaan?
‘Ik heb veel studie-uren doorgebracht in bibliotheken. De bibliotheek was voor mij een plek waar ik me goed kon concentreren. Waar ik ook mensen kon bekijken. Er gebeurt daar van alles. Dat vond ik zo lekker aan de bibliotheek: je kunt er studeren, maar je kunt je er ook even losmaken van je studie. Om rond te kijken en afleiding te zoeken. Vervolgens stort je je weer op je boeken. Het zijn prettige plekken die bezocht worden door heel verschillende mensen. Toen is mijn liefde voor de bibliotheek ontstaan.
Maar eigenlijk gaat het dieper, want ik houd van boeken. Tegelijkertijd is de bibliotheek van nu méér dan boeken. Ik zit wel eens in praatprogramma’s, en dan wordt mij gevraagd: ”Maar zijn bibliotheken nog wel van deze tijd? Want alles is toch online, en e-books zijn toch heel populair?” Dan zeg ik: dat is zó’n ouderwets bibliotheekbegrip. De bibliotheek anno nu heeft vijf taken. Inderdaad: het bevorderen van lezen, maar ook het kennismaken met kunst en cultuur, het bieden van informatie en kennis, het bieden van mogelijkheden voor ontwikkeling en educatie, maar ook het organiseren van debat en ontmoeting. Het zijn best behoorlijke taken die een bibliotheek vervult, het gaat om veel meer dan het uitlenen van een boek. Maar ook toen het nog alleen om boeken ging en om mensen die kwamen lezen of studeren, vond ik het er al heel leuk.’

Over welke bibliotheek hebben we het in uw geval?
‘Ik ben als kind begonnen bij de openbare bibliotheek in Haarlem. Ook mijn basisschool had een plek met boeken. Maar het was met name op de middelbare school dat ik van boeken ging houden. Daar heb ik ontdekt hoe leuk en bijzonder lezen kan zijn. Dat je echt in een andere wereld stapt en verschillende mensen ontmoet. Opeens sta je in Troje met Achilles en Patroclos tijdens de Trojaanse Oorlog – dan hebben we het over de dertiende eeuw voor Christus. En vervolgens ben je opeens in het Achterhuis met Anne Frank. Het ontdekken van andere werelden, door een boek te lezen een avontuur beleven, dat heb

Foto: Martijn Beekman / Rijksoverheid

Foto: Michel de Heer / Bibliotheek Eindhoven

Staatssecretaris Gunay Uslu tijdens de openstelling van de SPUK-regeling op 15 mei in Bibliotheek Eindhoven. Verder op de foto: Aad van Tongeren, senior beleidsadviseur ministerie van OCW), Mieke Verhees (wethouder gemeente Eindhoven), Albert Kivits (directeur-bestuurder de Bibliotheek Eindhoven) en Saskia Lammers (wethouder gemeente Eindhoven).

ik met name tijdens de middelbare school gedaan. Ik zat op het Montessori Lyceum. Daar was een heel mooie bibliotheek. Die heet nu de mediatheek – dit weet ik omdat mijn kinderen er ook op school hebben gezeten. Dat was een heel fijne plek. Daarna ging ik studeren op de UB, de Universiteitsbibliotheek van de UvA, en vervolgens dook ik de archieven in.
Een volwaardige bibliotheek die de vijf verschillende taken kan vervullen, is een plek waar je bijvoorbeeld een film kunt zien of een theaterstuk, maar ook naar een lezing kunt luisteren, cursussen en opleidingen kunt doen, en ook onderzoek kunt doen, bij sommige bibliotheken zelfs archiefonderzoek. In de LocHal in Tilburg bijvoorbeeld zijn erfgoedprojecten. We hebben echt fantastische bibliotheken in Nederland.'

Middelbare scholieren van nu komen minder aan lezen toe dan mijn generatie (ik ben 53 jaar). Hoe kunnen we dat verbeteren en welke rol kunnen bibliotheken daarin spelen, volgens u?
'Dat vind ik een heel goede, een heel mooie en een heel ingewikkelde vraag. Want ik denk niet dat de bieb het alleen kan oplossen. Primair ligt lezen bij het onderwijs, en daarmee ook bij minister Dennis Wiersma voor Primair en Voortgezet Onderwijs. Maar bibliotheken hebben wel een heel belangrijke taak, want leesbevordering is één van de vijf wettelijke taken van de bibliotheek. Ik zie dat bibliotheken daarin heel veel doen. Er zijn allerlei activiteiten: ze doen mee met de Boekenweek en de Kinderboekenweek, er zijn optredens van schrijvers. Bibliotheken met verschillende faciliteiten en bibliotheken die samenwerken kunnen veel doen op dat gebied van leesbevordering. Het extra budget betekent onder andere dat er nog meer bibliotheken kunnen komen die deze activiteiten ook kunnen organiseren.
Wat ik daarnaast probeer te doen samen met bibliotheken en andere literatuurorganisaties is om leesbevordering en leesplezier te ontwikkelen. Zo heb ik samen met de minister voor Primair en Voortgezet Onderwijs ook budget vrijgemaakt om een plan voor leesbevordering uit te rollen. Deels komt dat budget uit minister Wiersma's *Masterplan basisvaardigheden* en deels uit de cultuurbegroting. Dus de komende tijd gaan we daar flink mee aan de slag en dat is een heel mooie ontwikkeling.
Ik overweeg ook een promotietour te beginnen met schrijvers, het CPNB, literatuurorganisaties en uitgevers. Het doel is om onder de aandacht te brengen hoe fascinerend lezen is.

Foto: Online Redactie Ministerie van OCW / Tess Berendregt

Tijdens de Nationale Voorleesdagen in januari las de staatssecretaris met veel plezier voor bij Montessorischool Azalea in Amsterdam uit het prentenboek *Maximiliaan Modderman geeft een feestje*.

Kortom, er gebeurt het een en ander, en ik denk in ieder geval dat het SPUK-budget bibliotheken zal helpen om méér te doen of om wat ze al doen verder te ontwikkelen. Ik hoop dat de betreffende gemeenten en bibliotheken plannen daarvoor gaan maken.'

Ik ben lid van de Raad van Toezicht van BiblioNu, de bibliotheken in Venray en Horst aan de Maas. In Venray is de gemeente – meer precies: de wethouder en de ambtenaren – huiverig om een beroep te doen op uw SPUK-gelden. En dat terwijl de gemiddelde afstand naar een bibliotheek – een van de indicatoren voor SPUK-gelden – er 3,1 kilometer is, vergeleken met 1,9 kilometer landelijk. Bovendien wordt de Venrayse bibliotheek krap gefinancierd. Wat zou mijn gemeente kunnen tegenhouden, denkt u?
'Ik heb zelf die geluiden nog niet gehoord, maar u zit er middenin. Wat ik wil is het volgende: we gaan bouwen aan het bibliothekennetwerk, dat betekent vooral: *gericht* bouwen. En dat houdt in dat SPUK-gelden specifiek besteed moeten worden aan de ontwikkeling van bibliotheken. Dat is een andere constructie dan wanneer wij als rijksoverheid een bedrag overmaken aan het gemeentefonds. Een gemeente moet SPUK-gelden zeer gericht en zorgvuldig inzetten én kunnen verantwoorden. Dat is administratief wellicht onaantrekkelijk, maar voor het opbouwen en versterken van bibliotheken is die SPUK nodig.'

Dus Venray zou wel mee moeten doen?
'Vergeet niet dat we pas zeer recentelijk zijn begonnen met de inzet van SPUK-gelden: gemeenten kunnen dit jaar voor 2023 en 2024 aanvragen indienen. Ik zie nu al dat mensen echt enthousiast zijn, dus ik denk dat als de ene gemeente en bibliotheek een bedrag vraagt, dat dan op een gegeven moment ook de andere zullen volgen. Ik denk dat ze elkaar zullen inspireren om er wél een beroep op te doen.'

Je moet als gemeente wel ook zelf iets bijdragen, toch?
'Klopt, je moet als gemeente ongeveer twintig procent bijdragen van het bedrag dat wij ter beschikking stellen.'

Misschien dat daar de Venrayse huiver zit – en wellicht ook in andere gemeenten?
'De rijksoverheid draagt tachtig procent bij. Ik hoop niet dat een bijdrage van twintig procent de reden is om niet mee te

Foto: Marco de Swart

De staatssecretaris tijdens de achttiende editie van de Dag van de Literatuur, afgelopen maart. In een vraaggesprek met presentator Özcan Akyol benadrukte zij het belang van lezen: 'Lezen is de beste investering in jezelf: je leert beter praten, scherper denken, je prikkelt je fantasie en je leert jezelf kennen. Je gaat er je leven lang plezier van hebben.'

willen doen. Op 15 mei is de eerste aanvraagronde van de SPUK geopend. Na een tijdje gaan wij evalueren: "Welke aanvragen zijn binnengekomen? Waar wil men het geld voor inzetten? Gaat het vooral om gebieden waar geen bibliotheek is en waar men een nieuwe bibliotheek wil vestigen? Of gaat het om het versterken van bestaande bibliotheken? Wat zijn eventuele *hickups* in het aanvraagproces en hoe gaan we daarmee om?" Dus deze eerste aanvraagperiode is meteen een leerproces voor onszelf. In november stellen we dan de tweede aanvraagronde open.'

In november kan de opzet van de SPUK-regeling dus net iets anders zijn dan de huidige?
'Ja, want in juni beginnen we met de evaluatie. Vervolgens zal de regeling in november daarop aangepast worden. Dus er is ruimte voor verbetering.'

De VNG (Vereniging van Nederlandse Gemeenten) zegt dat uw budget om het bibliotheeknetwerk te verstevigen hard nodig is en juicht de toekenning toe. Maar deze belangenvereniging van gemeenten voegt er wel iets aan toe: 'Toch hadden we liever gezien dat het budget direct naar het gemeentefonds zou gaan en niet pas vanaf 2025.' Begrijpt u deze wens?
'Dat zou natuurlijk eenvoudiger zijn voor gemeenten, maar als je echt gericht wilt bouwen en versterken, dan moet je om te beginnen, tijdelijk, een specifieke regeling in het leven roepen. Ik denk dus dat het wijzer is om via SPUK te werken.'

Welke oproep zou u tot slot willen doen aan de lezers van *Bibliotheekblad*, aan de mensen die werkzaam zijn in de bibliotheeksector?
'Het belang van de bibliotheek is voor de *Bibliotheekblad*-lezer wel duidelijk. Ik denk dat het vooral heel belangrijk is dat we ons realiseren dat we samen echt iets heel moois gaan doen. Daarom is het heel belangrijk dat iedereen elkaar ook ondersteunt en dat er communicatie is. Dat betekent met elkaar praten en van elkaar leren. Dat er bewustwording ontstaat: we gáán iets in beweging brengen! We gáán investeren in bibliotheken omdat we ons bewust zijn van het feit dat bibliotheken ontzettend belangrijk zijn. Ze zijn inspirerend en verbindend, vooral in deze tijd. Bibliotheken zijn cruciaal voor de leesmotivatie, voor kritisch lezen voor jongeren. Het is een ontmoetingsplek voor ouderen die er ook cursussen kunnen volgen. Voor mensen die geen thuis hebben, die zich er even kunnen opwarmen. In deze opbouwperiode is het essentieel dat alle partijen kennis en inzichten met elkaar delen.'

In welk opzicht? Kunt u dat concreet maken?
'Bijvoorbeeld door kennis en ervaringen te delen, met elkaar te bespreken welke vragen je hebt en hoe je die zou kunnen oplossen, samen goede ideeën te bedenken om de bibliotheek vorm te geven en toekomstbesteding te laten zijn. "Samen" wil wat mij betreft ook niet alleen zeggen als bibliotheken onderling, maar ook met gemeenten, provincies en provinciale ondersteuningsinstellingen.'

U bent erg enthousiast over staatssecretaris zijn op het gebied van cultuur. Het lijkt u zó op het lijf geschreven dat ik me afvraag of er ook nog andere ministeries zijn waar u op uw plek zou zijn?
'Deze functie heeft mijn grote voorkeur. Media hebben op dit moment een andere dynamiek en eigen problemen. Neem bijvoorbeeld de commissie-Van Geel, die op dit moment kijkt naar ons publieke omroepbestel: Hoe werkt het? Is het nog van deze tijd? Hoe zit het met de maatschappelijke worteling? Hoe kunnen we ons publieke bestel hervormen? Op welke manier kan een omroep toegelaten worden en hoe zorg je voor doorstroom? Dat is een heel spannend traject.
Maar mijn echte drijfveer – en hier ben ik altijd heel eerlijk in geweest – om deze functie te gaan vervullen is omdat ik echt ontevreden was met hoe wij in Nederland met cultuur omgaan. Toen ze mij vroegen de functie van staatssecretaris voor Cultuur en Media te gaan vervullen, was mijn eerste gedachte: "Dit is mijn de kans om cultuur en de positie van makers te versterken. Cultuur is breed! Ik heb het niet alleen over podiumkunsten – die heel erg belangrijk zijn, maar ook over de bibliotheek, over mode, over *gaming*, over de fanfare. Passie voor cultuur is mijn motivatie om dit te doen. Ik heb nooit de ambitie gehad om bewindspersoon te worden of politicus. Alhoewel, toen ik een klein kind was en zag dat in de Kamer vooral mannen beslissingen namen over Nederland, dacht ik wel: nou, dat moeten we ook maar eens veranderen. En dat moet nog stéédsveranderen, want wij hebben in Nederland nog niet één vrouwelijke premier gehad.' Lachend: 'Maar gelukkig komen er genoeg talentvolle jonge vrouwen aan die het volgens mij heel goed zouden kunnen. Volgens mij is dit de eeuw van de vrouw!'
Weer serieus: 'Nee, ik denk niet dat ik op een ander departement op mijn plek zou zijn. Dit is ook echt voor deze periode, want ik heb afscheid moeten nemen van heel veel functies en ontzettend leuke projecten. Ik doe dit nu met alle liefde en ik vind het ontzettend eervol om te doen. Er wordt mij wel eens gevraagd: "Zou u nóg een periode staatssecretaris van Cultuur en Media willen zijn?" Ten eerste: ik ben niet gekozen, maar gevraagd, dus ik zou dan weer gevraagd moeten worden. En bovendien moet ik dan ook het gevoel hebben dat ik iets kan afmaken. Dan zou het kunnen. Maar deze functie is voor mij niet een tussenstap op weg naar een volgende politieke functie.'

Maar u zou wel willen blijven?
'Als het nodig is en ik word gevraagd, dan zou ik kunnen overwegen om het te verlengen. Maar ja, dat is allemaal als-als-als, want ik zat niet eens in de Kamer, dus het is allemaal gewoon van buiten op me afgekomen. Ik vind het ontzettend leuk om te doen, elke dag opnieuw. Het is een groot voorrecht om zo te mogen werken aan cultuur en media.'

Wat is de SPUK-regeling voor bibliotheken?

SPUK staat voor 'SPecifieke UitKering'. Met deze tijdelijke regeling kunnen gemeenten sinds half mei 2023 geld aanvragen om nieuwe bibliotheekvestigingen op te richten en om bestaande bibliotheekvoorzieningen te verbeteren of verder te ontwikkelen. Het geld kan bijvoorbeeld gebruikt worden om openingstijden te verruimen of om van een afhaalpunt voor boeken een volwaardige bibliotheekvestiging te maken. Gemeenten en bibliotheekorganisaties kunnen hier nu gezamenlijk concrete voorstellen voor maken. Met de tijdelijke regeling kunnen gemeenten alvast voorsorteren op de wijziging van de Bibliotheekwet op 1 januari 2025. Dan gaat een zorgplicht gelden: gemeenten krijgen dan de wettelijke taak om ervoor te zorgen dat inwoners toegang hebben tot een volwaardige bibliotheek. Staatssecretaris Gunay Uslu wil zo de toegang tot bibliotheken in de toekomst waarborgen. De provincies zorgen via hun ondersteuningsinstellingen (POI's) dat lokale bibliotheken hierbij de nodige hulp krijgen.
De SPUK-gelden vormen een onderdeel van de bedragen die Uslu najaar 2022 aankondigde beschikbaar te stellen voor versterking van het bibliotheekwerk. In 2023 is 29,7 miljoen euro beschikbaar, in 2024 51,7 miljoen en dat loopt op tot een structureel bedrag van 58,7 miljoen euro vanaf 2025.

Lachland of Avonturenland? Lees je even lekker weg

Vakantielezen gaat weer van start

'Ik pak mijn koffer en neem mee.' Wie heeft niet ooit dat geheugenspelletje gespeeld waarbij iedere speler een nieuw ding aan de steeds langere rij moet toevoegen van zaken die absoluut mee moeten naar Drenthe of Frankrijk? Of Avonturenland of Griezelkust! Dáár kun je terechtkomen zonder je koffer in te pakken. Zelfs zónder te reizen. Deze bestemmingen zijn namelijk onderdeel van de zes fantasielanden waar de jongste lezers uit groep 3 en 4 virtueel heen kunnen reizen als ze meedoen aan Vakantielezen 2023. Dit zomerleesprogramma, een samenwerking tussen de Koninklijke Bibliotheek (KB) en Biblionet Groningen, nodigt uit tot het beleven van nieuwe avonturen, met support van Fenna Ramos, bekend van Zappelin.

TEKST: LINDA VAN PELT • FOTO / ILLUSTRATIE: VAKANTIELEZEN

Achteruitfietsen

'Als kinderen leren fietsen, wordt daar vaak heel enthousiast op gereageerd door ouders of grootouders. Maar wat denk je van leren lezen? Dat is zeker ook een mijlpaal om te vieren, want het vermogen om te lezen maakt je wereld veel groter.' Woorden van Jolanda Robben, tegenwoordig werkzaam als senior adviseur bij Biblionet Groningen, en tot 2017 medewerker leesbevordering en informatievaardigheden. In die vroegere functie nam zij zo'n tien jaar terug het initiatief tot – wat je nu kunt beschouwen als – een voorloper van het huidige Vakantielezen.

'Het begon met het stimuleren om boeken mee te nemen tijdens de vakantie, aanvankelijk vooral in onze werkregio Groningen. De leesconsulenten enthousiasmeerden de scholen om eraan deel te nemen, met als voornaamste motivatie: voorkomen dat kinderen terugvallen in hun (AVI-)leesniveau als ze tijdens de zomervakantie niet of nauwelijks lezen', verklaart Jolanda. Ook hier ziet ze de vergelijking tussen boek en rijwiel. 'Als je zes weken niet fietst, zit je daarna immers ook weer even wat wiebeliger op je zadel.'

De zes fantasielanden waar de jongste lezers virtueel heen kunnen reizen als ze meedoen aan Vakantielezen 2023.

Aansluiten bij iets goeds

Lezen is zeker niet voor alle kinderen een activiteit die ze in hun vrije weken blijven doen. De kans daarop wordt wél groter in de aantrekkelijke vorm van Vakantielezen, een project dat wordt gepresenteerd als een spannende ontdekkingsreis voor beginnende lezers, met ook nog de kans om een prijs te winnen. Maar hoe gaat dat dan precies in zijn werk?

Jolanda: 'Dankzij de digitale mogelijkheden kreeg Vakantielezen in de loop der jaren aanvullingen op internet, zoals voorleessessies en leuke spelletjes online. Toen vanwege corona in het voorjaar van 2020 de bibliotheken een tijdje gesloten waren, breidde Vakantielezen zich gestaag uit over de rest van het land. Niet alleen meer bibliotheken toonden belangstelling, maar ook meer gezinnen – toch al wat gewend aan thuisonderwijs – raakten met dit concept bekend.'

Dat groei-effect werd verder versterkt toen de KB begin 2022 contact zocht met Biblionet Groningen.

'Wij zagen de jongste categorie lezers ook als een belangrijke doelgroep', vertelt Amanda Koopman, senior online marketeer bij de Koninklijke Bibliotheek. 'Vanuit dit perspectief inventariseerde ik de initiatieven die er al waren in Nederland. Vakantielezen van Biblionet Groningen sprong er wat mij betreft positief uit, en zo kwam ik met Jolanda in contact. Het leek namelijk logisch om vanuit de KB aan te sluiten bij iets goeds wat er al was.'

Ontdekkingsreis met schattenjacht

Die goede basis die in de loop der jaren was ontstaan, is een ontdekkingsreis naar zes verschillende landen. Niet direct locaties

die op de standaard wensenlijst van Nederlandse vakantiegangers staan, maar bestemmingen die méér tot de verbeelding spreken: Griezelkust, Sprookjeseilanden, Dierenrijk, Sportmanië, Avonturenland en niet te vergeten het vrolijke Lachland.
Tijdens Vakantielezen gaan de deelnemers op zogeheten schattenjacht. De aanwijzingen hiervoor worden gegeven in verhalen over Merel en Job, die de lezers langs de verschillende landen leiden.
Amanda: 'We hebben dit jaar gekozen voor de auteurs Selma Noort en Annemarie Bon. Deels vanwege hun rijke ervaring met het schrijven voor kinderen in deze leeftijd en deels vanwege hun grote enthousiasme.'
Ook voor de illustraties is een bewuste keuze gemaakt, namelijk voor Willeke Brouwer.
Als alle verhalen zijn gelezen, alle landen zijn bezocht, alle bijbehorende opdrachten zijn gedaan en alle schatten zijn gevonden, is er kans op een prijs. Dit zijn boeken, hoogstpersoonlijk gesigneerd door de Zoete Zusjes, bekend van hun razend populaire YouTube-kanaal, waar ze ook aandacht besteden aan Vakantielezen.

Groter en gratis bereik

Het project wordt gecoördineerd vanuit de bibliotheek. Jolanda is blij met de samenwerking met de KB. 'Door met elkaar op te trekken kunnen wij als sector meer bereiken. Dankzij de financiële support van de KB kunnen alle bibliotheken in het hele land nu gratis deelnemen aan dit project. Dat betekent onder andere dat ze een *toolkit* krijgen om het programma in de bibliotheek onder de aandacht te brengen. Denk aan promotiematerialen zoals posters, video's en uiteraard een duidelijke handleiding.' In een aantal van de deelnemende bibliotheken zijn ook extra speurtochtmaterialen en een leespaspoort beschikbaar.
Het aantal deelnemende bibliotheken aan Vakantielezen 2023 is nagenoeg gelijk aan dat van vorig jaar: ruim 80. Een score waarmee Jolanda en Amanda best tevreden zijn.
'De beslissing om niet mee te doen, is vooral vanwege een bezettingsvraagstuk', is Amanda's inschatting. 'Het is namelijk de bedoeling dat het project Vakantielezen 2023 na de meivakantie van start gaat met bezoek van de leesconsulenten aan de scholen in hun regio.'
'Het zou extra leuk zijn als voor zo'n aftrap ook de vaders, moeders, oma's of opa's worden uitgenodigd', oppert Jolanda. 'Want de thuisversie van Vakantielezen – bedoeld voor de periode als de kinderen vrij hebben van school – is zijdelings ook een beetje bedoeld voor hen. Hoe meer familieleden meelezen en meeleven, hoe groter het plezier.'

Op wereldreis

Wie de sensatie kent van 'even helemaal weg' te zijn met een goed boek, snapt het effect van Vakantielezen. Na die introductie op school kunnen de kinderen door het plakken van stickertjes op een landkaart bijhouden welke landen ze al hebben aangedaan. Via humoristische verhalen belanden ze bijvoorbeeld in Lachland en voetbalverhalen brengen je naar Sportmanië. Enge verhalen? Griezelkust! Wie zich de wereld rond wil lezen, maakt zo heel wat leeskilometers en de leesmotivatie wordt spelenderwijs versterkt.
Jolanda en Amanda hebben besloten om alle verhalen in één keer online te zetten op vakantie-lezen.nl. 'Dan hoeven de kinderen niet te wachten en kunnen zij desgewenst direct dóórgaan', zegt Jolanda. 'Bovendien beginnen niet in het hele land de schoolvakanties op hetzelfde moment', voegt Amanda daaraan toe.
Maar … als heel gretige lezertjes nu binnen een week al het 'leesvoer' tot zich nemen, dan ontstaat er toch alsnog een periode van vier of vijf weken waarin ze niet lezen? Ook daaraan is gedacht. Op het YouTube-kanaal van Vakantielezen 2023 komen heel regelmatig nieuwe, talige spellen en bovendien leestips om nóg meer leuke verhalen of boeken te lezen. Die natuurlijk beschikbaar zijn in de bibliotheek.

Fenna Ramos, 'wereldberoemd' van haar presentaties op NPO Zappelin, introduceert de verhalen op het bijbehorende YouTube-kanaal (vakantie-lezen.nl) bij de kinderen van groep 3 en 4.

Beroemde reisleidster

En Jolanda en Amanda hebben nú al gemerkt dat degene die al die verhalen op het bijbehorende YouTube-kanaal (vakantie-lezen.nl) introduceert, bij de kinderen van groep 3 en 4 helemaal een schot in de roos is: Fenna Ramos, 'wereldberoemd' van haar presentaties op NPO Zappelin. In haar vrije tijd is Fenna een fanatiek ontdekkingsreiziger, zo vertelt zij in een video. In alle zes landen van Vakantielezen is zij al geweest en ze moedigt de kinderen aan om vooral haar voorbeeld te volgen.
Wie in de zomervakantie écht op reis gaat, kan gewoon blijven deelnemen aan Vakantielezen, want de website is geschikt voor computer, tablet en smartphone.

Nawoord redactie

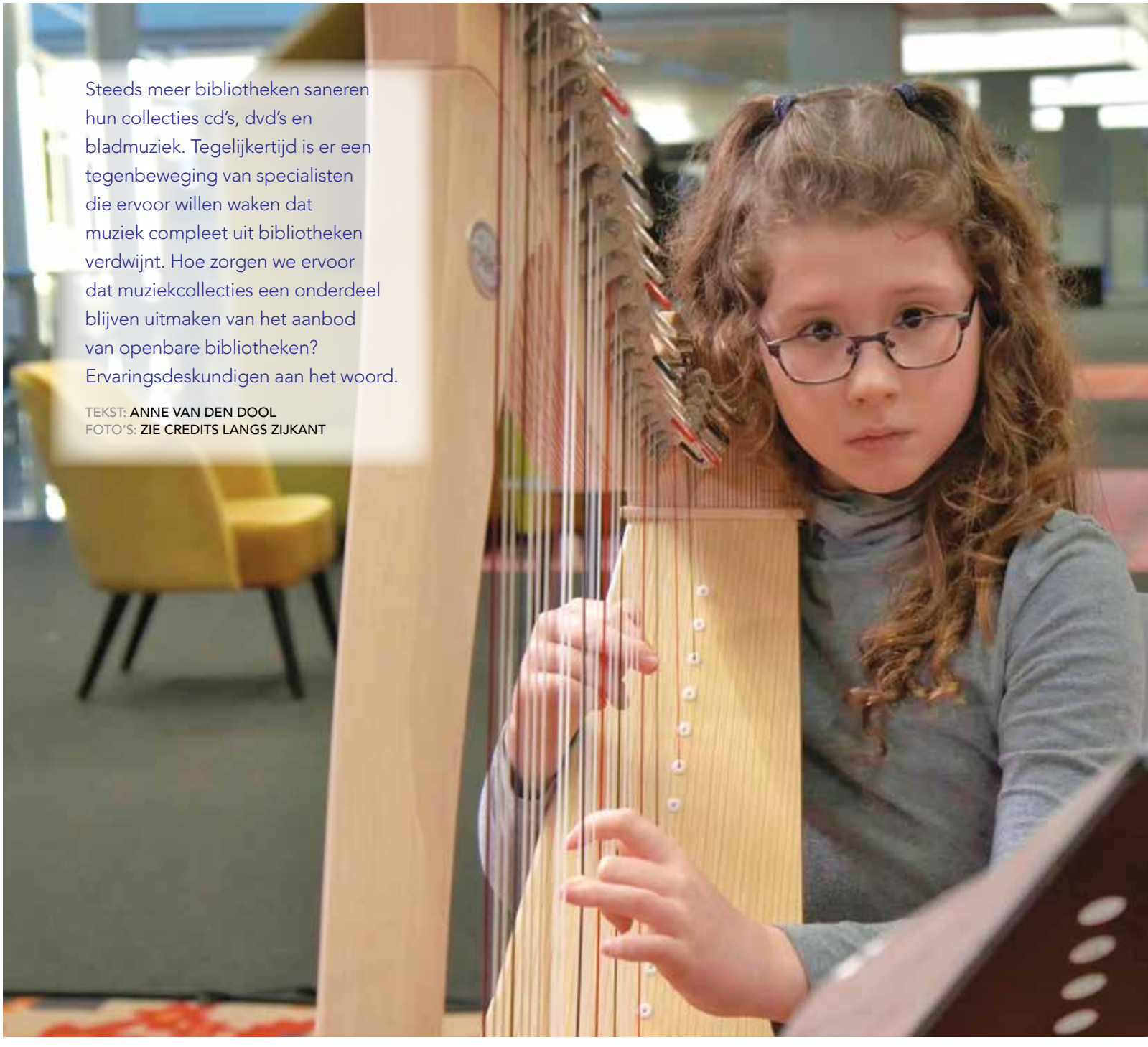
Vakantielezen vindt plaats in de zomervakantie en duurt tot zondag 4 september 2023.
Meer informatie op vakantie-lezen.nl

Muziek in de bibliotheek: krimpende collecties opnieuw in de aandacht

‘Muziek sluit aan bij verschillende

Steeds meer bibliotheken saneren hun collecties cd’s, dvd’s en bladmuziek. Tegelijkertijd is er een tegenbeweging van specialisten die ervoor willen waken dat muziek compleet uit bibliotheken verdwijnt. Hoe zorgen we ervoor dat muziekcollecties een onderdeel blijven uitmaken van het aanbod van openbare bibliotheken? Ervaringsdeskundigen aan het woord.

TEKST: ANNE VAN DEN DOOL
FOTO’S: ZIE CREDITS LANGS ZIJKANT

ZB Bibliotheek van Zeeland organiseert allerlei activiteiten om de muziekcollecties onder de aandacht te brengen. Zo worden er in samenwerking met Muziekschool Zeeland optredens georganiseerd in de bibliotheek.

van onze kernfuncties!’

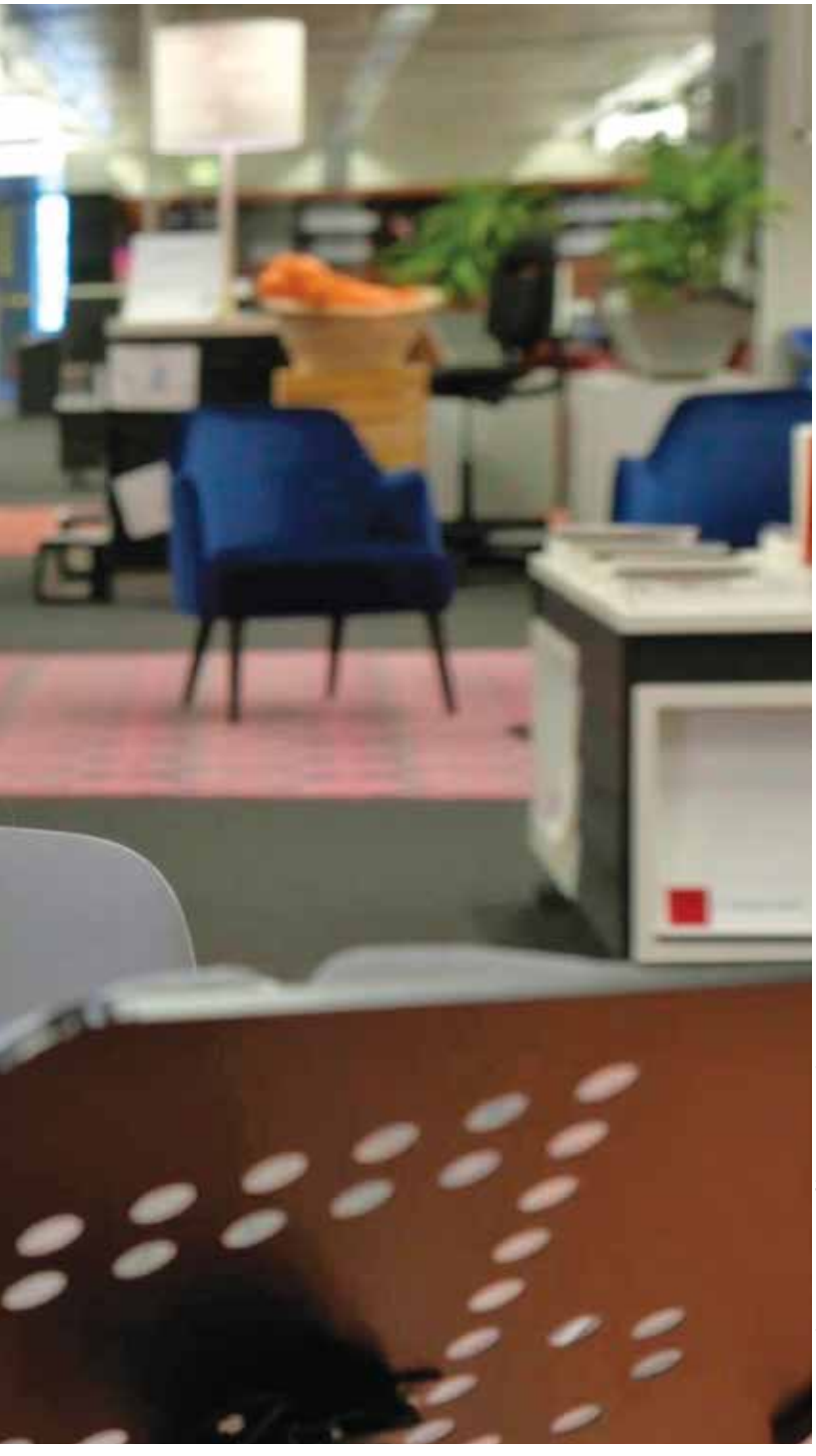

Foto: screenshot uit promotiefilm Samenwerking ZB-MSZ

Muziekmaterialen maken een steeds kleiner onderdeel uit van het collectieaanbod van bibliotheken. In 2021 bevonden zich bijna 1 miljoen audiovisuele materialen – in de praktijk vooral cd’s en dvd’s – in collecties van openbare bibliotheken, tegenover 1,8 miljoen in 2015. Ook de collecties met bladmuziekitems slonken: daarvan waren er in 2021 nog 231 duizend te vinden, tegenover 365 duizend items zes jaar daarvoor, laten de cijfers van de Gegevenslevering Wsob, de landelijke monitor die jaarlijks wordt uitgevoerd door de KB, zien.
Niet verwonderlijk, dus, dat ook de uitleningen teruglopen. In 2021 werden alle audiovisuele materialen in Nederlandse openbare bibliotheken bij elkaar 493 duizend keer uitgeleend. Gemiddeld komt zo’n cd of dvd dus slechts één keer per jaar de kast uit. In 2015 was dat nog eens in de vier maanden. Met de bladmuziek is het nog droeviger gesteld: die gaat vandaag de dag slechts één keer in de vijf jaar mee naar huis. In die trend is in de afgelopen jaren weinig verandering te zien. Hierbij moet wel worden opgemerkt dat veel muziekliefhebbers bladmuziekboeken niet lenen, maar ter plekke onder de bibliotheekscanner leggen, waardoor over het exacte gebruik weinig bekend is.

Concurrentie van Spotify

Toch valt de waarheid niet te ontkennen: muziekcollecties in Nederlandse openbare bibliotheken krimpen. Steeds meer bibliotheken besluiten hun complete cd- en dvd-collecties te saneren, door een gebrek aan belangstelling, maar ook vanwege het feit dat deze materialen niet meer via NBD Biblion kunnen worden aangeschaft. Verder spelen alle digitale alternatieven die de afgelopen jaren hun weg naar het publiek hebben gevonden natuurlijk een rol: tegenwoordig kan men voor het luisteren naar muziek ook terecht op YouTube, Spotify of een andere streamingdienst.
Voor bladmuziek bestaat een dergelijk alternatief nog niet, ook omdat bij de digitalisering daarvan allerlei rechtenkwesties komen kijken, zeker waar het buitenlandse muziek betreft. Het saneren van deze collecties stuit bij kenners daarom nog wel eens op weerstand, ook omdat door al dat gesaneer de kans steeds groter wordt dat men een uniek exemplaar weggooit.
Dat verklaart wellicht waarom bibliotheken nog steeds nieuwe muziekmaterialen aanschaffen: in 2021 werden nog 2500 nieuwe bladmuziekitems en 43 duizend nieuwe audiovisuele materialen aangeschaft. En er zijn meer ontwikkelingen: vorig jaar fuseerde Muziekweb in Rotterdam, voorheen het CDR, met Beeld & Geluid in Hilversum, waardoor nieuwe mogelijkheden ontstaan. Beeld & Geluid heeft in het regeerakkoord de opdracht gekregen om een deel van haar collectie voor het publiek toegankelijk te maken. Daarvan zouden in 2025 onder de titel De Schatkamer de eerste

Foto: Bibliotheek Den Haag

**Een deel van de cd-collectie van Bibliotheek Den Haag.
Op de achtergrond is een deel van de collectie bladmuziek te zien.**

Foto: ZB Bibliotheek van Zeeland

Jenny van Kampen, muziekbibliothecaris bij de ZB Bibliotheek van Zeeland: 'We verplaatsen steeds meer bladmuziek naar onze magazijnen, maar daar is ook weinig plek meer. We moeten steeds scherpere keuzes maken in wat we bewaren en wat we wegdoen.' Samen met muziekbibliothecarissen van onder meer de bibliotheken in Den Haag, Deventer en Arnhem timmert Van Kampen aan een plan om deze collecties te behouden voor de toekomst, in het uiterste geval door middel van een gezamenlijk magazijn.

resultaten zichtbaar moeten zijn, ook voor leden van openbare bibliotheken.
Deze collecties bieden ook mooie aanknopingspunten voor de programmering in bibliotheken. Te denken valt bijvoorbeeld aan mediaworkshops die nu nog voornamelijk in Hilversum, de thuisbasis van Beeld & Geluid, worden gegeven. Ook kan content van Beeld & Geluid dienen om Taalcafés te verrijken, bijvoorbeeld met fragmenten die een inkijkje geven in de Nederlandse cultuur, muziek en geschiedenis. Ook het koppelen van mediafragmenten aan boeken, zoals de titels van Lezen voor de Lijst, behoort tot de mogelijkheden.

Zeeuwse muziek

Maar tot die tijd valt er genoeg te doen om de muzikale kanten van de collectie onder de aandacht te brengen, weet Jenny van Kampen, muziekbibliothecaris bij de ZB Bibliotheek van Zeeland. 'Muziek sluit aan bij verschillende van onze kernfuncties – natuurlijk de kennismaking met kunst en cultuur, maar ook educatie, ontmoeting en debat.'
In Zeeland hebben ze genoeg in huis om daarmee uit te pakken. 'Wij hebben tienduizenden banden met bladmuziek, songbooks, verzamelalbums en cd's – van klassiek tot pop en volksmuziek en alles wat daartussen zit. Daarmee zijn we de op twee na grootste in Nederland. Op internet staat een catalogus met alles wat we op muziekgebied in huis hebben, en als je iets wilt lenen, kun je het daar ook reserveren.'
De ZB, openbare bibliotheek en POI in één, heeft van oudsher de taak om zich ook te ontfermen over het cultureel erfgoed van de provincie. Waar andere bibliotheken die tot voorkort een Plusfunctie hadden – en op die manier samen een achtergrondcollectie met meer specialistische boeken in stand hielden – hun taken inmiddels hebben neergelegd, collectioneert de ZB dus driftig door. Toch maakt ook Van Kampen zich zorgen. 'Met name de bladmuziekcollectie staat onder druk: we verplaatsen die steeds meer naar onze magazijnen, maar daar is ook weinig plek meer. We moeten steeds scherpere keuzes maken in wat we bewaren en wat we wegdoen.'
Gelukkig heeft Van Kampen elders in het land gelijkgestemden gevonden. Samen met muziekbibliothecarissen van onder meer de bibliotheken in Den Haag, Deventer en Arnhem timmert ze aan een plan om meer bekendheid te genereren voor deze collecties en ze te behouden voor de toekomst, in het uiterste geval door middel van een gezamenlijk magazijn.

Samenwerking met muziekschool

In de tussentijd organiseert Van Kampen allerlei activiteiten om de muziekcollecties onder de aandacht te brengen. 'We werken nauw samen met Muziekschool Zeeland. We wijzen de docenten actief op de collecties die wij in huis hebben en organiseren samen optredens in de bibliotheek. Ook van hen horen we terug hoe belangrijk het is zo'n grote collectie bladmuziek tot je beschikking te hebben. Dat steeds meer materialen naar het magazijn verdwijnen, is ook in hun ogen een gemis: je moet een stuk echt kunnen inzien om te weten of het van het niveau is dat je zoekt, bijvoorbeeld.'
Een van de activiteiten is Klankkleur Live, dat sinds november

Foto: Martijn Beekman

Martie Severt, manager bibliotheek van het Koninklijk Conservatorium en coördinator van de Muziekverdieping. 'De collectie van de Bibliotheek Den Haag was al een van de grootste van Nederland. Met de toevoeging vanuit het conservatorium is ons aanbod nog completer: niet alleen voor studenten, maar voor alle inwoners van Den Haag.'

Foto: Rijnbrink

Anne Marie Roetgerink, projectleider en muziekbibliothecaris bij Rijnbrink. Rijnbrink is de enige POI die onder de naam Musidesk muziekdienstverlening nog in het takenpakket heeft. Alle andere POI's zijn hier inmiddels mee gestopt.

vorig jaar wordt georganiseerd. Dit zijn maandelijkse themadagen rondom bepaalde instrumentgroepen, zoals houtblazers, snaarinstrumenten en slagwerk. Het programma bestaat uit miniconcerten van een kwartier, gegeven door de leerlingen van de muziekschool. Daar komen vaak tientallen bezoekers op af. Muziekliefhebbers kunnen tijdens die middagen ook een deel van de collectie bladmuziek bekijken en informatie krijgen over het gebruik van de catalogus.
De middagen helpen volgens Van Kampen om reuring te laten ontstaan in de bibliotheek. 'De concerten laten zien: het hoeft hier niet altijd stil te zijn. We krijgen regelmatig vragen van klanten: mag ik hier ook komen optreden? Langzaam maar zeker ontstaat er een soort open podium waardoor we nog nadrukkelijker de verbinding maken met de omgeving, conform de gedachten achter de community library die we graag willen zijn. Tijdens zulke optredens kunnen we ook meteen onze collecties aanprijzen. Ik zie ook dat we er doelgroepen mee bereiken die normaal gesproken niet zo snel in de bibliotheek komen.'
De samenwerking met de muziekschool gaat nog verder. De leerlingen en docenten geven ook aan wat de ZB op het gebied het beste kan aanschaffen aan bladmuziek: zij zijn tenslotte de muzikanten van de toekomst.
Niet alleen programmering is belangrijk, ook de aanprijzing op de website en in de vestigingen is noodzakelijk voor goed gebruik van de muziekcollecties. 'Onze muziekafdeling is onlangs verplaatst naar de eerste verdieping', vertelt Van Kampen. 'Er hangt nog geen bewegwijzering. Daarom richt ik onze retailtafels op de begane grond vaak in met cd's en bladmuziek. Die tafels moet ik steeds bijvullen: klanten nemen de materialen continu mee.'

Fans uit België

Mensen komen van heinde en ver voor de collecties van de ZB. 'Er zijn zelfs Belgen die bij ons een abonnement hebben en die eens in de paar maanden de grens oversteken om bij ons een stapel bladmuziek te komen halen. De muziekcollecties worden misschien niet massaal uitgeleend, maar voor de groep die ze gebruikt zijn ze ontzettend belangrijk. De impact van je collectie meet je niet alleen af aan het aantal uitleningen, maar ook aan de invloed die zo'n item op iemands leven heeft.'
Hoewel de fysieke bladmuziekcollectie belangrijk is, wil de ZB de komende jaren ook steeds meer collecties digitaal gaan aanbieden. 'We kunnen niet alles zelf digitaliseren. Gelukkig bestaan er abonnementen voor bladmuziek. Die zijn alleen wel prijzig: ze kosten duizenden euro's per jaar. En gelukkig is veel bladmuziek inmiddels ook rechtenvrij te verkrijgen via verschillende websites. We begeleiden mensen graag in hun zoektocht naar het juiste bestand.'
Als Zeeuwse bibliotheek heeft de ZB extra aandacht voor regionale componisten en muzikanten: daarvan zijn zo veel mogelijk cd's en uitgaves van bladmuziek in huis. Die muziek is vaak ook populair bij leerlingen van de muziekschool, weet Van Kampen. 'We weten dat bladmuziek veel vaker wordt gebruikt dan geleend: sommige materialen worden zelden uitgeleend, maar zien er totaal beduimeld uit. De laagdrempelige toegang van muziek is ontzettend belangrijk: je wilt voorkomen dat muziek tijdverdrijf voor de elite wordt. Muzieklessen en instrumenten zijn vaak al niet goedkoop, dus dat risico ligt wel op de loer.'

Extra dimensie

Het liefst zou de ZB de samenwerking met de muziekschool nog verder uitbreiden. Van Kampen: 'We onderzoeken nu of we mensen korting kunnen geven bij de muziekschool met hun bibliotheekabonnement en andersom. We gaan ook naar de open dag van de muziekschool om promotie te maken. En we willen gezamenlijk cursussen gaan organiseren, bijvoorbeeld over de betekenis van muziek voor mensen met dementie.'
Muziek kan een extra dimensie toevoegen aan het aanbod van bibliotheken, is Van Kampens overtuiging. 'Bij tentoonstellingen over de Tweede Wereldoorlog of slavernij kunnen we muziek uit die tijd laten horen, bijvoorbeeld. Ik ga jaarlijks naar een internationale conferentie voor muziekbibliothecarissen. Daar doe ik elke keer weer inspiratie op. Collega's uit andere landen benadrukken hoe belangrijk het is dat we oud materiaal goed

Foto: screenshot uit promotiefilm Samenwerking ZB-MSZ

Optredens in ZB Bibliotheek van Zeeland in samenwerking met Muziekschool Zeeland.

blijven ontsluiten: het moet vindbaar blijven voor onszelf en voor bezoekers. Alleen dan heeft het zin om het onder de aandacht te blijven brengen via promotie, programma's en samenwerkingen.'

Geen landelijke regie

Ook op landelijk niveau is aandacht voor de muzikale onderdelen van de bibliotheek. Toch loopt die aandacht steeds verder terug. Zo is Rijnbrink de enige POI die dit onderwerp – onder de naam Musidesk – nog in het takenpakket heeft; alle andere POI's zijn hier inmiddels mee gestopt.
In die hoedanigheid ontfermt Rijnbrink zich over een aantal landelijke vraagstukken waar het muziek betreft. Zo heeft de POI in 2017 de Landelijke Dienstverlening Bladmuziek (LBD) opgezet. Musidesk regelt daarbij de inkoop en aanschafselectie aan de hand van collectieprofielen, catalogusontsluiting en het fysieke inwerkproces van bladmuziek voor muziekbibliotheken. Daarmee is het een versoberde vorm van de bladmuziekdienstverlening zoals die ruim twintig jaar lang door NBD Biblion centraal aan Nederlandse bibliotheken is aangeboden. Ook bij Musidesk hebben bibliotheken nog steeds profijt van de inkoopkortingen die NBD Biblion altijd bij uitgeverijen wist te bedingen. Op dit moment maken ruim twintig bibliotheken door het hele land gebruik van deze dienst.
Deze dienstverlening is ontstaan vanuit een nadrukkelijke wens vanuit de Plusbibliotheken, legt projectleider en muziekbibliothecaris Anne Marie Roetgerink uit. 'Zij wilden als onderdeel van hun profielen bladmuziek kunnen blijven collectioneren. Ook in het gezamenlijke collectieplan, dat toen net voor de eerste keer was verschenen, werd bladmuziek als een speerpunt genoemd. Er is alleen geen landelijke regie op deze collecties; we moeten hierover dus goed met elkaar in gesprek blijven.'

Beter ontsluiten

Een van de belangrijkste doelen van Musidesk is het beter ontsluiten van de bladmuziekcollecties. 'Dat is lastiger dan bij boeken', weet Roetgerink. 'Deze items hebben vaak complexe titelbeschrijvingen, met meerdere delen en verschillende uitgaven. Daarom zijn we in overleg met softwareleveranciers en de KB bezig om systemen uit te werken die uitgebreidere en betere metadata kunnen verwerken, zodat je als klant meer informatie krijgt bij een interbibliothecaire leenaanvraag dan het enkele regeltje dat in het huidige systeem staat. Dat is vaak niet genoeg om te weten wat voor materiaal je precies aanvraagt.'
Daarnaast is het vormgeven van landelijk bewaarbeleid rondom bladmuziek van groot belang. Bibliotheken maken nu op individuele basis keuzes in welke materialen ze in de kast laten staan en welke ze weggooien. Ook is er de wens de stukken die lokaal geen plek meer kunnen krijgen, maar wel van belang zijn voor de Collectie Nederland, centraal op te slaan.
Een betere digitale ontsluiting lijkt wel steeds een stap dichterbij te komen. Er wordt gewerkt aan een centraal platform voor alle podiumkunsten waar digitale collecties rondom theater, dans en muziek worden samengebracht. Met dank aan financiering vanuit het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap worden nu de eerste ontwerpen op papier gezet.
'We willen het graag in één keer goed doen', licht Roetgerink toe. 'We willen dus niet te werk gaan volgens de oude ontsluitingsregels, maar volgens het nieuwe internationale systeem dat onlangs is gelanceerd, Resource Description Access. Dit systeem maakt gebruik van linked open data, waardoor de informatie open access beschikbaar is. De experimenten die hiermee op het gebied van bladmuziek worden uitgevoerd, zijn ook voor andere collecties relevant.'

Lastig te porren

Roetgerink zou graag zien dat meer bibliotheken programmering rondom muziek opzetten, maar dat blijkt ingewikkeld. 'Programmeurs zijn hier lastig voor te porren. Lokale bibliotheken hebben vaak geen muziekbibliothecaris meer in dienst die hun van voeding kan voorzien. Ook voor de hand liggende partners, zoals muziekscholen, moeten op steeds meer plekken hun deuren sluiten. Toch zijn zulke activiteiten en samenwerkingen echt nodig. We proberen daarom in het hele land best practices op te halen om ervoor te zorgen dat programmeurs van lokale bibliotheken geënthousiasmeerd raken alsnog hiermee aan de slag te gaan.'
Ook ziet Roetgerink veel mogelijkheden in de nauwe samenwerkingen tussen bibliotheken en andere organisaties in de vorm van gecombineerde instellingen. 'Bibliotheken zitten steeds vaker in hetzelfde pand als een cursuscentrum of theater, of gaan zelfs een organisatorische fusie aan. Dat biedt allerlei mogelijkheden om muziek meer over het voetlicht te brengen. Wij proberen daarop in te spelen door meer maatschappelijke trefwoorden toe te voegen aan de catalogus, zodat de verbinding met programmering makkelijker gelegd is.'
Toch blijft het een uitdaging het onderwerp bladmuziek op de agenda te houden. Zo is de werkgroep bladmuziek na de ophef van de Stichting Pluscollecties met enige moeite overgeheveld naar de koersgroep Collecties van de Netwerkagenda. 'Het kostte wat overtuigingskracht om onze meerwaarde te bewijzen', herinnert Roetgerink zich. 'Vervolgens hebben we laten

Foto: screenshot uit promotiefilm Samenwerking ZB-MSZ

Foto: screenshot uit promotiefilm Samenwerking ZB-MSZ

zien dat wij bezig zijn ontwikkelingen in gang te zetten die ook voor collecties in de breedte interessant kunnen zijn. Het is mooi om onderdeel te zijn van een project rondom podiumkunsten, maar een solide plek in het stelsel is minstens net zo belangrijk.'
Soms kunnen relatief kleine ontwikkelingen al van groot belang zijn voor een beter gebruik van bladmuziekcollecties. Zo heeft de werkgroep ervoor gezorgd dat in de catalogus een cover en een scan van de eerste pagina te zien zijn, zodat kan worden gecheckt of het inderdaad om het juiste werk gaat en wat de moeilijkheidsgraad en de kwaliteit van het arrangement is. Ook is met verschillende leveranciers afgesproken dat de inhoudsopgave voortaan geheel doorzoekbaar is. Dit is met name handig omdat veel muziekuitgaven verzamelingen zijn, waardoor het handig is om te zien welke losse nummers in een uitgave te vinden zijn.

Muziekverdieping

Ook in Den Haag staat muziek volop in de aandacht. Bibliotheek Den Haag kent sinds het begin van vorig jaar zelfs een Muziekverdieping, die te vinden is op de vijfde etage van de centrale vestiging. Sinds 1 januari 2022 bevinden zich daar drie collecties: niet alleen die van de bibliotheek zelf, maar ook die van het Koninklijk Conservatorium en het Nederlands Muziek Instituut.
De Muziekverdieping is mogelijk geworden door een afspraak uit 2013. Toen is besloten dat de collectie van het Koninklijk Conservatorium, bij de verhuizing naar wat nu Amare heet, zou worden ondergebracht bij de collectie van Bibliotheek Den Haag. Het afgelopen jaar werd de centrale vestiging van de Haagse openbare bibliotheek onderworpen aan een heuse make-over, waarbij meer ruimte is ontstaan voor ontmoeting en activiteiten. Bij dat proces kregen de kasten en hun inhoud een nieuwe plek.
De studenten en docenten van het Koninklijk Conservatorium maakten al langer gebruik van de muziekcollecties van de Bibliotheek Den Haag, weet Martie Severt, manager bibliotheek van het Koninklijk Conservatorium en coördinator van de Muziekverdieping. 'De collectie van de Bibliotheek Den Haag was al een van de grootste van Nederland. Met de toevoeging vanuit het conservatorium is ons aanbod nog completer: niet alleen voor studenten, maar voor alle inwoners van Den Haag.'

Gratis lidmaatschap

De gebruikers van de collectie van het conservatorium moeten nu weliswaar het plein oversteken, de toegang is nog steeds gratis: studenten krijgen een gratis lidmaatschap van Bibliotheek Den Haag, waarmee ze ook de rest van de collectie kunnen gebruiken. Zij krijgen nu dus toegang tot een aanzienlijk bredere muziekcollectie waar ze, dankzij de veel ruimere openingstijden die de openbare bibliotheek hanteert, ook nog eens makkelijker bij kunnen.
Met de herinrichting van de muziekafdeling werd nog een toevoeging aan de collectie gedaan: ook de collectie van het Nederlands Muziek Instituut is hier nu toegankelijk. Fysiek is deze gehuisvest in het gemeentearchief, in hetzelfde gebouw als waarin de Haagse bibliotheek te vinden is.
'In deze collectie is veel oudere bladmuziek te vinden, plus veel wetenschappelijke literatuur', licht Severt toe. 'Voor studenten is het dus bijzonder handig dat dit allemaal op één plek verkrijgbaar is.'
De muziekcollecties hebben ieder hun eigen focuspunten. De Bibliotheek Den Haag richtte zich bij het collectioneren ook op lichte muziek, zoals pop en jazz. In de collectie van het Nederlands Muziek Instituut zijn juist oudere werken te vinden, soms zelfs zo oud dat ze te kwetsbaar zijn om nog te worden uitgeleend. Voor die werken biedt digitalisering een uitkomst.

Beter tot hun recht

De volgende stap is om deze collecties beter tot hun recht te laten komen. Nu staan de collecties van de verschillende instituten nog in verschillende kasten; wie de bladmuziek van een bepaald stuk zoekt, moet dus op meerdere plekken kijken. Het is een grote wens om ook de catalogi samen te voegen. Dat gaat het komende jaar gebeuren.
De collecties zijn te groot om allemaal op de vijfde verdieping te plaatsen. Daarom is een deel te vinden in het magazijn in de kelder. 'Bijna de helft van de collectie van het conservatorium en een derde van de collectie van de Bibliotheek Den Haag staan in het depot', aldus Severt. 'We lopen elke dag wel een keer heen en weer om gereserveerde exemplaren op te halen. We zien dat de muziekcollecties goed worden gebruikt, ook ter plekke. Met dank aan de nieuwe inrichting is er nu meer ruimte om in de bibliotheek de bladmuziek te bestuderen of naar muziek te luisteren.'
De nieuwe inrichting gaat gepaard met een uitgebreider activiteitenprogramma, ook op het gebied van muziek. 'Eerder werden al regelmatig lunchconcerten georganiseerd met studenten van het conservatorium. In onze programmering willen we niet alleen klassieke muziek, maar ook nieuw werk de aandacht geven. We hopen daarbij samen te werken met onze partners en inwoners. Ook willen we de programmering uitrollen naar onze wijkbibliotheken. Op die manier worden we nog meer onderdeel van het culturele centrum van Den Haag.'

Van moderne mindfulness tot ouderwetse, persoonlijke praatjes

Bij Stadkamer Zwolle Zuid gaan duizenden puzzels over de balie

Drie jaar terug voegde de Zwolse Bibliotheeklocatie Stadkamer Zuid een nieuwe loot toe aan de stam van de bibliotheekservice: het uitlenen van legpuzzels. ‘Boeken en puzzels hebben een overeenkomst, meestal lees of maak je ze maar één keer’, aldus Berla Bech, senior medewerker/librarian Stadkamer Zwolle en medebedenker van de puzzeltheek. ‘Met 650 puzzelleners en een collectie van ruim 1000 gedoneerde puzzels voorzien we duidelijk in een – aanvullende – behoefte.’

TEKST: LINDA VAN PELT • FOTO’S: STADKAMER

Berla Bech, senior medewerker/librarian Stadkamer Zwolle en medebedenker van de puzzeltheek.

Deksels

Zelf is ze een fervent puzzelaar, vertelt Berla Bech. ´Het werkt voor mij ontspannend. Het helpt me om mijn hoofd leeg te maken. Op zoek naar dat ene rode stukje met het groene puntje ben ik heel geconcentreerd en heb ik geen tijd om aan andere dingen te denken.´ Ze is wél van de gestructureerde aanpak: éérst alle stukje goed leggen. Dat wil zeggen allemaal met de beeltenis naar boven.

‘Hiervoor gebruik ik deksels, dozen en dienbladen. Vervolgens start ik met sorteren, vaak op kleur. Daarna probeer ik allereerst de randen van de puzzel te maken.’

Als Berla soms toekijkt hoe mensen maar wat rommelen in een doos vol stukjes, zonder overzicht, kan ze daar de kriebels van krijgen. ‘In de bibliotheek werken over het algemeen toch wel mensen die houden van structuur en overzicht. Alles netjes in de goede volgorde, dat is meer standaard dan uitzondering.’

Ruimte creëren

De start van de puzzeltheek in Stadkamer Zwolle Zuid is deels gepland en deels gebaseerd op een samenloop van omstandigheden. Of zelfs toeval. ‘De opdracht voor onze bibliotheeklocatie luidt: functioneren als een huiskamer voor Zwolle-Zuid, een stadsdeel met tussen de 30.000 en 35.000 bewoners. In 2009 zijn we, als een van de eerste bibliotheken in Nederland – na de primeur in Almere – gestart met het zogeheten “winkelconcept”; het aantrekkelijker presenteren van de boeken op thema. Bij de lokale kringloopwinkel kochten we comfortabele fauteuils waarin de bezoekers lekker op hun gemak de krant of een blad konden lezen. We zetten planten en bloemen neer, installeerden een koffieautomaat. En in die huiselijke context nam ik ook eens een legpuzzel van mijn eigen verzameling mee naar de bibliotheek, en daarmee gingen allerlei mensen al snel enthousiast aan de slag. Van boekenleners tot leerlingen van de boven ons filiaal gevestigde middelbare school.’

Het inspireerde een dame die regelmatig in Stadkamer Zwolle Zuid kwam om een gedeelte van haar eigen puzzelcollectie te doneren aan de bibliotheek. Terwijl Berla met het puzzelen ruimte creëert in haar hoofd, had deze mevrouw vooral behoefte aan meer ruimte in haar huis, want ze had in de loop der jaren een enorme hoeveelheid legpuzzels aangeschaft.

Grote geesten

Precies in dezelfde periode – begin 2020 – was Berla met vakantie in Groot-Brittannië.

‘In een van de bibliotheken die ik daar bezocht, ontdekte ik dat

er ook legpuzzels werden uitgeleend', blikt ze terug. 'Het leek me een fantastisch idee om deze mogelijkheid ook te introduceren bij onze bibliotheekvestiging.' Veel moeite kostte het niet om haar collega's enthousiast te maken, want deze waren juist van plan om Berla te vertellen over het aanbod van de mevrouw met de vele puzzels.
Great minds think alike.
Het enige wat nog moest gebeuren, was officieel toestemming vragen aan de Zwolse bibliotheekdirectie. 'Een formele stap', aldus Berla. 'De vestigingen van Stadkamer functioneren op basis van zelforganiserende teams, wat betekent dat we veel beslissingsvrijheid hebben. Onze directie gaf groen licht voor de start met een pilotperiode, met louter de vereiste dat de puzzeluitleen geen extra geld zou kosten. Dankzij de donatie van zo'n honderd legpuzzels van deze mevrouw konden we van start. In datzelfde voorjaar overleed een van mijn tantes. Ik erfde al haar legpuzzels en heb die met liefde ook aan onze bibliotheek gegeven. Zo konden we moeiteloos beginnen met de uitleen van tweehonderd puzzels.'

Stempelplaats

Om nog slagvaardiger van start te kunnen, onderzocht Berla of er bij collega-bibliotheken een soortgelijk initiatief was gestart, en ze ontdekte dat in de vestiging in Goor (*onderdeel van Bibliotheek Hof van Twente*) al jarenlang een puzzeltheek bestond.
'Drie jaar geleden gebeurde dat nog met behulp van vrijwilligers, maar inmiddels is dit een vast onderdeel van de reguliere bibliotheekservice geworden. Het lenen van legpuzzels gebeurt daar nu met de bibliotheekpas.'
Bij Stadkamer Zwolle Zuid is het niet nodig om bibliotheeklid te zijn om puzzels te lenen.
'Van de inmiddels circa 650 geregistreerde belangstellenden voor onze puzzeltheek is overigens het grootste gedeelte ook bibliotheeklid, maar dit is geen vereiste. De legpuzzeluitleen verloopt bij ons nog op de traditionele manier. Alle puzzels hebben een nummer, en in een Excel-bestand houden wij bij wie welke puzzel(s) heeft geleend. In de deksels van de dozen hebben we een uitleenstempelbriefje geplakt zoals vroeger ook in de boeken werd gebruikt. Daarop staat de inleverdatum vermeld. Aan boetes doen we niet, maar aan het einde van iedere maand checken we wel even welke puzzels niet tijdig zijn teruggebracht. Wie wat traag is met inleveren, krijgt een herinnering per e-mail.'

Ontbrekende puzzelstukjes

Inleveren en uitlenen gebeurt – ook net als vroeger bij de traditionele bibliotheek – in Zwolle Zuid nog steeds aan de balie. Vanwege het stijgend aantal uitleningen *(in 2022 bijna 3000 op jaarbasis – red.)* wordt wel eens gedacht om over te stappen op hetzelfde registratiesysteem als de boeken – met zg. RFID-labels – en het uitlenen via selfservice te laten verlopen.
'Een voordeel hiervan is tijdsbesparing, maar een nadeel voor een gedeelte van de leners is het gemis van het sociale aspect. Het zijn vooral ouderen die puzzels lenen, en juist zij weten het persoonlijk contact te waarderen. Het praatje aan de balie is soms nét dat cruciale stukje dat in het leven ontbreekt. Verder krijgen wij aan de balie wel eens te horen dat er een puzzelstukje ontbreekt. Dit is goede informatie voor de volgende leners; zij hoeven dan niet onnodig op zoek te gaan onder de bank', meldt Berla met een lach. 'Wij geven zo specifiek mogelijk aan welk stukje is verdwenen.'
Hoe groot de betrokkenheid is, bleek toen Berla onlangs een telefoontje kreeg over een zogeheten 3D-puzzel om de Big Ben te bouwen. 'Zo'n puzzelsoort bestaat uit schuimstukjes en een frame. Toen deze puzzel voor de tweede keer werd uitgeleend, bleek dat het frame er niet meer bij zat, en ook de gebruiksaanwijzing was weg. Ik informeerde bij de eerste lener, maar die had de puzzel onverrichter zaken teruggebracht, en ik kon ook niet meer achterhalen wie de puzzel gedoneerd had. Wat denk je? De huidige lener heeft nu zelf een frame gemaakt en ook foto's van alle stappen. En ze gaat er ook een handleiding bij maken.'

Goed voorbeeld doet goed volgen

Alle puzzels staan bij elkaar in een kast. Maar soms worden bij boekpresentaties rond bepaalde thema's – kerst, winter – bijpassende legpuzzels gezocht. Dankzij de doorzettende stroom aan donaties ('soms met winkelwagentjes tegelijk, zelfs vanuit heel andere regio's zoals Friesland of de Achterhoek') omvat de puzzeltheek van Stadkamer Zwolle Zuid inmiddels duizend exemplaren, van onder meer Jan van Haasteren en Wasgij.
'Tachtig procent van de puzzels voor volwassenen en twintig procent voor kinderen', luidt Berla's inschatting. 'Sommige families lenen een puzzel van duizend stukjes en gaan er thuis gezamenlijk enthousiast mee aan de slag.' Zelfs is ze nu bezig de doublures uit de collectie te halen, want ook collega-bibliotheek Stadkamer Aa-landen wil graag binnenkort een puzzeltheek opzetten. 'Wij helpen met plezier hen een beetje op weg.'

Gek of uitgebalanceerd?

Is puzzelen de traditionele oervariant van meditatie- of yogales? In ieder geval wordt het door vele puzzelliefhebbers beschouwd als een 'mindful' activiteit, die je afleiding biedt (waardoor je minder stress ervaart) en ook nog eens goed is voor de fijne motoriek.
'We hebben diverse bezoekers in onze bibliotheek gehad die de puzzeltheek zagen en verzuchten: hadden we dit ook maar in onze bibliotheek', aldus Berla. Haar eigen nieuwste project is een puzzel met ruim vijfhonderd stukjes met dezelfde afbeelding aan de voor- en achterkant. 'Om gek van te worden. Maar wél een leuke uitdaging!'

Fusie bibliotheken Hengelo, Oldenzaal en Hof van Twente

Frederique Westera, directeur-bestuurder bij Bibliotheek Hengelo, Bibliotheek Hof van Twente en Bibliotheek Oldenzaal.

Foto: Rox Klijn Fotografie

De bibliotheken van Hengelo, Oldenzaal en Hof van Twente fuseren. Vanaf 1 januari 2024 gaan ze verder als Bibliotheek Twente. 'Dit is misschien wel de saaiste fusie ooit', constateert directeur-bestuurder Frederique Westera lachend. 'Er zal namelijk vrijwel niets veranderen voor klanten en medewerkers.' Waarom dan toch fuseren?

TEKST: FEMKE VAN DEN BERG • FOTO'S: ZIE CREDITS LANGS ZIJKANT

Toen Frederique Westera op 1 september 2021 aantrad als directeur-bestuurder van de Bibliotheek Hengelo, kreeg ze meteen een urgente klus op haar bordje. 'Per 1 januari 2022 zouden onze medewerkers geen werkgever meer hebben. Ik moest dus als een gek het werkgeverschap gaan regelen', vertelt ze.
Wat was er aan de hand? Tot 1 januari 2022 waren alle medewerkers van de bibliotheekstichtingen van Hengelo, Oldenzaal en Hof van Twente in dienst van het Werkgeverschap In Netwerkverband Overijssel (WINO). 'Per 1 januari zouden ze daaruit stappen. Waarom? Omdat sommige andere bibliotheken in het netwerk er niet goed voorstonden', vertelt Westera. 'Eentje stond er zelfs op omvallen. Mocht dit gebeuren, dan zouden de kosten – denk bijvoorbeeld aan transitievergoedingen – afgewenteld worden op het hele netwerk. Dat was te risicovol, vonden alle aangesloten bibliotheken. In het directieoverleg van het WINO is gezamenlijk en unaniem besloten dat alle deelnemers per 31 december uit het WINO zouden treden. De medewerkers gingen over naar afzonderlijke stichtingen, met zelfstandig werkgeverschap.'
Westera besloot, samen met de Raden van Toezicht van de bibliotheken van Hengelo, Oldenzaal en Hof van Twente, dat de Bibliotheek Hengelo het werkgeverschap voor de overige twee stichtingen zou overnemen. 'Het voorgenomen besluit is voorgelegd aan de or, die positief adviseerde. Vanaf januari 2022 was iedereen dus in dienst van de Bibliotheek Hengelo. Er werd een tijdelijke samenwerkingsovereenkomst opgesteld, voor de duur van twee jaar.'

Geen issue

Dat de drie bibliotheekstichtingen deze stap zetten, was voor de betrokkenen eigenlijk niet meer dan logisch, vertelt Westera. 'Dat komt doordat we al heel lang nauw met elkaar samenwerken.
In 2014 werd de directeur van de Bibliotheek Hof van Twente ook al directeur van de Bibliotheek Hengelo. In 2018 kwam de Bibliotheek Oldenzaal erbij. Ook deelden de drie stichtingen het management. Via de weg van de geleidelijkheid werden vervolgens ook werknemers van de drie stichtingen steeds breder ingezet voor alle zeven bibliotheekvestigingen (zie kader). Dit samenwerkingsproces heeft geresulteerd in één gezamenlijke werkorganisatie, per 2021.'
Kortom: heel organisch waren de drie stichtingen in de loop der jaren naar elkaar toegegroeid. Voor medewerkers was het dan ook totaal geen issue dat de samenwerking per 2022 verder geïntensiveerd werd, zo bleek tijdens een algemene personeelsvergadering over de nieuwe inrichting van het werkgeverschap. 'De pluspunten van de samenwerking werden namelijk allang door iedereen ervaren', vervolgt ze.

Voordelen

Wat zijn dan die voordelen van de samenwerking? 'Om te beginnen kunnen we dankzij de samenwerking een bredere dienstverlening bieden en is de kwaliteit van de bedrijfsvoering hoger', stelt Westera. Ze vervolgt: 'In een kleine, zelfstandige bibliotheekstichting moeten medewerkers eigenlijk van alle markten thuis zijn. Je hebt dan bijvoorbeeld vaak maar één medewerker voor het jeugdbibliotheekwerk. Die moet zich dan bezighouden met álle kinderen en jongeren. Een andere bibliothecaris doet bijvoorbeeld marketing en communicatie erbij, voor een paar uur per week. Dankzij onze samenwerking kunnen medewerkers zich meer specialiseren. De ene jeugdbibliothecaris houdt zich bezig met de kinderopvang, een andere met de basisscholen en weer een andere met het voortgezet onderwijs. En tegenwoordig hebben we een afdeling Marcom, met mensen die deskundig zijn in marketing óf in communicatie.'
Een grotere werkorganisatie kan ook makkelijker andere talenten – met nieuwe kennis en vaardigheden – aantrekken, stelt Westera. 'In de afgelopen anderhalf jaar hadden we maar liefst vijftien vacatures! We hebben toen mensen met heel verschillende achtergronden aangenomen. Zo brachten we meer deskundigheid en diversiteit in de bibliotheek.'
Een intensievere samenwerking brengt uiteraard ook financiële voordelen met zich mee, geeft Westera toe. 'Al is het maar dat één directeur natuurlijk goedkoper is dan drie. Bovendien hebben we efficiencyvoordelen kunnen behalen, bijvoorbeeld door de kantoorautomatisering te synchroniseren. Er is nog maar één netwerk, één serverpark en één licentiestructuur, en we gebruiken hetzelfde cloudplatform en hetzelfde telefoonplatform. Natuurlijk besparen we hierdoor ook kosten.'

Innovatiekracht

Meer samenwerking leidt ook tot meer innovatiekracht, stelt Westera: 'De ene bibliotheek ontwikkelt en beproeft iets. Vervolgens kun je dat uitrollen naar de andere bibliotheken.' Zij geeft enkele voorbeelden. 'Hengelo heeft een Oefenplein ontwikkeld: een leerplein, waar bezoekers zelfstandig werken aan hun basisvaardigheden, maar waar ook iemand rondloopt die hen kan helpen. Dit concept is inmiddels overgenomen door Hof van Twente en door Oldenzaal.' Ze vervolgt: 'Het vrijwilligersbeleid van Hof van Twente – hoe werf en behoud je vrijwilligers, welke verantwoordelijkheden kun je hun geven, wat moet je voor hen regelen – inspireerde dan weer Oldenzaal en Hengelo. En de Bibliotheek Oldenzaal bedacht de Makerplaatsen waar bibliotheekbezoekers kunnen kennismaken met nieuwe technologieën. De andere twee bibliotheken namen dit idee en deze aanpak over.'

Minpunten wegstrepen

In 2022 is onderzocht of en hoe de drie bibliotheekstichtingen na december 2023, als de samenwerkingsovereenkomst afloopt, samen verder willen. 'De Raden van Toezicht en ikzelf hebben toen verschillende samenwerkingsopties op een rijtje gezet. Ook is er juridische ondersteuning ingehuurd. Al snel werd toen duidelijk

Foto: Bibliotheek Hengelo

Het gebouw van de hoofdvestiging van Bibliotheek Hengelo, gevestigd aan de Beursstraat.

Het interieur van de Bibliotheek Goor, onderdeel van de Bibliotheek Hof van Twente.

dat een fusie eigenlijk de enige optie is om de pluspunten van de huidige samenwerking vast te houden en de minpunten teniet te doen', zegt Westera.
Om welke minpunten gaat het dan? 'Het eerste minpunt is de governance. Op dit moment zijn we nog één werkorganisatie, met drie verschillende stichtingen die statutair niets met elkaar te maken hebben. Ze hebben ieder een eigen Raden van Toezicht. Het zou dus kunnen gebeuren dat de ene Raad van Toezicht een plan goedkeurt en de andere niet. Of zelfs dat een Raad van Toezicht zegt: "We stoppen met de samenwerking"', stelt Westera. 'Het tweede minpunt heeft te maken met het werkgeverschap van de Bibliotheek Hengelo. Stel, de gemeente Oldenzaal gaat bezuinigen en de dienstverlening in de Bibliotheek Oldenzaal moet worden afgeschaald. Dan heeft dat consequenties voor alle medewerkers met een inleenovereenkomst bij die bibliotheek: er wordt een deel van hun contract "afgesnoept". Maar wat als die medewerkers zeggen: "Dit pik ik niet, want ik ben in dienst bij de Bibliotheek Hengelo"? Hoewel getracht is in de samenwerkingsovereenkomst de risico's voor Bibliotheek Hengelo als uitvoerder van het werkgeverschap te beperken, is het de vraag of dit zou standhouden bij een arbeidsrechtelijk geschil. Bovendien wil je als goed werkgever niet dat medewerkers een deel van hun contract kwijtraken.'
De drie stichtingen willen niet dat in de toekomst een van de Raden van Toezicht of een gemeente ongedaan kan maken wat zij hebben opgebouwd, benadrukt Westera. 'Een fusie is de beste garantie dat dit niet gebeurt.'

Twijfel bij Raden van Toezicht

De Raden van Toezicht waren daar niet bij voorbaat van overtuigd. 'Zij vreesden dat de bibliotheekvestigingen hun eigen, lokale gezicht zouden verliezen door een fusie. En dat de gemeenten de bibliotheken daardoor minder aantrekkelijk zouden vinden.'
Om die zorgen weg te nemen, ging Westera in gesprek met de drie gemeenten. 'Zij zijn natuurlijk bang dat de subsidies, gebruikersinkomsten en reserves van de ene gemeente ten goede zullen komen aan de andere. Het was dus belangrijk om aan hen duidelijk te maken dat dit absoluut niet het geval is. Met elke gemeente worden afzonderlijke prestatieafspraken gemaakt. En we maken de kosten en baten heel duidelijk inzichtelijk per gemeente, in de jaarrekening. Zo houden gemeenten grip op de subsidiestromen.'
Uiteindelijk ontving Westera van de colleges van alle drie de gemeenten een brief dat zij positief staan tegenover de fusie. Dat trok ook de Raden van Toezicht over de streep.
In 2024 komt er een nieuwe Raad van Toezicht. 'In verband met de continuïteit gaat er vanuit iedere huidige raad één persoon mee naar de nieuwe raad. Vervolgens zal de nieuwe raad worden uitgebreid, waarschijnlijk tot vijf personen.'

Lokale inkleuring

Na de fusie verandert er niets aan de dienstverlening en relaties van de bibliotheken, beklemtoont Westera. 'Er gaan geen vestigingen sluiten, er vallen geen gedwongen ontslagen, er komt geen nieuw bestuur, we breiden de dienstverlening niet uit en zeggen samenwerkingsafspraken met partners niet op.'
De klassieke dienstverlening, de uitlening, is inmiddels overal hetzelfde ingericht. 'Vorig jaar hebben we de ledenvoorwaarden gelijkgetrokken. Denk onder meer aan hoeveel materialen je mag lenen of welke boete er staat op het te laat inleveren', vertelt Westera.
De brede dienstverlening – de samenwerking in het sociale domein en met culturele partners – zal lokaal ingekleurd worden, zoals nu ook al het geval is. 'Deze dienstverlening hangt immers af van de speerpunten van de diverse gemeenten, de beschikbare middelen en het aanbod aan potentiële samenwerkingspartners. Hof van Twente heeft een groot werkgebied; de diverse kernen liggen geografisch gezien best ver van elkaar. Dus het geld wordt daar in de eerste plaats benut om vestigingen open te houden.

Stadsbibliotheken hebben vaak wat meer financiële armslag, waardoor je breder kunt programmeren. In Hengelo werken we samen met onder andere een poppodium, een museum, een kunstencentrum en een schouwburg.'
Ook de dienstverlening in het sociaal domein is in Hengelo het meest uitgebreid, vervolgt Westera. 'We hebben in de Stadsbibliotheek een Ontwikkelplein ingericht waar onze partners spreekuren houden voor burgers. Zij zijn op de hoogte van elkaars aanbod en kunnen hierdoor makkelijk naar elkaar doorverwijzen. In de andere gemeenten hebben we, door de beperktere middelen, minder een regisserende, faciliterende en uitvoerende rol dan in Hengelo.'

Klanten

De klanten van de bibliotheken zijn inmiddels van de fusie op de hoogte gesteld. 'Nog niet individueel, dat komt later dit jaar, maar wel via de algemene nieuwsbrieven van de bibliotheken. En via de lokale media', zegt Westera. 'Zij hebben het nieuws vermoedelijk ter kennisgeving aangenomen. Tot op heden hebben we van hen namelijk nog geen enkele vraag over de fusie gehad.'
Westera verwacht dat er geen grote hobbels meer zullen zijn in het fusietraject. 'De belangrijkste horde is met de totstandkoming van de werkorganisatie al genomen. De komende periode zetten we enkel de laatste puntjes op de i. De ICT-systemen voor de uitleen worden nog in elkaar geschoven. En er moet nog wat gesleuteld worden aan de nieuwe website, die Bibliotheektwente.nl gaat heten. Ook gaan we nieuwe socialemediakanalen inrichten. En we zullen onze naam aanpassen aan overige uitingen, zoals bonnen die mensen krijgen als ze een boek lenen bij de automaat. Maar heel spannend wordt het dus allemaal niet meer', lacht Westera. 'Fuseren is gewoon iets wat we moeten doen om sterk te blijven. De fusie zorgt ervoor dat we op volle kracht vooruit kunnen blijven gaan.'

Foto: Bibliotheek Goor

Vierde fusie voor Frederique Westera

Frederique was al drie keer eerder betrokken bij een fusie. Wat leerde zij daarvan? En heeft ze er iets aan in haar huidige functie? Westera werkte in het verleden in de ICT-wereld en in de uitgeefbranche. In die tijd maakte ze voor het eerst een fusie mee. Zo'n 12,5 jaar geleden stapte ze over naar de bibliotheekwereld: ze werd directeur van de Bibliotheek Raalte. 'Ik begon in een turbulente en dynamische tijd. Bibliotheken hadden te maken met forse bezuinigingen en moesten zichzelf heruitvinden. In Salland werkten de bibliotheken destijds al wel samen, maar het waren nog echt losse organisaties. Dat maakte een samensmelting spannend.' In 2016 fuseerde de Bibliotheek Raalte met de Bibliotheek Olst-Wijhe. Vier jaar later kwam Ommen erbij. 'Medewerkers gingen toen ook voor de andere gemeenten werken. Dat vonden ze best een uitdaging', herinnert zij zich. 'In Twente speelt dat nu veel minder, de medewerkers zijn het hier al gewend.'

Ervaring helpt

Toen Westera werd aangesteld als directeur-bestuurder in Hengelo, was er overigens nog geen sprake van een mogelijke fusie met Hof van Twente en Oldenzaal. 'Sterker nog, de Raden van Toezicht zeiden: "We werken als bibliotheekstichtingen wel met elkaar samen, maar dat betekent niet dat we ook gaan fuseren." Ik ben zeker niet aangenomen omdat ik al ervaring had met fusies.'
Toch kwam die ervaring wel degelijk van pas, erkent ze. 'Om te beginnen kende ik het formele traject: ik wist hoe een fusie werkt. Ook hielp het dat ik mij kon indenken hoe gemeenten op fusieplannen reageren. Ik wist dat zij er vooral op gespitst zijn dat de kwaliteit van het bibliotheekwerk in hun gemeente behouden blijft. En dat de geldstromen gescheiden blijven. Vanuit mijn eerdere ervaring kon ik daarin goed met de Twentse gemeenten meedenken.'

De Bibliotheek Twente in cijfers

De Bibliotheek Twente heeft straks zeven vestigingen, die lokaal de namen blijven hanteren die ze nu hebben. Wat feiten en cijfers (uit 2022) op een rij.

- Bibliotheek Hengelo (met de vestigingen Hengelo Stad en Hasseler Es) heeft 20.000 leden. Het aantal uitleningen bedraagt 400.000 per jaar, het aantal bezoekers 330.000. Van de inwoners van Hengelo is 25 procent lid van de bibliotheek.
- Bibliotheek Hof van Twente heeft vier vestigingen: Goor, Delden, Markelo en Diepenheim. De twee laatste worden grotendeels gerund door vrijwilligers. Het aantal bibliotheekkleden bedraagt 6200, dat is 19 procent van het aantal inwoners. Het aantal uitleningen is 162.000, het aantal bezoekers 118.000.
- De Bibliotheek Oldenzaal heeft 9500 leden, 31 procent van de inwoners is lid. Het aantal uitleningen bedraagt jaarlijks 161.000, het aantal bezoekers 117.000.

In de drie gemeenten Hengelo, Hof van Twente en Oldenzaal samen wonen ruim 148.000 mensen. De Bibliotheek Twente heeft straks 55 medewerkers en zo'n 300 vrijwilligers.

Sander Voerman (Bibliotheek Rivierenland) en Karin Horst (Bibliotheek Eemland)

Meerwaarde in verbinding

Lange tijd was de bibliotheek enkel een plek waar je boeken haalde. Tegenwoordig staat op het programma van bibliotheken meerdere keren per week een activiteit. Hoe heeft die beweging zich in de loop der jaren ontwikkeld? En kijken we nu anders naar hoe zo'n activiteit idealiter tot stand komt?

TEKST: ANNE VAN DEN DOOL • FOTO'S: ZIE CREDITS LANGS ZIJKANT

Sander Voerman maakte slechts anderhalf jaar geleden de overstap naar de bibliotheeksector. De jaren daarvoor werkte hij als marketeer in de robotica. Hij reisde de hele wereld over om bij bedrijven deze technologie aan de man te brengen, tot hij besefte dat hij liever iets voor de gemeenschap in zijn leefomgeving wilde betekenen.
Nu werkt hij in Tiel, bij de Bibliotheek Rivierenland, waar hij de afgelopen jaren al veelvuldig met zijn kinderen langs de kasten van de jeugdafdeling liep. 'Toen ik de vacature als marketingcommunicatiespecialist in de bieb zag, wist ik: daarop moet ik solliciteren. Ik wil de kennis die ik tot nu toe in mijn loopbaan heb opgedaan teruggeven aan de regio waar ik woon. In de vacaturetekst vroeg men om een frisse blik, en die heb ik na al die ervaringen in het buitenland wel, dacht ik zo: ik wilde graag meedenken over hoe we de bibliotheek zichtbaarder kunnen maken.'
Voermans functie breidde zich al snel uit van puur marketing en communicatie naar programmering. 'Ik werd steeds vaker gevraagd mee te denken. In onze organisatie zien we onze programmering ook als een marketingtool om een zo groot mogelijk bereik te genereren. Het past bij onze beweging richting de community library: we willen in de gemeenschappen om ons heen ophalen wat er bij hen speelt en die input een rol laten spelen in de samenstelling van ons aanbod.'

Foto: Bibliotheek Rivierenland

Sander Voerman, specialist marketing en communicatie bij Bibliotheek Rivierenland.

Bibliotheekfamilie

De carrière van Karin Horst verliep anders. Zij groeide op in een 'echte bibliotheekfamilie', met meerdere gezinsleden die in het bibliotheekwezen werkten of er heel geregeld kwamen. 'Ik begon al op jonge leeftijd als opruimhulp, en heb in de veertig jaar daarna het bibliotheekvak nooit meer verlaten', vertelt ze. 'Ik heb in Groningen de bibliotheekopleiding gedaan en ik verhuisde vervolgens naar Amersfoort, waar ik aan het werk ging bij de Bibliotheek Eemland. Eerst deed ik daar alleen bibliotheekwerk, maar dat verschoof al snel richting programmering voor volwassenen.'
Tegenwoordig mag Horst zichzelf specialist Ontmoeten & Verbinden noemen, maar 'over een paar jaar hebben ze vast weer een andere naam verzonnen', lacht ze. 'Ook ik mag mezelf community librarian noemen: ik heb de community Eemlandse schrijvers onder mijn hoede. Dat is een hechte club van vierhonderd mensen die elkaar graag opzoeken om kennis uit te wisselen. Ook voor ons als bibliotheek zijn ze waardevol: ze organiseren hun boekpresentaties bij ons, verzorgen lezingen en workshops of doen mee als "levend boek" aan de mensenbieb.'
Niet alle gemeenschappen hebben zo'n hechte structuur, weet ook Voerman. 'Wij bestrijken een werkgebied met veel kleine dorpskernen. Dat zijn eigenlijk communities op zich, met op hun beurt ook weer allerlei subgemeenschappen, zoals sportclubs of muziekverenigingen. Soms zijn ze ook een stuk onzichtbaarder. Ons werk start ermee die verbindingen in kaart te brengen. Vervolgens leggen we contact: welke behoeften liggen er en hoe kunnen we die faciliteren?'

Verbinding tussen gemeenschappen

De grote meerwaarde van de bibliotheek ligt in de verbindingen die zij kan leggen met andere gemeenschappen, ziet Voerman. ‘Soms komen naar aanleiding van programma’s die wij organiseren weer nieuwe behoeftes naar boven. In het verlengde van de laatste Boekenweek hadden we bijvoorbeeld een activiteit opgezet rondom het thema identiteit, gender en seksualiteit, met Raven van Dorst, Splinter Chabot en Tirsa With. We gaven dit vorm volgens een voor ons vrij nieuw concept, BiebTalks, waarin maatschappelijke thema’s een groot podium krijgen. Vervolgens werden we benaderd door de gemeente, door welzijnsorganisaties en door meerdere middelbare scholen: leerlingen en schoolleiders bleken op dit gebied ervaringen te willen uitwisselen. Wij zijn een neutrale plek waar je dat soort beladen maatschappelijke onderwerpen goed kunt bespreken. We waren niet bewust naar deze verbindingen op zoek, maar willen dit in de toekomst zeker vaker zo aanpakken.’

De bibliotheek was lang niet altijd een plek waar zo veel activiteiten werden georganiseerd, weet Horst dankzij haar lange loopbaan. ‘Tijdens de Boekenweek organiseerden we altijd wel iets. Ook kwam af en toe een schrijver op bezoek, bijvoorbeeld Armando, een auteur die nauw verbonden was met Amersfoort. Eerder organiseerden we ook thematische tentoonstellingen. Die zijn met de jaren verdwenen: we hebben er in ons nieuwe gebouw zelfs geen ruimte meer voor.’

De hoeveelheid menskracht wat betreft activiteiten en communicatie is in de loop der jaren wel uitgebreid. ‘Voorheen waren we voor een hele bibliotheekorganisatie met één of twee man bezig met activiteiten, nu zijn dat er veel meer. Ook waren kinderen eerst de primaire doelgroep, met name rondom de Kinderboekenweek, terwijl we ons nu het hele jaar door zowel op jeugd als op volwassenen richten. En eerst was onze programmering strikt cultureel; nu richten we ons ook op educatie en het sociale domein.’

Hecht netwerk

Bibliotheken zoeken elkaar graag op voor het uitwisselen van ideeën voor activiteiten, ziet Voerman. ‘We zijn een hecht netwerk. Ik word vaak op nieuwe gedachten gebracht, bijvoorbeeld via sociale media, en ik kan andere programmeurs ook altijd om tips vragen. En ik kijk graag buiten de bibliotheek voor inspiratie, bijvoorbeeld naar festivals.’

Die toegenomen samenwerking ziet Horst ook. ‘Ook in de cocreatie rondom grote campagnes zijn we veel hechter geworden. Stichting CPNB trok de Boekenweek eerst alleen, zonder de VOB. Nu houdt iedere bibliotheek zich aan de belangrijkste pijlers van de CPNB-kalender, zoals de Boekenweek en Nederland Leest. Dat zijn voor ons als bibliotheek zulke belangrijke campagnes: de zichtbaarheid in de media rondom die momenten is enorm.’

De landelijke campagnes bieden een fijne structuur voor het jaar, vindt ook Voerman. Wel focussen ze bij de Bibliotheek Rivierenland op een selectie, om te voorkomen dat de agenda te snel volstroomt. ‘Ook moet je in zo’n landelijk programma natuurlijk altijd een lokale focus aanbrengen: nodig een schrijver uit de regio uit wiens verhaal aansluit bij het onderwerp, bijvoorbeeld. Verder is het belangrijk dat je ook bij deze campagnes blijft samenwerken met partners uit je werkgebied, bijvoorbeeld met een filmavond of theatervoorstelling die past bij het thema van de Boekenweek.’

Foto: Bibliotheek Eemland

Karin Horst, specialist ontmoeten & verbinden en community librarian bij de Bibliotheek Eemland.

Het klinkt allemaal zo simpel, dat vraaggericht werken, maar makkelijk is het niet, benadrukt Voerman. ‘We roepen steeds dat we de behoeftes van de doelgroepen willen ophalen, maar het kost vaak jaren om een band op te bouwen waarin gesprekken kunnen worden gevoerd over waar de behoeftes echt liggen. En als je vervolgens iets programmeert dat aan de wensen voldoet, is het zeker niet gegarandeerd dat deze doelgroep ook komt.’

Complexe taak

Uiteindelijk ligt de sleutel tot heel nauw samenwerken, niet alleen met partners, maar ook binnen de organisatie zelf. ‘Dat maakt het complexer, maar ook kansrijker’, ziet Voerman. ‘Een activiteit heeft alleen kans van slagen wanneer je die samen organiseert.’

Daar ligt volgens Horst ook de toekomst op het gebied van programmering? ‘Ik verwacht dat de komende jaren de frontoffice nog meer betrokken zal worden bij activiteiten. Dat gaat waarschijnlijk wel voor een spanningsveld zorgen: daardoor hebben deze medewerkers minder tijd om achter de balie te staan en klanten op die manier van dienst te zijn. Ik verwacht ook dat we onze energie minder gaan steken in losse activiteiten en meer in samenhangende programma’s, dat verhoogt de kans op succes. Daarbij steken we onze energie het meest in de doelgroepen die het het hardst nodig hebben.’

Ook Voerman heeft zo zijn ideeën over de toekomst van zijn vak. ‘Door de verdere automatisering van onze samenleving ontstaat een tegenbeweging waarbij ontmoeting juist heel waardevol wordt. De bibliotheek speelt een steeds belangrijkere rol in het dichten van de kloof tussen groepen mensen. Daar sluiten we met onze programmering bij aan.’

Uiteindelijk kent de bibliotheeksector wellicht geen speciale programmeurs meer, voorspellen Voerman en Horst. ‘Steeds meer bibliotheken verdelen al hun medewerkers in programmalijnen’, weet Voerman. ‘Dat past ook bij onze functie: uiteindelijk zijn we verbinders, tussen groepen in de samenleving, maar ook tussen collega’s.’

VVBAD

IMPACT

Maken we het verschil?
Maak het verschil!

INFORMATIE AAN ZEE 2023

KURSAAL OOSTENDE
do 19.10 en vr 20.10 2023

Het congres voor informatieprofessionals

Lees er meer over op vvbad.be/informatie-aan-zee-2023.

CURSUSAGENDA

GO opleidingen

2023

JUL-AUG-SEP

11/07	AI-CONTENTGENERATOREN EN -BOTS: AUTEURSRECHT & PRIVACY	*NIEUW*
23/08	INTRODUCTIE AI IN DE BIBLIOTHEEK, MEDIATHEEK EN ONDERWIJS	*NIEUW*
04/09	BASISOPLEIDING BIBLIOTHEKEN	GAAT DOOR
04/09	COLLECTIES OP ORDE	GAAT DOOR
07/09	LEERGANG INFORMATIEADVISEUR	GAAT DOOR
07/09	MAAK HET VINDBAAR	GAAT DOOR
07/09	OPLEIDING INFORMATIESPECIALIST	GAAT DOOR
14/09	JEUGDBIBLIOTHEEKWERK EN LEESBEVORDERING	
18/09	KLANTGERICHTE INFORMATIEVAARDIGHEDEN	GAAT DOOR
20/09	INTRODUCTIE AI IN DE BIBLIOTHEEK, MEDIATHEEK EN ONDERWIJS	*NIEUW*
23/09	KWALITEIT VAN INFORMATIE	*NIEUW*

GO opleidingen
school voor informatie

Meer informatie:
goopleidingen.nl/agenda
of 070-3512380

Op (bijna) iedere vraag een antwoord

Bibliotheek FlevoMeer opent Kennisplein in Dronten en Lelystad

'Nee, ons initiatief is niet het eerste in Nederland,' erkennen Paulien Botman (regiomanager) en Inge Dix (coördinator Kennisplein), 'maar voor onze locaties Dronten en Lelystad van FlevoMeer Bibliotheek is het Kennisplein een primeur.' In de paar maanden dat deze 'levende vraagbaak' nu open is, hebben hier al veel informatiezoekers aangeklopt. Begrijpelijk, want het leven van nu vereist vele, uiteenlopende vaardigheden. Als je daarmee nog niet zo bekend bent, weet je soms niet waar je het zoeken moet. De oplossing ligt steeds vaker in de bibliotheek, in de vorm van een Kennisplein met (ervarings) deskundigen op allerlei vlak.

TEKST: LINDA VAN PELT • FOTO'S: BIBLIOTHEEK FLEVOMEER

Paulien Botman, regiomanager, en Inge Dix coördinator Kennisplein, beiden verbonden aan FlevoMeer Bibliotheek.

Het team van het Kennisplein Dronten tijdens de opening.

Levende encyclopedie

'Het Kennisplein is een logische verbreding van onze dienstverlening, gericht op een leven lang ontwikkelen, die perfect past bij onze sociaal-maatschappelijke taak', formuleert Paulien Botman. Het plan om zo'n door mensen bemande encyclopedie voor levenskennis en -kunde in te richten, bestond al langer. Maar het vergde wat voorbereidingstijd om deskundigen op verschillende terreinen bereid te krijgen wat tijd te investeren in het overdragen van kennis, het bieden van de helpende hand of zelfs voor een betrokken luisterend oor. 'Nu het Kennisplein er eenmaal is, melden zich spontaan organisaties aan die ook mee willen doen', vertelt Inge. 'In de aanloopperiode hadden wij soms nét even wat meer overtuigingskracht nodig. Inmiddels zijn we tevreden met alle steun die we de bezoekers kunnen bieden, dankzij de inzet van medewerkers en vrijwilligers van andere organisaties. Het Kennisplein is een waardevol aanknopingspunt om meer wegwijs te geraken op vele gebieden.'

Op het plein

Een andere associatie met het woord 'plein' heeft Nathalie van Herwaarde, vrijwilliger van het Autisme Informatie Centrum (van de Nederlandse Vereniging voor Autisme). Toen zij destijds als moeder van kinderen met autisme op het schoolplein stond, voelde ze zich soms nogal alleen.

'In die tijd was er over deze diagnose nog weinig bekend. Laat stáán dat mensen begrepen wat dit betekende, en wat de symptomen waren. Dus er werd regelmatig raar gekeken. Ik sprokkelde zelf wat informatie bij elkaar uit weekbladen en bibliotheekboeken, maar ik herinner me nog goed dat ik er zo'n behoefte aan had om eens met iemand te praten in een soortgelijke situatie, stoom af te blazen en ervaringen uit te wisselen.'

Die mogelijkheid, die zij in de jonge jaren van haar kinderen nauwelijks had, biedt Nathalie nu wél aan andere ouders met een of meer kinderen die de diagnose 'autisme' hebben gekregen. Nathalie is namelijk een van de ervaringsdeskundigen op het Kennisplein van Bibliotheek FlevoMeer.

'Ik doe dit samen met collega-vrijwilliger Astrid. Die opzet met z'n tweeën is praktisch, want veel mensen met autisme moeten gevoelsmatig al een hoge drempel over om ergens binnen te stappen. En wij zitten ook nog eens op de tweede verdieping in de bibliotheeklocatie, dus extra lastig. Het werkt dan soms rustgevend om met een informatievraag even een rondje te gaan wandelen, terwijl er nog iemand binnenblijft om anderen te woord te staan.'

Stap voor stap

Wat er op haar pad komt, is heel divers, aldus Nathalie. Van praktische opvoedingsvragen – 'Ben ik niet streng genoeg of juist te streng?' – tot het delen van verdriet of frustratie dat gezellig voorlezen en even samen knuffelen met je kind niet lukt. 'Soms willen kinderen met autisme dit nu eenmaal niet. Als ik vertel dat ik dit afwijzend gedrag herken, geeft dat vaak al wat opluchting.'

Zelf gaat Nathalie altijd met een goed gevoel van het Kennisplein naar huis. 'Het is fijn om iets voor iemand te kunnen betekenen, zodat mensen niet voor niets komen. Ouders die nog aan het begin van hun opvoedcarrière staan, hebben er soms behoefte aan de moeilijkheden waar ze tegenaan lopen met iemand te delen. Dat snap ik maar al te goed!'

Nathalies inzet blijft niet beperkt tot betrokken luisteren. Regelmatig kan ze praktische handvatten bieden. 'Er kloppen hier ook

Het al langer bestaande Oefenplein waar mensen onder begeleiding uiteenlopende vaardigheden kunnen oefenen, bijvoorbeeld de theorie voor het autorijbewijs.

relatief jonge mannen met autisme aan. Vaak ogen ze jonger dan ze zijn, vooral vanwege hun gedrag. Zo kunnen zij zich vol overgave storten op een hobby, zoals bouwen met Lego, en andere aspecten van het leven wat uit het oog verliezen. Sociaal contact vormt voor hen soms een bottleneck. Als zo iemand graag wil gaan studeren of werk zoekt, maar er als een berg tegenop ziet om dit zelf aan te pakken, kan ik gericht doorverwijzen naar collega's op het Kennisplein met een andere deskundigheid. Dat is praktisch, want als je eenmaal binnen bent, is het een relatief kleine stap om even bij de "buren" informatie in te winnen.'

Geldzaken

Een voorbeeld van collega's op het Kennisplein zijn participatiegidsen, die een aantal dagdelen aanwezig zijn in de bibliotheeklocatie. In Lelystad houden maatschappelijk werkers spreekuur op dinsdagmorgen van 11 tot 12. Verder worden hier per locatie de behoeften geïnventariseerd, en daarop wordt de bezetting aangepast. In Dronten is het Kennisplein geopend op woensdag- en donderdagmorgen, in Lelystad op dinsdagmorgen en donderdagmiddag.
Als coördinator van het Kennisplein Dronten geeft Inge een inkijkje in die opzet.
'We zijn blij met de gemeentelijke deelname, want nu hoeven mensen niet voor alle informatie naar het gemeentehuis, maar kunnen zij voor een overzichtelijk aanbod terecht in de twee bibliotheeklocaties. De participatiegidsen zijn er vooral voor degenen die belemmeringen ervaren bij deelname aan de maatschappij. Deze gidsen kunnen doorverwijzen naar onderwijsinstellingen, maar ook helpen bij het vinden van een baan of vrijwilligerswerk. Zij werken nauw samen met de Kennispleindeelnemers vanuit de Wmo (Wet maatschappelijke ondersteuning) die helpen bij onder andere het aanvragen van uitkeringen, zoals bijstand. Voor vragen over belasting en pensioen kunnen inwoners terecht bij bijvoorbeeld de vakbonden die ook aanwezig zijn op het Kennisplein. Voor het aanvragen van kwijtschelding of toeslagen – zoals voor energie, of voor hulp bij het begrijpen van een moeilijke brief of hulp bij belastingen, kan men naar het Financieel Spreekuur van MDF (Maatschappelijke Dienstverlening Flevoland). Datzelfde geldt voor vragen of problemen over relaties, opvoeding, echtscheiding, eenzaamheid en geldzorgen. Alles wat te maken heeft met wonen, werk of welzijn valt onder de Seniorenbond.'

Balanceren

Een nog redelijk nieuwe deelnemer aan het Kennisplein is het Bureau Gelijke Behandeling.
'Bij het inloopspreekuur kan iedereen terecht die zelf of in zijn directe omgeving te maken heeft met discriminatie. En wie tijdelijk in emotioneel opzicht wat uit balans is geraakt, bijvoorbeeld door een ingrijpende ervaring, kan zichzelf (her)vinden met gerichte hulp van het zogeheten Herstelnetwerk, ook aanwezig op het Kennisplein. Het gaat hier niet om medisch maar om persoonlijk of maatschappelijk herstel', belicht Inge de achterliggende gedachte. 'De focus ligt hier op het hervinden van kracht en zelfvertrouwen. Zo kunnen mensen bijvoorbeeld na een *burn-out* de draad weer proberen op te pakken. Ook mensen met aangeboren hersenletsel kunnen baat hebben bij de inzet van het Herstelnetwerk.'
Ook Humanitas is een loot aan de stam van het Kennisplein. Ziekte, echtscheiding, verlies van een dierbare; stuk voor stuk omstandigheden die het leven lastiger maken. De vrijwilligers van

Humanitas geven hun moed en kracht voor ontmoetingen met nieuwe mensen.
Inge: 'Mensen die hieraan behoefte hebben, kunnen via deze organisatie hun sociale contacten uitbreiden: nieuwe activiteiten ontplooien en daarbij nieuwe mensen leren kennen.'

De digitale snelweg en het OV

Vanzelfsprekend ontbreekt ook de hulp bij praktische vaardigheden niet. Problemen met computer, laptop, smartphone of e-reader? De ICT-deskundigen van Seniorenweb staan paraat in het Digicafé. Ook het invullen van digitale formulieren, online bankieren of online contact met de huisarts passeren hier desgewenst de revue. En er is natuurlijk het IDO, voor alle regelzaken van de digitale overheid.
En ook wie weinig of geen actuele ervaring heeft met het openbaar vervoer wordt wegwijs gemaakt in de bibliotheek. 'Denk aan mensen die altijd een auto hebben gehad en geen idee hebben hoe het OV tegenwoordig werkt', schetst Inge. 'Soms weten ze niet eens hoe en waar ze een kaartje kunnen kopen voor de trein of de bus. Het Kennisplein helpt. En als iemand echt veel drempelvrees heeft, is het zelfs mogelijk om een proefritje te maken onder begeleiding.'

Oefenen voor het 'echie'

Een rijk en gevarieerd aanbod aan informatie is er op het Kennisplein, en naar verwachting groeit dit nog. Zoals Inge al vertelde, melden zich regelmatig nieuwe organisaties aan die ook graag *acte de présence* geven.
'Die brede informatievoorziening, waarbij wij een soort regisseursfunctie vervullen, is een meerwaarde van de moderne bibliotheek', benadrukt Paulien nogmaals. 'Door die clustering van kennis vinden mensen gemakkelijker op één plek alle hulp die ze nodig hebben. En doordat de verschillende deelnemers weten van elkaars bestaan, kunnen zij ook – zo nodig – gericht doorverwijzen. Ons Oefenplein is er trouwens al wat langer. Hiervoor hebben wij diverse basisprogramma's gekregen vanuit de Koninklijke Bibliotheek, waarmee mensen onder begeleiding in de bibliotheek uiteenlopende vaardigheden kunnen oefenen, van sollicitatietraining tot de theorie voor het autorijbewijs. En wie zich wil bekwamen in de Nederlandse taal, kan daarvoor terecht in ons Huis voor Taal, waarin zo'n honderd vrijwilligers actief zijn.'
Met alle vrijwilligers van Bibliotheek FlevoMeer wordt een overeenkomst afgesloten, want – zoals dat heet – deze activiteiten zijn weliswaar vrijwillig, maar niet vrijblijvend. Voor het Kennisplein wordt een overeenkomst afgesloten met de deelnemende organisaties.
Paulien: 'Het is voor iedereen belangrijk dat de gemaakte afspraken worden nagekomen. En op de dagdelen dat ons Kennisplein geopend is, moeten bezoekers erop kunnen rekenen dat ze de gewenste informatie daadwerkelijk kunnen krijgen.'
De openingstijden van het Kennisplein staan op de schermen binnen de bibliotheeklocaties en op de eigen website.
Inge: 'Ook hebben we twee huisartsenposten bereid gevonden de activiteiten van ons Kennisplein te vermelden op de schermen in de wachtkamers, en misschien worden dat er in de toekomst nog meer.' Ook de doelgroepen waar het Kennisplein op focust breiden zich naar verwachting nog uit. In deze beginfase zijn dit senioren en anderstaligen, maar wat Paulien en Inge betreft, worden dit er meer. 'Hoe omvangrijker de groep mensen die zich kan blijven ontwikkelen, hoe beter!'

TU Delft Library

‘Onze dienstverlening wordt door alle nieuwe

De Universiteitsbibliotheek is een onmisbare partner in het gehele onderzoeks- en onderwijsproces. Onderzoekers, docenten en studenten konden er altijd al terecht voor boeken, tijdschriften en syllabi. Tegenwoordig biedt de bibliotheek nog veel meer: van hulp bij open access publiceren en onderzoekdata beheren tot en met Virtual Reality-opstellingen voor het onderwijs. Directeur Irene Haslinger geeft een kijkje in de keuken van de TU Delft Library waar digitalisering en open science een grote vlucht nemen.

TEKST: ANNEKE DE MAAT • FOTO: MARCEL KRIJGER / TU DELFT LIBRARY

Irene Haslinger, directeur TU Delft Library.

Universiteiten en universiteitsbibliotheken zijn vanaf de opkomst van universiteiten altijd sterk met elkaar verstrengeld geweest, vertelt Irene Haslinger, die sinds 2015 bij TU Delft Library werkt en in 2020 directeur van de bibliotheek werd. ‘Een mooi voorbeeld is de Bibliotheek van Alexandrië. Koning Ptolemaeus I, een voormalig generaal uit het leger van Alexander de Grote, stichtte in 290 voor Christus het Mouseion van Alexandrië. Deze ‘Tempel der Muzen’ was een centrum voor kennis en onderzoek. Zijn zoon, Ptolemaeus II, breidde het Mouseion uit met de Bibliotheek van Alexandrië. Hij stuurde mensen de hele wereld over om alle beschikbare wetenschappelijke informatie te verzamelen. Daar vielen ook literatuur, filosofie en poëzie onder. Ptolemaeus II wilde al die informatie samenbrengen in een bibliotheek die voor iedereen toegankelijk moest zijn. Het was een soort internet en open science-gedachte avant la lettre. In het Mouseion nodigden de Ptolemaeën schrijvers, wetenschappers, filosofen en dichters van verschillende culturele en religieuze achtergronden uit het hele gebied rond de Middellandse Zee uit. Ze kregen een aanstelling voor het leven, eten en een dak boven hun hoofd. Hun opdracht was om de kennis die in al die papyrusrollen zat eruit te halen en daar in dialoog weer nieuwe kennis mee te produceren. De interactie tussen de bronnen en de mensen die iets met die bronnen doen – dat is een heel oude band.’

Rust, tentoonstellingen en lezingen

Als Irene een presentatie geeft over de moderne Universiteitsbibliotheek, vertelt ze vaak dit inspirerende verhaal van de Bibliotheek van Alexandrië. ‘In de kern doen we nog precies hetzelfde,’ zegt ze: ‘we brengen kennis en informatie samen met mensen – alleen de context waarin we dat doen is veranderd.’ De Universiteitsbibliotheek heeft nu een fysieke en een digitale kant. Het gebouw is een van de fysieke componenten en wordt vooral gewaardeerd door studenten. ‘Ze vinden hier rust en structuur, spreken er af en werken er in groepjes.’ Iedereen is welkom om in het bibliotheekgebouw lezingen, tentoonstellingen en debatten te bezoeken. Studium Generale is onderdeel van de bibliotheek en heeft een belangrijke rol bij het vormen van de ‘reflective engineer’, licht Irene toe. ‘De TU Delft wil studenten niet alleen kennis van hun eigen vakgebied bijbrengen, maar ook leren reflecteren op de interactie tussen techniek en maatschappij,

technologieën steeds digitaler en diverser’

want niet alles wat technisch mogelijk is, is wenselijk. Er zitten ook vaak ethische aspecten aan.’

De bibliotheek heeft nog altijd gedrukte boeken en erfgoedobjecten, maar die worden minder gebruikt dan vroeger, vervolgt Irene. ‘De wetenschappelijke informatievoorziening is nu vooral digitaal. En het digitale deel van onze dienstverlening wordt door alle nieuwe digitale technologieën steeds diverser. Het gaat naast wetenschappelijke publicaties ook om: digitale datasets, codes, software, algoritmes, modellen en onderwijsopstellingen met Virtual Reality, en 3D-geprinte objecten. De bibliotheek loopt in de hele onderzoekcyclus met de onderzoekers en studenten mee. Helemaal aan het einde van een studie of een onderzoeksproject moeten wij ervoor zorgen dat de output goed opgeslagen wordt. Artikelen, data en code moeten goed vindbaar, toegankelijk, interoperabel en herbruikbaar zijn. Andere onderzoekers moeten kunnen zien hoe het onderzoek is uitgevoerd en de data opnieuw kunnen gebruiken. We zitten in een transitie van gesloten naar open science.’

Onderhandelen met uitgevers

Wetenschappelijk onderzoek wordt gefinancierd met belastinggeld. Nederlandse universiteiten hebben daarom als beleid dat publicaties en data *indien mogelijk* open en gratis toegankelijk moeten zijn voor iedereen. Om een vuist te kunnen maken tegenover uitgevers, onderhandelen de universiteitsbibliotheken gezamenlijk over de licenties. De kosten voor abonnementen op wetenschappelijke tijdschriften zijn veelal hoog. Irene: ‘Onderzoekers en studenten kunnen via de bibliotheek met een simpele klik heel veel wetenschappelijke tijdschriften lezen. Ze realiseren zich vaak niet dat de bibliotheek miljoenen betaalt voor die licenties.’
De Universiteitsbibliotheek moet, naast de digitale infrastructuur voor de transities, ook de mensen leveren die onderzoekers en studenten kunnen helpen. Er zijn dus veel nieuwe functies in de bibliotheek, zoals: de open access publicatiespecialist, de datasteward en de research software engineer. Irene: ‘We bouwen voor alle onderzoekers een “Digitaal Lab” en zorgen ervoor dat ze de juiste mensen om zich heen hebben om ze te helpen in de digitale wereld hun onderzoek te doen. Je kunt niet verwachten dat een onderzoeker dat zelf kan. Het vergt namelijk specialistische kennis en het kost veel tijd.’ Bij deze ontwikkeling werkt de Universiteitsbibliotheek nauw samen met de directie ICT van de TU Delft en met de faculteiten.

Aansluiten bij de behoeftes van onderzoekers en docenten

Voor de datamanagement-dienstverlening deed de bibliotheek eerst een pilot. Drie faculteiten kregen een datasteward die vanuit de bibliotheek werd aangestuurd. Inmiddels hebben alle faculteiten een eigen datasteward die is aangesteld bij de faculteiten. De bibliotheek coördineert dat team van datastewards, schetst Irene. ‘De bibliotheek kan nieuwe ontwikkelingen signaleren, faciliteren en versnellen, maar het is belangrijk dat de uiteindelijke dienstverlening dicht bij de onderzoekers en docenten in de faculteit aanwezig is. Dan kunnen ze de dienstverleners ook makkelijker vinden.’
Ook in het onderwijs is de rol van de bibliotheek steeds breder. Naast de traditionele onderwijsboeken en syllabi biedt de bibliotheek nieuwe digitale formats, zoals open *textbooks* en interactieve leermaterialen. Docenten kunnen bijvoorbeeld live feedback geven als studenten oefeningen maken. Leermaterialen worden steeds vaker open gedeeld. Dat betekent dat ze gratis en vrij van copyrightkosten gebruikt kunnen worden. Dat scheelt geld en tijd. Het maakt het ook mogelijk om leermaterialen meer op maat te maken, ziet Irene. ‘Voor de basisvakken wiskunde die alle TU Delft-studenten moeten volgen, maken we nu per opleiding oefeningen in aansluiting op de belevingswereld van de studenten. De nieuwe leermiddelenformats raken direct aan de didactiek. We werken rondom Open Education dan ook steeds nauwer samen met de directie Studenten en Onderwijszaken, en natuurlijk met de faculteiten. We denken ook mee over hoe om te gaan met ChatGPT.’

Leren via Virtual Reality

In het NewMedia Centre XR van de bibliotheek kunnen docenten en studenten experimenteren met Virtual Reality en Augmented Reality. Irene: ‘Voor Bouwkunde kunnen we het ontwerp van een gebouw of stad in VR maken en proefpersonen er met een VR-bril doorheen laten lopen en vragen wat ze ervan vinden. Voor studenten Maritieme Techniek hebben we een VR-scheepswerf nagebouwd waarin ze logistieke scheepsoperaties kunnen oefenen.’
Tot slot beheert de bibliotheek de kunstcollectie, het archief, de bijzondere collecties met oude boeken en de collectie academisch erfgoed van de TU Delft. Die erfgoedcollectie weerspiegelt de geschiedenis van de TU Delft, schetst Irene. ‘We hebben bijvoorbeeld een van de eerste aan de TU Delft gebouwde computers, heel mooie microscopen, en modellen van bruggen en sluizen. In de faculteiten liggen ook nog veel kwetsbare onderwijscollecties, zoals verzamelingen van vliegtuigvleugels bij Lucht- en Ruimtevaart en van elektronenbuizen bij Electrotechniek. Die worden vaak beheerd door vrijwilligers. We zijn aan het inventariseren en registreren wat er in de faculteiten ligt zodat we deze kunnen helpen daar goed voor te zorgen. En we kijken of we deze historische onderwijscollecties weer kunnen inzetten in het onderwijs en bij de inrichting van de universitaire gebouwen. Het erfgoed kan bijdragen aan het versterken van onze identiteit.’

Digitale literatuur: een preservatie

In twee artikelen in Bibliotheekblad (nr nr. 3 en nr. 4 2023, red.) beschreven we de mogelijkheden van digitale literatuur voor bibliotheken die aan de slag willen met programmering of educatieve activiteiten. In dit derde en laatste artikel in de reeks gaan we dieper in op het bewaren en opnemen van digitale literaire werken in de collectie. Hoe bewaren we werken die per definitie vluchtig en vloeibaar zijn?

TEKST: SIEBE BLUIJS, MIRIAM VAN DEN BEEMT, MARIANNE HERMANS, DAVID PEETERS EN COOSJE VAN DER POL. ZIJ MAKEN ALLEN DEEL UIT VAN HET CONSORTIUM DIGITALE LITERATUUR[1].

Een eerste uitdaging bij het bewaren van digitale literatuur is de zogenaamde 'digitale erosie'. Sommige werken maken gebruik van technologieën die snel weer achterhaald zijn: websites gaan uit de lucht, de software zoals Adobe Flash wordt niet langer ondersteund of hardware is niet meer beschikbaar.

conversatie over

Digitale literaire producties zijn vaak een combinatie van (bewegend) beeld, geluid, tekst, animatie, interactie en/of spel. De werken zijn vaak 'born digital' en de digitale context voegt een wezenlijke betekenis toe aan het werk. Daarmee onderscheiden ze zich van e-books, die een grote gelijkenis vertonen met gedrukte versies van hetzelfde werk. Digitale literatuur is te beleven via het scherm van bijvoorbeeld de smartphone, maar er zijn ook ruimtevullende Virtual Reality-installaties. Soms wordt de lezer actief betrokken in een interactief verhaal of zelfs ook tot maker of 'coauteur' gemaakt. Door de veelheid aan mogelijkheden ligt de inhoud van digitale literatuur nooit helemaal vast.

Digitale erosie

Een eerste uitdaging bij het bewaren van digitale literatuur is de zogenaamde 'digitale erosie'. Sommige werken maken gebruik van technologieën die snel weer achterhaald zijn: websites gaan uit de lucht, de software wordt niet langer ondersteund of hardware is niet meer beschikbaar. Zo stopte Adobe in december 2020 met het ondersteunen van Flash, waardoor veel digitale literatuur niet langer beschikbaar is in de oorspronkelijke vorm. Dit geldt bijvoorbeeld voor sommige literaire videogames, maar ook voor zogenaamde Flash-gedichten. Dichters en instellingen die Flash-werken willen bewaren, hebben een (tijdelijke) oplossing gevonden in het gebruik van emulators en *video captures* – zie bijvoorbeeld de website met 'bewegende gedichten' van Tonnus Oosterhoff[2]. Daarnaast heeft The NEXT[3], een instelling voor het bewaren van digitale literatuur, een online archief[4] gemaakt met visualisaties van fysieke media en objecten – van diskettes en *jewelcases* van cd-roms tot objecten die door kunstenaars worden gebruikt voor uitvoeringen of voor het creëren van hun werk. Om ze toegankelijk te maken voor bezoekers van de virtuele ruimte, zijn er 3D-modellen van gemaakt die in een *video capture* van alle kanten kunnen worden bekeken.

Illustratie Shutterstock Beeldbewerking: Hans Jansens

Inbreuk op de aard van het object?

De vraag dient zich aan in hoeverre dergelijke praktijken, bedoeld voor

het bewaren van digitale werken, inbreuk maken op de aard van het object. Bij Flash-gedichten vormt de Flash-omgeving een wezenlijk onderdeel van het werk. Een video van een Flash-gedicht kun je pauzeren en sneller afspelen; in Flash heeft de gebruiker die vrijheid niet. Het ervaren van zo'n gedicht verandert dus door de wijze van preservering.
Daar komt bij dat veel digitale literatuur niet voor de eeuwigheid gemaakt is. Sommige werken gaan zelfs expliciet in tegen het idee van preservatie en benadrukken het eigen efemere (kortstondige) karakter, verdwijnen na lezing, of hebben een veranderlijke vorm. Een beroemd voorbeeld is Agrippa – A Book of The Dead[5] (1992) van de Amerikaanse sciencefictionschrijver William Gibson. Dit digitale gedicht over herinneringen aan zijn overleden vader werd uitgebracht op een floppydisk. Elke keer als de lezer het gedicht raadpleegt, wordt het gedicht verder uitgewist. Dit soort werken roept vragen op over de vergankelijkheid en over de tijdelijkheid van onze herinneringen. Het is dan ook de vraag in hoeverre het wenselijk is om dergelijke werken te bewaren, als dat al mogelijk is.

Wat valt er te bewaren?

Een tweede uitdaging is de vraag *wat* er precies bewaard moet worden: de algoritmes of de 'eindproducten' – voor zover we daarover kunnen spreken bij digitale literatuur. In het geval van een Virtual Reality-installatie: enkel de software of ook de hardware? Bij een sonnettengenerator: een representatieve selectie gedichten? (zie ook kadertekst 1, red.)
Maar hoe maak je die selectie dan, kies je uit alle mogelijke gedichten die de generator zou kunnen maken, of kies je vanuit het onderliggende protocol? Licenties voor het gebruik en het bewaren van digitale literatuur vormen daarbij nóg een complicerende factor, omdat er dikwijls externe componenten ingeladen moeten worden om een applicatie te laten werken.

Nationale en internationale ontwikkelingen

In verschillende landen wordt nagedacht over de integratie van digitale literatuur in bestaande bibliotheekcollecties. Zo hebben de Koninklijke Bibliotheek van België en onderzoekers van UCLouvain onlangs een onderzoeksproject[6] opgezet waarin ze de mogelijkheden onderzoeken om digitale literatuur uit België te verzamelen, te presenteren en te preserveren.
Ook de KB experimenteerde al eens met het preserveren van digitale literaire werken. Zo deden ze een poging tot het bewaren van *Ontspoord* (2019), een WhatsApp-thriller die werd ontwikkeld in opdracht van de Nederlandse Spoorwegen[7]. Treinreizigers die zich hadden aangemeld voor *Ontspoord* kregen een week lang berichtjes, foto's, video's en audioberichten toegestuurd via WhatsApp, waardoor zij het spannende verhaal konden volgen, en sterker nog: het gevoel hadden er deel van uit te maken. Het bleek echter een grote uitdaging om de verschillende formaten en bestandstypes onder te brengen in de bestaande collectie. Deze experimenten zijn nuttig omdat ze ons voor de uitdaging stellen om anders na te denken over bestaande preserveringspraktijken. Doordat de vorm zo ingewikkeld en uiteenlopend is, is het belangrijk om in de collectiestrategie aandacht te besteden aan *born digital* werken.

In veel landen hebben uitgevers de wettelijke verplichting (*'legal deposit obligation'*) om vrijelijk exemplaren van hun publicaties aan de nationale collectie te verstrekken. Deze verplichting kan worden uitgebreid tot elektronische bronnen en andere vormen van niet-gedrukte media. Dat betekent dat bijvoorbeeld een nationale bibliotheek de taak krijgt om naast gedrukte media ook e-books, e-journals en websites te bewaren.
The British Library houdt zich hiermee bezig in het Emerging Formats-project[8]. De term 'opkomende formaten' verwijst naar publicaties waarvan de inhoud en structuur uitdagender zijn in vergelijking met de momenteel verzamelde (non-print) formaten. Het gaat onder meer om e-book-apps, databases en web-based verhalen.
Ook bij de KB nationale bibliotheek houden experts zoals Kees Teszelszky[9] zich bezig met digitale webarchivering[10]. Ze doen daarbij op grote schaal aan 'web crawling' – ze slaan delen van het web op door middel van *tools* zoals Heritrix en Web Recorder. Daarmee doen ze aan een soort geschiedschrijving met behulp van het web. De KB heeft veel speciale webcollecties, bijvoorbeeld over blogs, corona en oude homepages.

Digitale literatuur als onderdeel van de bibliotheekcollectie

Uit de bovenstaande uiteenzetting blijkt al dat het preserveren van digitale literatuur een behoorlijk ingewikkelde klus zal worden. Dat geldt ook voor het opnemen van digitale literaire werken in de huidige bibliotheekcollecties. Voor de omgang met digitale media in de collectie kunnen we te rade gaan bij musea. Annet Dekker, specialist in de preservering van digitale kunst, vindt de fixatie op het bewaren van de fysieke componenten van een kunstwerk contraproductief.[11] Volgens Dekker hebben conserveringspraktijken altijd al veranderingen aangebracht in de authentieke staat van het werk. In het geval van digitale kunst moeten conservatoren dergelijke veranderingen in een radicaler licht gaan zien. Een nieuw begrip van conservering omarmt verandering en ziet variabiliteit als een inherente kwaliteit. En dat heeft gevolgen voor het preserveren van digitale kunst.
Hoe zo'n nieuwe manier van bewaren er precies uit gaat zien, is vooralsnog een open vraag. Dat blijkt ook uit de kwesties die wij in dit artikel over het preserveren van digitale literatuur uiteengezet hebben. Toch is het de moeite waard om die vraag nader te onderzoeken. Want digitale literatuur verdient een breed publiek, en dus een plek binnen de bibliotheek en in de collectie.

Conclusie

We hopen dat deze artikelenreeks een uitnodiging is om na te denken over de betekenis van digitale literatuur voor de bibliotheeksector. We hebben betoogd dat digitale literatuur een groter publiek verdient en dat er volop mogelijkheden zijn op het gebied van educatie en programmering[12]. Daarnaast lijkt het ons een goede ontwikkeling wanneer digitale literaire werken worden opgenomen in de collectie en de ruimte van de bibliotheek. Het gaat om een volwaardige vorm van literatuur die het waard is om te bewaren en te ontsluiten voor een breed publiek. Want waarom zouden bijvoorbeeld de dichtbundels en roman van Lieke Marsman wel deel uitmaken van de collectie, maar haar *Augmented Reality*-gedicht Lijn 3[13] niet? (zie ook kadertekst 2, red.)

Naschrift redactie / bronnen

De lijst met bronnen (superscripts) bij dit artikel vindt u op bibliotheekblad.nl/bronnen
Ook de bronnen uit de kaderteksten staan hier vermeld.

Naschrift auteurs

Dit artikel is het derde in een reeks van drie artikelen geschreven door het Consortium Digitale Literatuur. In het eerste artikel werd het concept digitale literatuur geïntroduceerd. In het tweede artikel gingen we dieper in op het presenteren van digitale literatuur in de bibliotheek. Dit derde en laatste artikel focuste op het preserveren van digitale literatuur. Het project van het Consortium Digitale Literatuur is tot stand gekomen met middelen van het Platform Digitale Infrastructuur SSH (pdi-ssh.nl) en aanvullende subsidies van het Tilburgs Universiteitsfonds, Tilburg University en een innovatiesubsidie van de KB. Wij danken onderzoeker Ted van der Togt en conservator digitale collecties Kees Teszelszky, beiden werkzaam voor de KB, voor hun waardevolle feedback en inzichten.

Willekeurig sonnet

Verder zijn veel vrouwen prikkelbaar
Een probleem is dikwijls het geluid
Dit wordt vastgesteld in een besluit
Boom: Genoeg; hou vol, of knap je snaar

Ze stond op en toonde er een paar
De beschrijving van het wapen luidt
En de kapitein speelt met zijn fluit
Dat lijkt heel wat' was het commentaar

Er is af en toe een haarspeldbocht
Zo je zegt,' vond juffrouw Bitterzoet
Het Mevrouwtje deed of ze nog zocht

En nog onverhoeds vertrekt de stoet
Ook 't lampje zelf had ie gekocht
Wie kan zeggen, wat hij nooit meer doet

Dit Willekeurig Sonnet is gegenereerd via Willekeurig Sonnet[14] op 15 april om 16.35 uur.

Eén auteur, één oeuvre, één bewaarbeleid?

Lieke Marsman, Dichter des Vaderlands 2021-2023, maakte met 'Lijn 3' een werk dat je op locatie via een Augmented Reality-applicatie op je telefoon kunt ervaren:

De sneeuwstorm van letters die op je afkomen vormen pas woorden als ze bijna bij je zijn. Als je er doorheen gereisd bent stuiven ze achter je ook net zo makkelijk weer uit elkaar. Gedachten met een korte geldigheid, gevormd in samenwerking met de stad.
Lieke Marsman schreef het gedicht, International Silence maakte de setting. Een gedicht waar je met Lijn 3 doorheen reist. Heel even op bezoek in het hoofd van een ander, eigenlijk vooral op doortocht.
De vluchtigheid van de stad waar je doorheen reist rijmt met de tijdelijkheid van de tekst: alles is heel even waar.[15]

Installeer de app[16], neem in Amsterdam tramlijn 3 vanaf het Concertgebouw richting Zoutkeetsgracht, en reis door het gedicht. Soms biedt de tekst van Marsman subtiele referenties aan de locatie, soms mijmert hij wat voor zich uit. De locatiegebondenheid, het gebruik van Augmented Reality en het vluchtige karakter van de tekst maken dat 'Lijn 3' nog niet vandaag of morgen deel uitmaakt van de collectie. Zo ontstaat er een situatie waarin de roman en de dichtbundels van Lieke Marsman 'voor de eeuwigheid' in de Koninklijke Bibliotheek bewaard blijven, terwijl dat nog lang niet zeker is voor haar Augmented Reality-applicatie.

Screenshot uit de Augmented Reality-applicatie 'Lijn 3'

Een liefdesverklaring aan Nederlandse planten:
Flora Batava (1800-1934)

Aan het eind van de achttiende eeuw kwamen twee natuurliefhebbers – uitgever Jan Christiaan Sepp (1739-1811) en landbouwcommissaris Jan Kops (1765-1849) – op het idee om de hele Nederlandse plantenwereld in kaart te brengen. In 1800 verscheen het eerste deel van 'hun' *Flora Batava*, een prachtig verzorgd werk met met de hand gekleurde kopergravures en beschrijvingen van planten uit alle hoeken van het land. Ze konden niet weten dat het laatste 28ste deel, pas 134 jaar later zou verschijnen …

TEKST: ESTHER VAN GELDER, CONSERVATOR OUDE DRUKKEN, KB NATIONALE BIBLIOTHEEK
FOTO'S: KB BEELDSTUDIO

Uiteindelijk besloeg de *Flora Batava* een ruime boekenplank vol: in 28 dikke delen met 2.240 platen en 5.000 pagina's tekst worden ruim 2.630 soorten wilde planten, paddenstoelen, wieren en korstmossen behandeld. Het was de eerste keer dat de Nederlandse wilde flora op die manier in woord en beeld geïnventariseerd werd. Tientallen redacteuren, uitgevers, kunstenaars en inkleurders verbonden hun naam aan de serie, en vele verzamelaars en lezers leverden hun observaties aan. Een waar monument voor de wilde planten van ons land dus.

Trots op planten

Maar eerst even terug naar de achttiende eeuw. Wat bezielde Sepp en Kops om zo'n titanenwerk te initiëren? Het makkelijkste antwoord is dat er nog geen nationale flora bestond. Een flora is een beschrijving van wilde planten in een bepaald gebied. Dat kan een stad of streek zijn, of in het geval van Rousseau een eilandje in een Zwitsers meer. Er is zelfs een *Flora of the Colosseum of Rome* (1855) en een van de Schilderswijk in Den Haag. Maar als je rond 1800 wilde weten wat er in en om je Nederlandse woonplaats groeide en bloeide, was je aangewezen op zeer onvolledige medische kruidboeken met zwart-wit illustraties van minstens 100 jaar oud, of op enkele recentere ongeïllustreerde streekflora's in het Latijn.
Wat een verschil met de ons omringende landen! In landen als Denemarken, Oostenrijk, Engeland en Rusland verschenen toen rijk geïllustreerde werken in de landstalen waarin een poging gedaan werd alle planten binnen de grenzen van het rijk te verzamelen. Veel van deze boeken werden gesubsidieerd door de steenrijke machthebbers, onder wie keizer Jozef II van Oostenrijk en tsarina Catharina de Grote van Rusland. Net als geschiedenis en kunst, werden planten ook een bron van nationale trots en een bewijs van wetenschappelijk kunnen. Nederland kon niet achterblijven. Maar hier was in 1795 de stadhouder verdreven en had het volk de macht gegrepen … Het initiatief kwam dus van onderaf.

Nationale natuur verkopen

Uitgever Jan Christiaan Sepp wist dat een dergelijk boek zou gaan verkopen. Eerder verscheen van zijn hand *Beschouwing der wonderen Gods, in de minstgeachte schepzelen, of Nederlandsche insecten*, over de dag- en nachtvlinders van ons land. En in 1770 begon hij met de uitgave van *Nederlandsche vogelen*, waarbij alle vogels op ware grootte en in kleur werden afgebeeld. Beide series waren nog lang niet klaar, maar werden in binnen- en buitenland geroemd om de zeer nauwkeurige illustraties en de Nederlandse teksten gebaseerd op veldonderzoek. Hetzelfde recept paste Sepp dan ook toe op de *Flora Batava*.
Maar dit is slechts het halve antwoord. Er waren niet alleen commerciële en vaderlandslievende redenen om zo'n project te ondernemen. Redacteur Jan Kops, die door Sepp bereid werd gevonden mee te werken, had zo zijn eigen motieven. Hij was als landbouwcommissaris bij de Bataafse overheid verantwoordelijk voor de verbetering van de landbouw en aanverwante industrieën. Bij Kops waren planten altijd potentiële grondstoffen voor landbouw, industrie of geneeskunde. Onder het kopje 'Huishoudelijk gebruik' verzamelde hij alle kennis die er was over het gebruik van de planten. Zo leverde kardinaalsmuts heel fijn hout op voor draaiwerk en naalden, konden de wortels van gele plomp tot meel vermalen worden, was vogelwikke een uitstekende groenbemester en veevoer, en leverde papaver een mooie rode kleur voor de kaaskorst. Kops verzorgde deze rubriek tot zijn dood in 1849. Veel van deze kennis is nu al lang vergeten.
Minstens zo belangrijk waren de platen, die behoren tot de mooiste botanische illustraties hier gemaakt. In het begin waren het kopergravures die met de hand werden ingekleurd, later werden dat litho's, en nog veel later chromolithografieën, kleurendruk dus. Ze zijn stuk voor stuk gebaseerd op levende exemplaren en er is veel aandacht besteed aan de bloemdetails en de juiste inkleuring. Ze werden meestal door professionele kunstenaars

gemaakt. Onder hen waren de Haagse bloemstillevenschilder Georgius Jacobus Johannes van Os (1782-1861), die de tekeningen voor deel 1-3 verzorgde, en de Leidse kunstenaar Helena Christina van de Pavord Smits (1867-1941), die alle 800 tekeningen en litho's voor de laatste tien delen maakte.

Na Sepp en Kops

Na Sepp en Kops namen andere uitgevers en redacteuren het over. Zij waren wat minder gecharmeerd van het nuttigheidsaspect: volgens redacteur Frederik Willem van Eeden, vader van de schrijver van *De Kleine Johannes*, hadden planten een intrinsieke waarde. Onder invloed van de opkomende ecologie en plantengeografie besteedde hij vooral aandacht aan de verspreiding van planten. Hier schemert al wat door van een besef van de veranderlijkheid van planten, die kunnen reizen over de wereld en evolueren over de tijd. Onder Van Eedens redacteurschap worden bijvoorbeeld veel planten beschreven die nieuw waren voor Nederland, zoals de rode hoornpapaver die met graantransporten per trein was binnengekomen.

Planten toen en nu

Door de nauwkeurige teksten en vele observaties uit het hele land, vormt 134 jaar *Flora Batava* een bijzonder getuigenis van de Nederlandse natuur die wij niet meer op die manier kennen. Zo zijn in totaal 30 plantensoorten uit de *Flora Batava* inmiddels verdwenen uit Nederland, en honderden soorten worden ernstig bedreigd. Het boek vormt dan ook een rijke bron voor onderzoek naar historische biodiversiteit en voor het volgen van de verspreiding van soorten.
Voor wie het wil zien, schetst de serie ook een prachtig beeld van de liefde van heel veel verschillende mensen voor de Nederlandse natuur. Waren dat bij aanvang nog vooral hoge heren, geleerden en landeigenaren, vanaf het einde van de negentiende eeuw doen ook vrouwen hun intrede in de *Flora Batava*. Naast de eerder genoemde kunstenaar Van de Pavord Smits, is dat bijvoorbeeld de paddenstoelenkenner Catharina Cool (1874-1828), die honderden beschrijvingen leverde van soorten die zij tijdens excursies verzamelde.

Een nieuw leven voor de *Flora Batava*

Tegenwoordig prijkt de *Flora Batava* in menige bibliotheek in binnen- en buitenland, en er circuleren ook nog veel exemplaren in particuliere handen. Maar omdat het werk zo kostbaar is, en wetenschappelijk verouderd, was het ook een beetje in de vergetelheid geraakt. Reden voor de KB en uitgeverij Lannoo om er een complete en geactualiseerde heruitgave van te realiseren. In deze uitgave zijn alle 2.240 platen afgebeeld en opnieuw gedetermineerd door een team van experts. Bij 100 platen zijn nieuwe verhalen geschreven door een hedendaagse kring van plantenliefhebbers. Vanuit hun eigen expertise als botanicus, natuurbeschermer, illustrator, wetenschapshistoricus of ecoloog bieden zij een verrassende blik op dit oude boek en de bonte plantenwereld. Het is onze liefdesverklaring aan de Nederlandse wilde planten, maar ook aan het plezier van samen boeken maken.

Heruitgave 2023

Titel: Flora Batava 1800-1934
Ondertitel: De wilde planten van Nederland
Redactie: Esther van Gelder & Norbert Peeters
Uitgeverij: Lannoo & KB Nationale Bibliotheek
ISBN: 9789401486668.
Prijs: €79.
Meer informatie is te vinden op de website van Lannoo: lannoo.be/nl/flora-batava-1800-1934 en de speciale topstukkenpagina van de KB: kb.nl/flora-batava

Tien jaar Muntpunt Brussel

‘De liefde voor Muntpunt

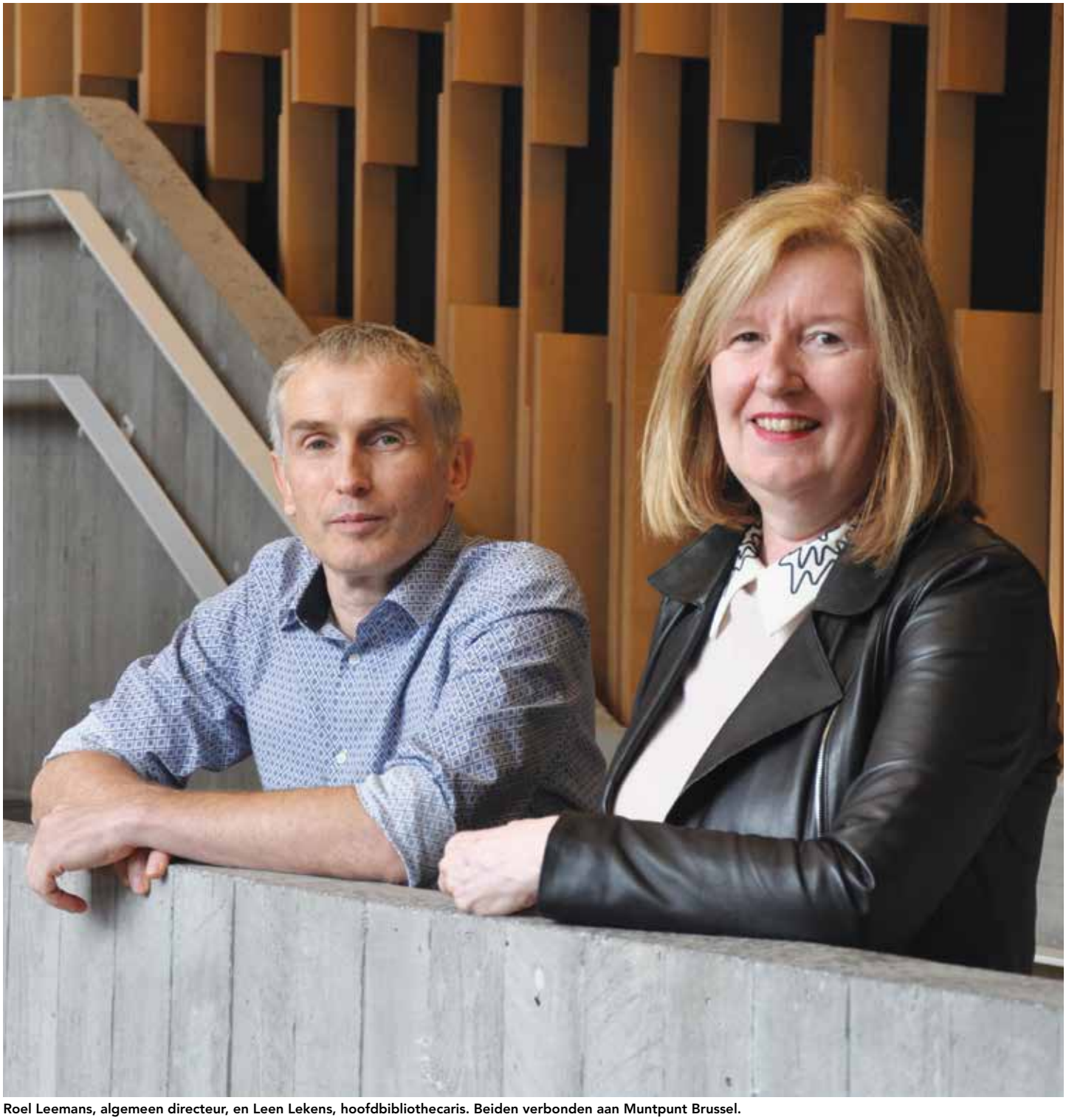

Foto: VVBAD

Roel Leemans, algemeen directeur, en Leen Lekens, hoofdbibliothecaris. Beiden verbonden aan Muntpunt Brussel.

overstijgt alle problemen’

Het Brusselse Muntpunt bestaat dit jaar tien jaar. Na een woelige start en een onverwachte toevloed van luidruchtige studenten in de beginjaren, is het gelukt om van Muntpunt een plek te maken waar talloze organisaties hun activiteiten organiseren en waar ook het traditionele lezerspubliek zich weer op zijn gemak voelt. Nu staan er opnieuw veranderingen voor de deur, want zowel de hoofdbibliothecaris, Leen Lekens, als de algemeen directeur, Roel Leemans, vertrekken.

TEKST: ELSELIEN DIJKSTRA • FOTO’S: ZIE CREDITS LANGS ZIJKANT

Muntpunt is al sinds 2013 meer dan een bibliotheek. Dankzij de fusie van de voormalige Hoofdstedelijke Bibliotheek (HOB) met de Vlaamse stichting Onthaal en Promotie Brussel (OPB) werd Muntpunt een informatiepunt en een verbindingscentrum. De totstandkoming ging niet zonder slag of stoot. Aan de start van Muntpunt gingen jaren van fuseren, reorganiseren, verhuizen en verbouwingen vooraf, en het bibliotheekpersoneel had veel bezwaren. Ook de eerste jaren na de opening van Muntpunt kenden de nodige hobbels.
Nu, tien jaar later, zijn de moeilijke jaren voorbij en staat er een sterke organisatie. Hoofdbibliothecaris Leen Lekens en algemeen directeur Roel Leemans staan op het punt om Muntpunt te verlaten en blikken samen terug. ‘De grootste uitdaging van de beginjaren was om de twee organisaties samen te voegen en dat te combineren met bijkomende opdrachten’, vertelt Leen Lekens. ‘Zeker gezien de impact die dat had op het personeel. Dat was ooit ingestapt in één organisatie en zag zich plots opgenomen in een groter geheel.’

Iedereen mee

In de beginjaren van Muntpunt ging het niet over rozen. Er kwam veel kritiek op het nieuwe beleid van de belevingsbibliotheek, en er klonk een roep om de kernfunctie van de bibliotheek opnieuw centraal te stellen. Directrice Ann Van Driessche stapte eind 2014 op en Roel Leemans, destijds de directeur operationele zaken bij Muntpunt, werd de algemeen directeur die de gemoederen moest bedaren. Het lukte om uiteindelijk iedereen mee te krijgen met het verhaal van Muntpunt. ‘Tien jaar geleden hoorden we nog “Ik heb hier niet voor gekozen”, dat is iets wat er totaal uit is’, aldus Roel Leemans.
De uitdaging van de fusie van twee organisaties met vier verschillende opdrachten (een bibliotheek, een netwerkorganisatie, een informatiecentrum voor Vlaamse gemeenschapsbevoegdheden en een promotor van Vlaamse cultuur in Brussel) vergde een moderne aanpak. Roel Leemans: ‘We hebben als directie een faciliterende rol gespeeld: wij hebben een kader uitgezet waarbinnen mensen zelf aan de slag konden gaan. Dat heeft eraan bijgedragen dat medewerkers van Muntpunt experten zijn geworden waar collega’s en externe partijen graag een beroep op doen. Voor velen was hun werk bij Muntpunt hun eerste job. Het is bijzonder dat ze zijn gebleven in deze tijd van jobhopping. Zij zitten nu op een andere stoel, het zijn experten geworden in hun domein en ze hebben een intern draagvlak gevonden.’

Belangrijke shift

Ook gedeelde missie, visie en waarden, die door alle medewerkers van Muntpunt worden onderschreven, zijn essentieel geweest in de ontwikkeling van de organisatie, stellen Roel Leemans en Leen Lekens. ‘Natuurlijk zijn er nog wel meningsverschillen, maar de liefde voor Muntpunt overstijgt alle problemen’, aldus Roel Leemans. ‘Hoe hevig de discussie ook kan zijn, uiteindelijk gaat het om Muntpunt. In de beginjaren kon de eigen mening nog wel eens de boventoon voeren, maar nu gaat het om wat goed is voor Muntpunt en voor onze partners. Dat is een heel belangrijke shift geweest. Dat we niet meer onze eigen wens als uitgangspunt nemen, vanuit wat wij kunnen of willen aanbieden, maar meer denken vanuit wat onze omgeving nodig heeft.’
Inmiddels is Muntpunt uitgegroeid tot een plek waar tal van Brusselse organisaties mee verbonden zijn. Roel Leemans vertelt over de weg daar naartoe: ‘Muntpunt is gecreëerd om een platform of facilitator te zijn voor heel het Vlaamse en Nederlandstalige aanbod in Brussel. De opdracht was om een spil zijn in al die partnerorganisaties. Dat is wat traag op gang gekomen. Ik denk omdat daar in het begin slecht over is gecommuniceerd. Je had heel veel kleine organisaties die dachten: “Oei, Muntpunt is er nu, voor ons zal er geen plaats meer zijn.” En wij kwamen als Muntpunt in het begin te veel naar buiten als: “Wij zullen het wel doen en jullie mogen blij zijn dat wij meedoen.” We hebben moeten zoeken hoe we die rol gingen invullen.
Nu zijn van al die samenwerkingen negen van de tien heel waardevol, zowel voor ons als voor hen. We zijn nu een partner die openstaat voor wat onze partners graag willen doen. Dat is denk ik onze grootste verwezenlijking. Ons partnernetwerk bestaat uit honderden organisaties waarmee we jaarlijks met meer dan 150 daarvan samenwerken. Al die organisaties komen binnen Muntpunt hun expertise delen met het publiek. Ik

Foto: Muntpunt / Sien Verstraeten

Het gebouw van Muntpunt in Brussel.

denk dat we van een moeilijke of onbekende partner naar een betrouwbare partner zijn gegaan. Voor heel veel organisaties zijn we de rode draad geworden om hun activiteiten binnen Muntpunt te laten plaatsvinden.'

Studenten

Een andere uitdaging waar Muntpunt in de beginjaren voor stond was een enorme toevloed aan studenten. Die massale overname door studenten was niet voorzien, al waren jongeren wel een beoogde nieuwe doelgroep. In 2013 stelde de toenmalige directrice Ann Van Driessche in een interview met *Bruzz*: 'Overal in de bib staan strips en manga's. Het beeldverhaal is een van onze speerpunten. Daarmee hopen we de jongeren die nu in Delhaize rondhangen naar hier te krijgen.' En dat is gelukt.

'Op een bepaald moment werd heel het gebouw ingenomen door honderden studenten', vertelt Roel Leemans. 'De meesten kwamen om echt te studeren, maar er waren er ook die dat niet deden en die zorgden voor een sfeer die allesbehalve aangenaam was. Lezers bleven weg. Het is wel een jaar of vier, vijf zoeken geweest om een evenwicht te vinden.'

Lawaai

Hoe groot de overlast was blijkt ook uit reacties uit die tijd van bibliotheekbezoekers, bijvoorbeeld op Bruzz.be in 2015: 'Toen ik student was, ging ik naar de bib om te studeren. Omdat het daar stil was. Ik snap niet hoe die meutes jongeren die er vandaag rondhangen ook maar één woord ingestudeerd krijgen, met al dat lawaai', schreef Tom H.

Dankzij een online reserveringssysteem is de rust nu grotendeels teruggekeerd in Muntpunt. 'Die tientallen die hier ronddwaalden omdat ze geen plek vonden, dat is nu voorbij', stelt Roel Leemans. 'Iedereen is hier welkom', voegt Leen Lekens eraan toe. 'Het feit dat je hier dat thuisgevoel kunt hebben is belangrijk. Maar als er mensen zijn die zich niet meer thuis voelen door bepaalde groepen, dan hebben we een probleem.'

Roel Leemans en Leen Lekens wijten de problemen met jongeren onder meer aan de inrichting van het gebouw. 'Vroeger zat alles

door elkaar. Nu is alles heel herkenbaar, waardoor je duidelijk ziet wat je op die plek kunt verwachten.'

Tumult

Leen: 'Het profiel dat we voor ogen hadden toen we startten met de stadstudiezaal was niet een profiel voor jonge mensen. Het was een plek voor iedereen om internet te kunnen raadplegen. Mensen die er kwamen werken en studeren, daar hielden we wel rekening mee, maar niet zo massaal. '
Roel: 'Die studenten waren een publiek dat ons gevonden had, en dat eerst niet in ons beleid stond, maar dat is veranderd. Ze hebben ons ons doen afvragen: wat kunnen we nog meer betekenen voor jongeren? Ze komen wel naar de bibliotheek maar ze maken er geen gebruik van. Het doel is nu dat we ze stapje bij beetje meepakken bij activiteiten. Hoe kunnen we ze verder doen gaan dan alleen maar een tafel en een stoel innemen? Maar je kunt ze ook niet verplichten om mee te doen.'
Het tumult rond de studenten lijkt nu voorgoed voorbij, denkt Roel Leemans. 'Je hoort andere groepen niet meer zeggen: "Tijdens de examens kom ik niet meer." De studenten zijn er wel, maar de conflictsfeer is totaal verdwenen. Het is veel ordentelijker sinds corona. Het moeten reserveren van plekken heeft veel geholpen. Maar ook dat er meer en meer plekken zijn in de stad waar jongeren kunnen studeren, zoals in gemeenschapscentra en buurthuizen. Soms zijn het maar tien of dertig plekken, maar het helpt om grote plekken zoals Muntpunt te ontlasten.'

Pioniersrol

Ook op het gebied van het 'traditionele' bibliotheekwerk heeft Muntpunt de afgelopen tien jaar een hele ontwikkeling doorgemaakt, vertelt Leen Lekens. In de beginjaren lag de nadruk op een belevenisbibliotheek, maar toch is de kernfunctie overeind gebleven en 'sterk geprofessionaliseerd', aldus Leen Lekens. 'We hadden al een educatief aanbod, we deden wel een beetje rond mediawijsheid. Daar zijn we heel sterk in gegroeid. Door mee te doen met het leesoffensief en door onze programma's rond mediawijsheid hebben we een veel grotere impact dan voorheen. Van de bibliotheken in Europa verdienen we als Muntpunt ook wel een plek op voorste rij omdat we altijd een vinger aan de pols houden, in de lokale samenleving en ook in het wereldgebeuren. We hebben in die zin een pioniersrol. Als het gaat over collecties: we willen niet dat dat in rekken blijft staan, we moeten ervoor zorgen dat die leven. Daarom zorgen we voor themacollecties die aansluiten bij onze campagnes, zoals onlangs "betaalbaar Brussel". En we hebben een permanente hedendaagse accentcollectie over bewust leven: alles wat te maken heeft met mindful leven, van yoga tot verantwoord inkopen doen en gezond eten. Een ander voorbeeld is *the grid*, onze vijfde verdieping waar een batterij met computers staat met programma's voor grafisch design waarrond we een heel programma van ateliers en masterclasses ontwikkelen waar mensen van en met elkaar kunnen leren.'
De professionalisering van het bibliotheekwerk bestond ook uit het nemen van moeilijke beslissingen. 'Het afschaffen van de cd-collectie was moeilijk, maar we hebben dat durven beslissen. Uiteindelijk hebben we dat besluit niet af laten hangen van enkele medewerkers die met veel passie die collectie beheerden. Het was een beredeneerde beslissing', zegt Leen Lekens. Roel Leemans: 'Als 95 procent van de collectie in de rekken blijft staan en je die ruimte kunt benutten voor een doe-en-maakplek, dan moet je besluiten dat de meerwaarde van die tweede optie groter is.'

Krachten bundelen

Leen Lekens is bij verschijning van dit artikel met pensioen, en Roel Leemans vertrekt eind augustus. Wat willen zij meegeven aan de toekomstige generatie?
Roel Leemans: 'Ik heb het idee dat men in het algemeen de rol die organisaties zoals Muntpunt of andere bibliotheken spelen onderschat. Welke rol ze kunnen spelen in een snel veranderende samenleving. In plaats van overal kleine projectjes kun je met dit soort huizen heel goed inspelen op maatschappelijke ontwikkelingen. Ik verwijs bijvoorbeeld naar Nederland, hoe ze daar na heel veel schrappen nu van bibliotheken de huizen gaan maken die de eerste noden van mensen kunnen vervullen. Daar zijn hier nog nooit gesprekken over geweest, dat is een gemis dat ik hier zie. Dat er niet gekeken wordt naar structurele plekken, maar naar kleine projectjes. Dat is eigen aan het Vlaamse landschap van eindeloos veel kleine vzw's (stichtingen, red.). Soms zijn die heel nuttig en nodig, maar bundel de krachten, en je gaat veel meer impact hebben.'
Leen Lekens: 'Bibliotheken hebben samenlevingsantennes. Dat zag je tijdens corona en bij de energiecrisis. Er zou meer erkenning voor die rol mogen komen, en ook meer middelen. Laatst sprak ik iemand uit de welzijnssector over mensen met mentale problemen. Er wordt dan verwacht dat bibliotheken die mensen opvangen. Of ook mensen die uit de samenleving vallen. Het laatste oord waar ze dan vaak nog wel kunnen zijn is de bibliotheek. Bibliotheken zouden meer middelen moeten krijgen om die maatschappelijke rol te kunnen spelen. Door met partners samen te werken op zulke thema's kun je een veel grotere impact hebben op de lokale gemeenschap.'

Nieuwe energie

Voor Leen Lekens is de pensioenleeftijd de reden voor haar vertrek per 1 mei. Ze gaat niet achter de geraniums zitten maar is bezig met plannen voor een eigen onderneming op het gebied van identiteitsontwikkeling en mode. Dat Roel Leemans ook vertrekt is toeval, zegt hij. 'Ook al heb ik wel altijd grappend gezegd "Als Leen met pensioen gaat, ga ik met prepensioen." We hebben samen een mooi parcours afgelegd en kunnen daar met trots op terugkijken, met het hele team trouwens.'
Leen: 'We zijn als duo een mooi voorbeeld van hoe mensen die anders in het leven staan toch open, correct en eerlijk schitterend kunnen samenwerken.'
Roel: 'Het vertrek van Leen komt op een moment dat ik ook voel dat het tijd is voor nieuwe mensen. Ik heb gegeven wat ik kon geven, het is tijd voor iets nieuws. Muntpunt is een organisatie die altijd evolueert, dat vraagt om nieuwe energie, nieuwe ideeën en andere accenten. Dat is nodig om te groeien. Je kunt jezelf steeds weer opnieuw uitvinden, maar op een goed moment is de grens bereikt. Het is nu tijd dat ik andere passies ga volgen.'

Jongerenpanel NOBB programmeert Young Adult Festival

‘Ons Jongerenpanel zijn onze “voelsprieten”, zij weten wat er leeft!’

‘We zijn in de herhaling gegaan!’, vertellen NOBB-bibliothecarissen Merel Kuitert en Iris de Grauw enthousiast. Het eerste Young Adult Festival, vorig jaar zomer op locatie Veghel, was zo’n succes dat op **vrijdag 25 augustus** om 18.45 uur de deuren opengaan voor wéér zo’n festijn voor (boek) liefhebbers, deze keer in Bibliotheek Uden. ‘Het is zeker geen kopie van 2022 geworden!’, stelt Merel. ‘De evaluatie van vorig jaar was vooral ook inspiratie voor een nieuwe insteek. Ons eigen Jongerenpanel heeft daarbij intensief meegedacht. Zij voelen goed aan wat hun leeftijdsgenoten aanspreekt.´

TEKST: LINDA VAN PELT • FOTO: YLANITE KOPPENS / NOBB

Dynamiek

Wat staat er allemaal op het programma van de tweede editie van het Young Adult Festival van de Noord Oost Brabantse Bibliotheken? Variatie! Dat is het woord dat de rode draad van dit evenement goed weergeeft, want er valt veel te kiezen op 25 augustus in Bibliotheek Uden. ‘Vorig jaar hadden we een schrijfster uitgenodigd die voorlas uit eigen werk’, vertelt Iris. ‘Hoewel die auteur en haar boeken best populair waren bij de bezoekers van het festival, besloten we niet opnieuw een schrijver uit te nodigen. Vooral na advies van ons Jongerenpanel dat aangaf dat lang stilzitten en luisteren niet écht iets is wat “de doelgroep” aanspreekt.’

Die doelgroep, dat zijn jongeren tussen 14 en zo ongeveer

Het festival is georganiseerd voor en door jongeren. Op de foto een deel van het Jongerenpanel van NOBB.

27. ‘Zij hebben behoefte aan een dynamischer programma met veel keuzevrijheid’, stelt Merel. ‘En dat bieden we deze editie ook.’ Tijdens het festival is er keuze uit vier verschillende workshops, zoals kalligraferen met Kunst & Co, blackout poetry maken, illustreren met Vera Savelkouls of informatie inwinnen bij Emmy van Ruijven (bekend van onder andere het boek Supernerd) over hoe je je eigen boek kunt uitgeven.
Merel: ‘Iedereen kan in principe twee van de vier workshops volgen. Vooraf reserveren is niet nodig. We hebben voldoende flexibiliteit ingebouwd om iedereen ter plekke zelf nog keuzevrijheid te geven. Het programma is echter nog volop in ontwikkeling, dus het kan zijn dat er nog wijzigingen komen.’

Kip of ei

Na afloop van het eerste Young Adult Festival kwamen er veel vragen van collega-bibliotheken en van boekhandels. Die zijn met plezier beantwoord, aldus Merel. ‘Het is belangrijk om aandacht te hebben voor de categorie lezers waar de Young Adult-literatuur vooral voor bedoeld is. Hoewel deze boeken ook best vaak en met interesse gelezen worden door anderen.’
Het lijkt bijna onvermijdelijk dat het stigma dat ‘de jeugd van tegenwoordig’ niet meer leest en wordt afgeleid door sociale media ook even ter sprake komt. ‘Het is wél zo dat jongeren soms aangenaam verrast zijn als ze ontdekken wat de bibliotheek van tegenwoordig allemaal nog meer te bieden heeft. Zo’n festival werkt daarbij absoluut drempelverlagend. Mogelijke, nog bestaande vooroordelen over “de saaie bibliotheek” hebben we geprobeerd te doorbreken met een aantrekkelijk programma.’
Op het programma prijken onder andere het spelen van een bordspel van Top1Toys, marktkraampjes met creatieve en ‘bookish’ producten, zoals van Art & Liberty, Letters & Lights, TheDutchessReads en de lokale Boekhandel Maashorst. En bezoekers kunnen een originele foto laten maken bij een #BookTok photobooth.

BookTok

Een paar jaar terug leek het wellicht nog een beetje op de welbekende kip-of-eivraag: waarom zou je boeken schrijven voor de leeftijdscategorie waarvan beweerd wordt dat ze toch geen interesse hebben? Of andersom: hoe kunnen zij met plezier lezen als er geen goede boeken voor hen bestaan?
‘Dankzij sociale media komt lezen juist weer meer onder de aandacht’, weet Iris. ‘Jongeren enthousiasmeren elkaar voor bepaalde boeken. De tijd dat de bibliothecaris werd beschouwd als dé expert met de beste adviezen is allang voorbij. Tegenwoordig werkt dat anders. Vrienden en leeftijdgenoten hebben meer invloed, en sociale media zijn daarbij belangrijk en leidend.’
Young Adult begint een eigen plek te veroveren binnen de literatuur, of heeft die zelfs al. ‘De hoofdpersoon in deze boeken is van dezelfde generatie als de beoogde lezers, de spreektaal is herkenbaar voor de jongeren van nu en datzelfde geldt voor de thema’s die aan de orde komen (gender, identiteitsvorming, vooroordelen, eetstoornis, seks, verliefdheid, relaties en conflicten). Hierdoor komen de verhalen authentiek over. Het is voor jongeren gemakkelijker zich met zulke boeken te identificeren dan met een dik boek over een depressieve oudere man.’

Om Young Adult nog meer onder de aandacht te brengen, zijn er bij het festival ook panelgesprekken met inmiddels bekende BookTokkers en Bookstagrammers, zoals Chaya (@gitanareads), Billy (@billyleest), Aaron (@aaronleest) en Saraï (@boekhopper).

Flexibiliteit en continuïteit

Hoewel Merel en Iris nog gemakkelijk tot de leeftijdscategorie der jeugdigen gerekend kunnen worden, zijn ze beiden blij met het Jongerenpanel. ‘Een luxe!’, aldus Merel. ‘Zij vormen als het ware de voelsprieten, en weten wat er leeft.’ Dat dit Jongerenpanel een dynamische samenstelling heeft (soms valt er iemand af, bijvoorbeeld omdat hij gaat studeren – soms komt er iemand bij, vooral op persoonlijke uitnodiging van leden vanuit het panel), is geen probleem. ‘Er is voldoende continuïteit voor structurele betrokkenheid. Ons Jongerenpanel bestaat al drie jaar en we hopen hier nog veel jaren aan toe te kunnen voegen.’
‘Het Jongerenpanel wordt ook steeds meer om advies gevraagd’, vult Iris aan. ‘Regelmatig krijg ik van collega’s het verzoek om een bepaald onderwerp even voor te leggen aan het panel, en het is duidelijk dat hun mening wordt gewaardeerd. ’
Afgelopen periode is het Jongerenpanel vooral bezig geweest met de voorbereiding van het Young Adult Festival. En ook op de dag zelf zullen velen van hen actief zijn. Maar ook de rest van het jaar zijn zij – afhankelijk van hobby’s, talenten en persoonlijke voorkeuren – betrokken bij verschillende activiteiten van de NOBB, zoals collectievorming (met als gevolg dat de zogeheten ‘trending boeken’ snel in huis zijn en NOBB een van de eerste Nederlandse bibliotheken was met manga-strips), studieplekken, sociale media en dus ... het organiseren van evenementen.
Iris: ‘Zo hebben zij ook meegedacht over de hapjes voor het Young Adult Festival. Brownies, popcorn en chocolade-eitjes. Want waarom zou je die alleen maar mogen eten met Pasen?!’

Kaarten voor het festival zijn € 7,50 in de voorverkoop en verkrijgbaar via de website nobb.nl/activiteiten en bij alle Noord Oost Brabantse Bibliotheken. Kaarten kosten aan de deur 10 euro. Inloop is op 25 augustus vanaf 19.00 uur.

Theo Kemperman over WLIC 2023:

‘Unieke kans om collega’s uit de hele wereld te ontmoeten’

Foto: Maurits van Hout

Na 25 jaar komt het congres van de IFLA weer naar Nederland. De voorbereidingen zijn in volle gang. Theo Kemperman, directeur van de Bibliotheek Rotterdam en voorzitter van het Nationaal Comité dat dit topevenement naar de Ahoy wist te halen: ‘Kom naar Rotterdam, want je houdt er contacten aan over die je tot in lengte van jaren helpen in je werk’.

TEKST: EIMER WIELDRAAIJER

Je bent gepromoveerd als bioloog en als directeur-conservator werkzaam geweest voor natuurmusea. Hoe kwam je bij de openbare bibliotheek terecht? Vanwaar die stap in 2015?
‘Na mijn directeurschap bij verschillende culturele instellingen op publiek-privaat vlak ben ik een eigen bedrijf begonnen. Mijn adagium gedurende tien jaar was: de helft pro deo en de helft pro Theo. Tot de pro deo-helft behoorde vrijwillligerswerk voor stichtingen en besturen. Een van die besturen was Museum Meermanno in Den Haag. De directeur daarvan was voorzitter van de Raad van Toezicht van de Bibliotheek Rotterdam. Men keek in Rotterdam uit naar een nieuwe directeur en vervolgens werd mij gevraagd of ik interesse had. Daar heb ik ja op gezegd en na drie dagen was me al duidelijk dat ik de juiste keuze had gemaakt.’

Wat maakt je huidige functie zo boeiend?
‘Ik wil niets afdoen aan het belang van musea, concertzalen of theaters, maar bibliotheken zitten het dichtst op de levens van mensen. De impact is het grootst. Dat streelt niet alleen je ego – het is fijn voor zoveel mensen iets te betekenen – maar het is ook echt bijzonder om dat te kunnen doen. Je bereikt namelijk eveneens mensen die minder makkelijk toegang hebben tot allerlei

ontwikkelingen in de maatschappij. Directeur mogen zijn van een instelling die zoiets voor elkaar krijgt, is een gigantisch cadeau. Zeker in een grote stad als Rotterdam waar alles bij elkaar komt. Voor alle duidelijkheid: dat doe ik niet alleen, maar samen met een groot team van medewerkers dat er met elkaar de schouders onder zet.'

In november geef je het stokje door aan je opvolger Alice Vlaanderen. Hoe kijk je terug op de acht jaar dat je leidinggaf aan deze 21 vestigingen tellende organisatie?
'Toen ik aantrad in 2015 was de bibliotheek net verzelfstandigd. Daar viel nog een hoop aan te repareren. Daarnaast was het door bezuinigingen ingegeven beleid erop gericht terug te gaan van 26 naar zes vestigingen, terwijl je aan je theewater kon aanvoelen dat dat slecht was voor de stad. Omdat er een paar jaar later meer middelen kwamen, hebben we dat proces gelukkig kunnen omdraaien. Ook de verzelfstandigingsperikelen zijn afgerond. Een andere uitdaging was het aanpassen van de organisatie. Verder zijn we gaan zoeken naar partners om in de stad de maximale impact te maken. Op programmatisch vlak zijn we ons gaan versterken, we hebben het World Library and Information Congress (WLIC) 2023 binnengehaald en ten slotte zijn we de operatie gestart om de centrale bibliotheek te vernieuwen.'

Vind je het niet jammer dat je dat laatste traject wel start maar niet zult afmaken?
'Natuurlijk vind ik dat spijtig, maar toen ik in 2017 begon met dit project wist ik dat ik die verbouwing niet zou afmaken. Dat neemt niet weg dat ik er met veel passie aan ben begonnen. We hebben al enkele cruciale stappen gezet op weg naar het eindresultaat, en ik vertrouw er volledig op dat mijn opvolger daarmee voortvarend zal verdergaan.'

Tijdens de 88ste editie van het WLIC (21-25 augustus) is Rotterdam host namens Nederland. Waarom is het belangrijk dat dit door de International Federation of Library Associations and Institutions (IFLA) georganiseerde congres na 25 jaar weer naar ons land komt?
'In onze sector hebben we de afgelopen kwart eeuw ongelooflijk veel meegemaakt. Als ik me beperk tot de openbare bibliotheken, dan heeft de bibliotheekwet (Wsob) die op 1 januari 2015 in werking trad ons een enorme impuls gegeven. Ik gun alle bibliotheekmensen in de hele wereld zo'n soort wet. Omdat deze wet het mechanisme biedt om dorp, stad, regio en land op bibliotheekgebied op te stuwen in de vaart der volkeren. Heb je daarnaast een sterke nationale bibliotheek, zoals wij, die qualitate qua iets te zeggen heeft over andere bibliotheken, dan heb je een constructie waarmee je wonderen kunt verrichten. En dat doen wij in Nederland ook. Dan is het toch mooi de wereld uit te nodigen en te laten zien hoe het ook kan. Daarnaast mogen we best trots zijn op wat we de afgelopen decennia hebben bereikt op het gebied van fysieke en digitale bibliotheken. Tegelijkertijd gun ik mijn Nederlandse collega's dat ze in gesprek raken met buitenlandse bibliotheekmedewerkers die hen ook van alles kunnen leren. Ik weet uit eigen ervaring hoe stimulerend die wisselwerking is. Overigens denk ik dan niet alleen aan openbare bibliotheken maar aan alle bibliotheken, want dit congres hebben we naar Nederland weten te krijgen dankzij het Nationaal Comité waarin alle soorten bibliotheken vertegenwoordigd zijn. Samen hebben we dit bereikt.'

De organisatie van een groot congres als dit lijkt me een megaklus.
'Dat is het ook, en het wordt door alles en iedereen onderschat. Soms denk ik wel: waar ben ik aan begonnen? Het legt een gigantisch beslag op je organisatie, maar je netwerk wordt sterk uitgebreid en het is reuze inspirerend om iets anders te doen dan wat je altijd doet. Dat geldt voor alle betrokkenen, merk ik. Dus ja, het kost energie, maar levert ook veel energie op.'

Thema dit jaar: Let's work together, let's library. Zeg maar: hoe bibliotheken kunnen bijdragen aan een duurzame inclusieve samenleving. Een ander aan het congres verbonden thema is het gedachtegoed van de Rotterdamse denker en humanist Erasmus.
'Erasmus staat voor vrijheid van meningsuiting, wederzijds respect, voor kennis en cultuur, tolerantie en educatie. Zijn ideeën droegen bij aan de ontwikkeling van de universele waarden van het humanisme en de Verlichting. Veel zienswijzen van Erasmus komen overeen met hoe bibliotheken naar de samenleving kijken en hoe IFLA internationaal bibliotheken verbindt. Op de buitengevel van onze centrale bibliotheek staat niet voor niets zijn uitspraak "Heel de wereld is mijn vaderland". Wij bewaren en beheren de unieke Erasmus erfgoedcollectie en zijn er trots op dat deze collectie op 18 mei door de Verenigde Naties is toegevoegd aan het Unesco Memory of the World Register.'

Voorheen vergde het WLIC je fysieke aanwezigheid, maar sinds corona is het ook mogelijk digitaal (op afstand) het congres te volgen en interactief deel te nemen aan het programma.
'Dat is best spannend en een grote opgave voor de ontwikkelaar, maar wat we ook merken aan het aantal inschrijvingen, is dat er na corona een grote behoefte is aan fysiek contact.'

Wat zou je willen zeggen tegen de lezers van dit blad die nog aarzelen zich in te schrijven?
'Het congres is een unieke kans om collega's uit de hele wereld te ontmoeten, zowel op je eigen als op belendende vakgebieden. Dat is onwaarschijnlijk inspirerend. Die ervaring gun ik iedereen uit het diepst van mijn hart. Dat geldt voor een directeur, een mediaspecialist, een communicatieadviseur, en noem maar op. Maar je moet er wel wat voor doen. Stap op mensen af. Wie daarvoor openstaat, krijgt de tijd van zijn leven. Je houdt er contacten aan over die je tot in lengte van jaren helpen in je werk. Soms moet je daarvoor naar de andere kant van de wereld, nu komt die wereld naar jou toe. Dat is echt een heel groot cadeau.'

Inschrijven voor het WLIC 2023 kan op:
https://2023.ifla.org/congress-registration-information
Het volledige programma is te bekijken op:
https://2023.ifla.org/conference-programme

Eric de Haan, directeur Regionale Bibliotheek Angstel, Vecht en Venen

‘Ik wil graag de beste zijn!’

Sinds Eric de Haan in 2009 de overstap maakte van de financiële wereld naar de bibliotheeksector, voelt hij zich als een vis in het water. Ook in deze immer veranderende branche kan hij, net als op de schaats en de racefiets, zijn drang om sneller te gaan goed kwijt.

TEKST: ANNE VAN DEN DOOL • FOTO’S: ZIE CREDITS LANGS DE ZIJKANT

Hoe was jij als jonge lezer?
Ik las zeer wisselend: soms meer, soms minder. Ik ben geboren en getogen in Abcoude, waar ik nog steeds woon. De bibliotheek zat daar op de eerste etage van een café. Ik weet het nog goed: de vloer kraakte er enorm en achter de balie stond een vrijwilliger die driftig bladerde in de kaartenbakken. Ik was geen reusachtige lezer, maar voor een spreekbeurt, over brandweerauto’s of een ander jongensachtig onderwerp, kon ik er goed terecht. Ik herinner me vooral de ouderwetse zoekmethodes en de knikkende knieën als ik weer te laat was met het inleveren van mijn boeken. In mijn middelbareschooltijd moest ik veel verplicht lezen – dat vond ik lang niet altijd plezierig, maar af en toe zat er een boek tussen dat me wel aangreep. Vaak waren dat boeken die te maken hadden met geschiedenis, en dan specifiek met de Tweede Wereldoorlog. Een beetje spanning was wel belangrijk. De zwaardere literatuur was niet zo mijn ding.

Hoe is je loopbaan verlopen?
Ik ben na het middelbaar economisch en administratief onderwijs (meao) vrij snel aan het werk gegaan: ik vond het tijd om mijn handen uit de mouwen te steken. Ik begon bij de Rabobank als financieel adviseur voor bedrijven. Vervolgens kwam ik terecht in de kantoormeubelbranche, waar ik soortgelijke functies had. Daar ben ik uiteindelijk twintig jaar gebleven. In die periode ontwikkelde ik me tot directeur, mede met dank aan allerlei cursussen en trainingen.

De laatste jaren speelde er van alles waardoor ik besloot om me heen te gaan kijken: de financiële crisis, onrust op de werkvloer, noem maar op. Ik besloot me meer te willen bezighouden met maatschappelijke projecten. Toen zag ik in de krant de vacature voor directeur van Angstel, Vecht en Venen staan. Men vroeg nadrukkelijk om een frisse blik, en die had ik wel. De gesprekken verliepen soepel en eind 2009 zat ik op de directeursstoel.
Ik kwam een heel andere wereld binnen dan ik gewend was, maar ik voelde me er heel snel thuis. Ik trof een ontzettend hechte club met veel bezieling voor het vak. De uitdaging die ik zag, was het zoeken van de samenwerking met het netwerk om ons heen, zoals dat voor veel lokale bibliotheekorganisaties geldt. Daar hebben we direct onze tanden in gezet.
In de veertien jaar dat ik hier nu zit, hebben we geen moment stilgezeten: we hebben veel bereikt, maar we kunnen nog altijd blijven doorontwikkelen. Dat vind ik juist ook leuk aan mijn vak: als directeur wil ik ervoor zorgen dat we met zijn allen bijblijven.

Is werken als directeur van een bibliotheek anders dan je vorige directeursfunctie? Wat is het verschil?
Ik maakte veertien jaar geleden de overstap van een commerciele naar de maatschappelijke sector. De dynamiek is hier anders: we werken in de bieb met gemeentes en subsidies, die we goed moeten verantwoorden. Aan de andere kant: in de commerciële sector moest ik ook verantwoording afleggen, maar dan aan onze Duitse moedermaatschappij. Daar moesten we de financiële cijfers laten zien, hier gaat het meer om onze bijdrage aan de ontwikkeling van de samenleving.
De mensen zijn ook anders. Ik zat eerst in een mannenwereld en nu werk ik vooral met vrouwen. Daardoor merk ik dat de sfeer zachter en socialer is. Voorheen was ik zakelijker bezig: uiteindelijk ging het om presteren en geld verdienen. In de bibliotheekwereld doen we dat anders: hier handelen we meer vanuit de liefde voor ons vak.
Voor ons gevoel gaat verandering in de bibliotheeksector vaak wat traag, of dat nu op lokaal of landelijk niveau is. Toch hebben we over de grens juist de reputatie om snel veranderingen te

Foto: Regionale Bibliotheek Angstel, Vecht en Venen

Eric de Haan: 'Ik ben een leider die de algemene richting aangeeft, maar die vervolgens vooral ruimte geeft om eigen talenten te ontwikkelen.'

willen doorvoeren. In mijn vorige baan moesten we in Duitsland soms vechten tegen de bierkaai om in fabrieken zaken voor elkaar te krijgen die in Nederland niet meer dan gewoon zijn. Wellicht geldt dat voor de bibliotheeksector net zo goed: we mopperen wat af met zijn allen, maar goed geautomatiseerd zijn we wel. Met de ontwikkeling richting de maatschappelijk-educatieve bibliotheek zijn we volgens mij ook een stuk verder dan in een groot deel van de rest van de wereld.

Hoe zou je je leiderschapsstijl typeren?
Ik ben een leider die de algemene richting aangeeft, maar die vervolgens vooral ruimte geeft om eigen talenten te ontwikkelen. Ik wil graag een luisterend oor bieden en de verbinding met mensen zoeken. Ik probeer collega's ook altijd uit te dagen om mee te denken en te doen, en op die manier een stapje verder te komen. Mijn deur staat altijd open: ik sta dicht bij de medewerkers, waardoor ik goed op de hoogte ben van wat binnen de organisatie speelt. Ik kan niet alles oplossen, maar ik vind het wel prettig om goed op de hoogte te zijn: niet alleen van de negatieve kanten, maar ook van de successen. Ik krijg vaak terug dat ik makkelijk benaderbaar ben, en dat doet me goed.

Op welke prestatie ben je trots?
Ondanks onze beperkte middelen als bibliotheek hebben we toch altijd kunnen meedoen met alle vernieuwingen. We leggen het bijltje er niet zo snel bij neer. Ik ben trots op de innovatieve koers die ik de organisatie heb kunnen brengen. Dat vraagt ook om een andere manier van werken: niet alles tot in de puntjes uitdenken, maar gewoon aan de slag gaan. We starten klein, testen uit en bepalen daarna of de dienst aansluit bij de behoefte. Daarna schalen we eventueel op. Daardoor kunnen we de diensten verlenen waarom onze omgeving vraagt, zoals het Oefenplein digitale vaardigheden, ontwikkeling van de Bibliotheek op school en de Taalhuizen in onze regio. Dat maakt ook dat we er goed op staan bij onze gemeentes: we worden niet langer gezien als een uitleenbibliotheek maar als een maatschappelijk-educatieve organisatie met een heel breed takenpakket. Dankzij die steun kunnen we goed meekomen in de landelijke ontwikkelingen, die nu ook een mooie financiële impuls krijgen vanuit het rijk. Zodra er iets bekend werd over die financiering, ben ik naar de gemeentes gestapt: deze kans moeten we pakken. Die proactieve houding past goed bij mij: ik ben er graag vroeg bij.

Heb je hobby's?
Ik sport graag. In de winter ben ik een fervent schaatser. Een paar jaar geleden heb ik tweehonderd kilometer op de Weissensee gereden – een soort alternatieve Elfstedentocht. Daar train ik maandenlang voor: elke week spreek ik met vrienden af op de Jaap Edenbaan, de laatste echte openluchtkunstijsbaan in Amsterdam, en jaarlijks gaan we met elkaar naar Oostenrijk om daar van het natuurijs te genieten. In de zomer verruil ik mijn schaatsen voor de racefiets. Ook dan wil ik graag de beste zijn: dat gaat blijkbaar ook niet over nu ik een dagje ouder word. Net als in mijn werk geef ik niet gauw op.
In de natuur zijn is een van mijn andere grote hobby's. Mijn hoofd wordt er lekker leeg van als ik langs het strand wandel. Ik houd ook enorm van muziek. Ik heb een tijdlang piano gespeeld, maar dat doe ik nu niet zo vaak meer. Mijn muzieksmaak is breed: van Coldplay of een stamper uit de top veertig tot een lekkere Italiaanse playlist. Maar ook Nederlandstalige muziek gaat er goed in – van De Dijk, bijvoorbeeld, een van de betere bands van eigen bodem. O, en ik ben een fervent voetballiefhebber, Ajacied welteverstaan. Ik ga regelmatig naar wedstrijden en volg de club op te voet.

Wat je is je favoriete vakantiebestemming?
We gaan nooit twee keer naar dezelfde plek. We zijn wel fervente Italiëgangers; daar keren we telkens weer naar terug, maar dan steeds naar een andere streek. Ik houd van het type mensen dat daar rondloopt: ze zijn open en toegankelijk. Ik kan er ook van genieten hoe druk ze zich kunnen maken om heel weinig. En het eten is er natuurlijk heerlijk – dat laat zich niet vergelijken met Spanje of Portugal, wat mij betreft. Dit jaar gaan we naar Sicilië. Daar schijnen veel verschillende culturen bij elkaar te komen, en het eten schijnt er ook heel anders te zijn.

Wat is je favoriete boek?
Ik heb met al dat werk en die verschillende hobby's eerlijk gezegd niet veel tijd om te lezen. Op vakantie lees ik wel graag. In de boekentas gaan vaak waargebeurde verhalen, geschiedenisboeken en biografieën mee. Ik ben benieuwd hoe zaken in het verleden gelopen zijn, ook zodat we er in het heden van kunnen leren. Een goede thriller gaat er bij mij ook altijd in – liever niet de gebruikelijke auteurs, maar liever een onbekende. En natuurlijk neem ik de gebruikelijke managementliteratuur tot me: ik heb een paar jaar geleden een master in innovatie gehaald, en daar blijf ik me graag in bijscholen.
Ik ben iemand die voor het slapengaan graag nog een halfuurtje leest wanneer mijn energie het toelaat. Dat mogen niet te ingewikkelde boeken zijn, want dan neem ik het niet goed op. Ik ben nu bijvoorbeeld bezig in *Officier van Oranje* van Rik Sentrop; dat lees ik via de online Bibliotheek. De e-reader is voor mij een grote uitkomst, vooral op vakantie: zo hoef ik geen grote hoeveelheden boeken mee te slepen.

Kijk je ook wel eens een film of serie?
Samen met mijn vrouw kijk ik graag series, met name via Netflix of NPO. Of het nu een thriller is, een waargebeurd verhaal of een reisprogramma waardoor je meer van de wereld ziet: we vinden het allemaal mooi. We zoeken daarbij wel naar diepgang: we willen graag weten hoe het er in andere culturen aan toegaat.

Wat weten maar weinig mensen over jou?
Ik kan soms rust vinden in een lekker meditatiemomentje. Dan ga ik tien minuten op de bank zitten met een meditatieapp om even tot mezelf te komen. Soms doe ik dat ook 's ochtends vroeg voordat ik aan de slag ga, zodat ik bewust kan starten met de dag. Dat geeft mij zekerheid en rust in drukke tijden. En ik vind het belangrijk om plezier te hebben en te blijven lachen: een grap met collega's gaat er bij mij altijd in. Ik hoor vaak dat ik droge humor heb; dat vind ik een leuk compliment.

Foto: uit de privécollectie van Eric de Haan

Eric de Haan: 'Ik sport graag. In de winter ben ik een fervent schaatser. Een paar jaar geleden heb ik tweehonderd kilometer op de Weissensee gereden – een soort alternatieve Elfstedentocht. Daar train ik maandenlang voor.'

KB ontwikkelt Europese aanpak tegen desinformatie bij jongeren

De Koninklijke Bibliotheek heeft samen met andere Europese organisaties een nieuwe methode ontwikkeld om mediawijsheid bij jongeren te vergroten. Met deze methode, SMILES, kunnen jongeren meer leren over het herkennen van desinformatie.

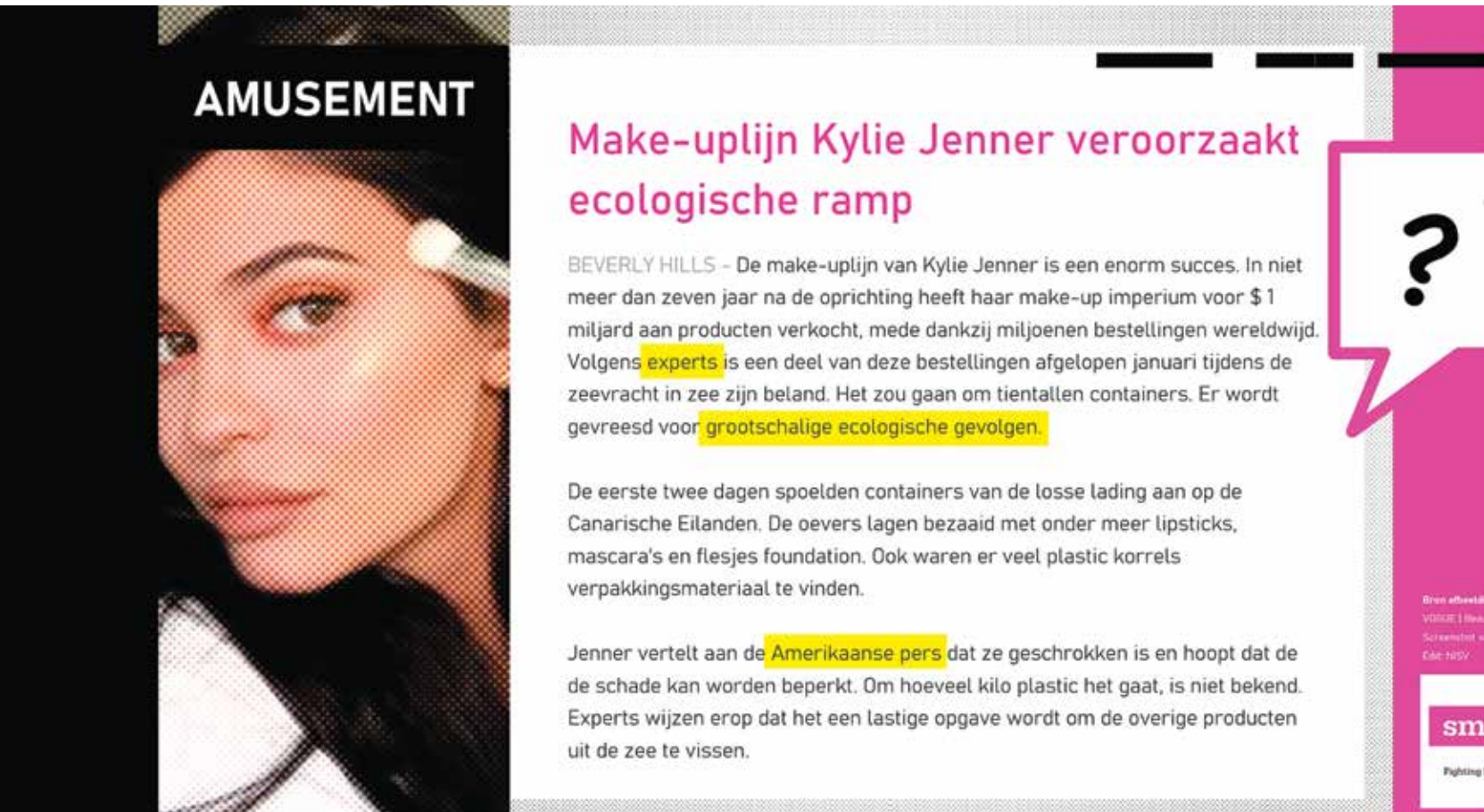
TEKST: ANNE-KATELIJNE ROTTEVEEL, IMPACT ONDERZOEKER BIJ DE KB

Jongeren kunnen op internet veel desinformatie tegenkomen. Berichten op Facebook, Instagram en TikTok bevatten geregeld informatie die niet klopt. Ook op YouTube is veel desinformatie van influencers te vinden. Voor jongeren is het vaak lastig in te schatten welke bronnen betrouwbaar zijn en welke niet.
De toename van desinformatie was de aanleiding om te onderzoeken hoe jongeren tussen de 12 en 15 jaar weerbaarder kunnen worden tegen desinformatie. De KB zag een sterke noodzaak in een praktisch onderzoeksproject waarbij een team van Europese organisaties – bestaande uit bibliotheken, mediawijsheidsorganisaties en een hogeschool – gezamenlijk nieuwe methoden zou ontwikkelen en testen op het vlak van mediawijsheid en informatiegeletterdheid. Samen hebben zij het project SMILES ontwikkeld, dit acroniem staat voor *'innovative methodS for Media & Information Literacy Education involving schools and librarieS'*. Het project begon in 2020 en wordt ingezet voor jongeren in Nederland, België en Spanje. Het project is geco-financierd door Erasmus+.

De belangrijkste doelen van het project zijn:
- Aan bibliothecarissen en leraren in drie Europese landen praktische begeleiding en training bieden op het gebied van desinformatie, waarbij ze nieuwe vaardigheden aanleren voor het organiseren van workshops over (digitale) mediawijsheid voor middelbare scholieren;
- Jongeren op middelbare scholen in drie Europese landen helpen om digitale technologie veiliger en verantwoord te gebruiken met een focus op de herkenning van betrouwbare en authentieke informatie versus desinformatie;
- Evaluatie van de effectiviteit van de geïmplementeerde workshops door middel van een effectmeting;
- Versterking van de bestaande en nieuwe samenwerkingen tussen scholen en bibliotheken in de drie partnerlanden.

Achtergrond van het onderzoek

Het project startte met een literatuuronderzoek waarin per deelnemend land de status van desinformatie en nieuwsmediawijsheid werd besproken. Al deze zogenoemde

baseline studies zijn terug te vinden op de website van SMILES: smiles.platoniq.net
Opvallend is dat desinformatie in Nederland een relatief nieuw begrip is dat met name door de coronapandemie is opgekomen. Na het analyseren van literatuur over desinformatie en de manieren waarop nieuwsmediawijsheid in de literatuur is gemeten, zijn er schalen opgesteld. Deze schalen zijn vertaald naar vragenlijsten die worden afgenomen bij de doelgroepen van het SMILES-project: duo's (docenten en bibliotheekprofessionals) en scholieren. Beide groepen vullen zowel voor de eerste als na de laatste workshop een vragenlijst in om te bekijken of er kwantitatieve effecten te zien zijn van de SMILES Building Blocks. Naast deze kwantitatieve analyse worden ook kwalitatieve data opgehaald. Dit gebeurt op verschillende wijzen, zoals het ophalen van mondelinge feedback en een interview.

Building blocks van SMILES

Gebaseerd op de resultaten van het literatuuronderzoek werden door de verschillende partners vijf zogenaamde 'building block modules' ontwikkeld. Elk block bevat lesmateriaal voor de Nederlandse, Belgische en Spaanse leerlingen tussen de 12-15 jaar om desinformatie te herkennen en bestrijden. Daarnaast werd aan de onderwijzende duo's (docenten van middelbare scholen en bibliotheekprofessionals) het door SMILES op maat ontwikkelde trainingsprogramma aangeboden via een 'train-the-trainermethodiek' om hen te leren de 'building block-modules' aan leerlingen te onderwijzen.

Building blocks

Docenten en bibliotheekprofessionals gingen aan de slag met de volgende 'kant-en-klare' lesplannen:

Voorbeeld uit Building Block A:

aan de gele stukken tekst is te zien dat het hier om desinformatie gaat omdat er geen bronnen of details vermeld worden. Een goede en betrouwbare journalist zou zorgvuldig informatie werven en verspreiden, zodat de waarheid te verifiëren is.

- **'Experts zeggen', maar welke experts? Van welk bedrijf of instituut?**
- **'Ecologische gevolgen', maar welke gevolgen?**
- **'Vertelt aan de Amerikaanse pers', maar aan welk mediaplatform? Waar kunnen we dit terugvinden?**
- **Kortom: alle verstrekte informatie is vaag en bronnen zijn niet tot nauwelijks te achterhalen.**

Bron afbeelding:
VOGUE | *Beauty secrets*
Screenshot van youtube
youtube.com/watch?v=vCJ6U7mQmYw

• *Building Block A: Wat is desinformatie?*
In deze module staan het onderscheid tussen desinformatie en betrouwbare informatie, en de rol van nieuws, journalisten en nieuwsorganisaties centraal.

• *Building Block B: Hoe herken en versta je desinformatie?*
Deze module heeft als doel leerlingen te helpen desinformatie op te sporen (identificeren) en te weerstaan op een praktische manier, gericht op hun digitale vaardigheden en hun kennis. Dit gebeurt door een interactief online spel genaamd *De Waakzame Courant*. In dit spel kruipen leerlingen in de huid van een journalist in wording die vijf verschillende opdrachten (minigames) moet doorlopen om een professioneel journalist te worden. Centraal staat hoe niet alleen journalisten, maar feitelijk iedereen, informatie correct kan analyseren, rapporteren en delen.

• *Building Block C: Technieken die worden gebruikt*
Door de leerlingen een eigen desinformatiecampagne te laten maken, ontdekken ze welke technieken worden gebruikt om desinformatie te maken.

• *Building Block D: Ontdek op welke manieren desinformatie wordt verspreid*
Leerlingen leren over de strategieën die worden gebruikt in desinformatiecampagnes. De module bevat het online spel Harmony Square, over een kleine buurt die is geobsedeerd door de democratie. De speler speelt de rol van iemand die wordt ingehuurd als 'hoofd desinformatiefunctionaris' en deze moet opzettelijk de rust en stilte op het plein verstoren door verdeeldheid aan te wakkeren en bewoners tegen elkaar op te zetten.

• *Building Block E: Desinformatie en maatschappij*
De laatste module staat stil bij de vraag wat de collectieve en emotionele impact is van desinformatie. De trainer voert activiteiten uit waarbij de leerlingen op een historische manier nadenken over desinformatie en over hoe desinformatie ons zowel op maatschappelijk als persoonlijk niveau beïnvloedt.

Resultaten

De Europese samenwerkingspartners zijn erin geslaagd om een strategisch partnerschap op te stellen en gezamenlijk een innovatief programma samen te stellen met building blocks. De meerderheid van de duo's zegt na het volgen van de train-the-trainerworkshop dat zij het gevoel hebben zelf in staat te zijn om mediawijsheidstrainingen op het gebied van desinformatie aan jongeren te geven.
De geïmplementeerde workshops blijken positieve effecten te hebben op de mediawijsheid van leerlingen. De scholieren geven aan dat ze het gevoel hebben dat ze nu in staat zijn om het verschil te zien tussen desinformatie en betrouwbaar nieuws.

Meer informatie

Benieuwd naar de digitale toolkit? Al het lesmateriaal is vrij te gebruiken en te vinden op: smiles.platoniq.net

Belang van taal

Rianne van Melik en Jamea Kofi van de Radboud Universiteit doen onderzoek naar openbare bibliotheken als sociale infrastructuur. In deze column bespreken ze om beurten hun belangrijkste bevindingen.

Taal doet ertoe, dat weten we in de bibliotheeksector als geen ander. De bibliotheek is het mekka van letters, woorden en zinnen, en taalbevordering is een van de belangrijkste doelen ervan. Juist in de bibliotheek is het daarom belangrijk om aandacht te hebben voor correcte benamingen.

TEKST: RIANNE VAN MELIK (RIANNE.VANMELIK@RU.NL), GEOGRAFIE, PLANOLOGIE & MILIEU (GPM) RADBOUD UNIVERSITEIT, NIJMEGEN. ZIE OOK TRANSFORMINGLIBRARIES.NET

Iedere woensdagochtend verzamelen enkele peuters, kleuters en hun begeleiders zich in mijn bibliotheek voor het voorleeskwartiertje. Deze activiteit is niet alleen bedoeld voor de kleintjes; ook hun verzorgers kunnen meeluisteren of even de krant lezen, tips uitwisselen of koffiedrinken. De activiteit zelf is al meermaals van naam veranderd. Eerst werd het 'moeder-kind café' genoemd, later 'ouder-kind café', en nu 'speel-en-deel café'. Het zijn immers lang niet altijd moeders die met hun kinderen naar het voorlezen komen, maar ook vaders, grootouders of de oppas.

Als de kleuters en hun begeleiders rond de middag de bibliotheek verlaten, wordt hun plaats ingenomen door een groep van 6 tot 14 ouderen. Zij komen voor een activiteit genaamd 'Gast aan tafel', een lunchbijeenkomst waar iedereen welkom is om samen te discussiëren. Soms is er letterlijk een gast aan tafel: dan vertelt een genodigde over een bijzondere hobby of reis, gevolgd door een gezamenlijke discussie over dat thema. De kracht ligt in de kleinschaligheid; het is nadrukkelijk niet bedoeld als lezing maar als gesprek. Deelnemers zijn vooral alleenstaande ouderen, soms bezoekers van de nabijgelegen dagopvang. Voor hen biedt het wekelijkse bezoek aan de bibliotheek een moment van afleiding en gezelligheid, om zo de dag te breken. Het belangrijkste doel van deze activiteit is dan ook niet zozeer kennisuitwisseling, maar het verminderen van eenzaamheid. Toch noemen we het geen eenzaamheidslunch, want daar zou waarschijnlijk niemand op afkomen.

Het zijn twee interessante voorbeelden: in het ene geval doen we erg ons best om een activiteit zo precies mogelijk te definiëren en de naam aan te passen als die de lading niet blijkt te dekken, terwijl in het andere geval bewust gebruik wordt gemaakt van camouflagetaal om het werkelijke doel van de bijeenkomst te verbergen. Soms doe je het eerste, maar had je wellicht beter voor het tweede kunnen kiezen. Zo was de opkomst tijdens het 'speel-en-deel café' opeens veel lager toen er expliciet reclame was gemaakt voor de komst van een opvoeddeskundige. Toeval, of wilde niemand toegeven opvoedhulp nodig te hebben? In een andere vestiging trok het 'Lift je leven'-actieprogramma tijdens de pilot slechts een handjevol deelnemers aan. Kwam dat door een minder geslaagde timing van de cursus midden in de zomer, of zou het misschien met de naamgeving te maken kunnen hebben? Lift je leven benadrukt toch vooral dat er iets te verbeteren valt, alsof je van de bodem moet worden opgeraapt.

En zo zijn er meer benamingen die bij nader inzien vragen oproepen. Is de Boekstartbijeenkomst 'Slimme baby's' nu zo'n goedgekozen titel? Het wil vast niet suggereren dat domme baby's niet welkom zijn (voor zover je überhaupt al kunt vaststellen hoe slim een baby is), of dat baby's direct slimmer worden door het voorlezen. Immers, zoals bij de activiteitenbeschrijving staat: 'Het geeft overigens niets als je baby slaapt of rondkruipt.' Begrijp me niet verkeerd: ik vind ook dat je niet vroeg genoeg kunt beginnen met het stimuleren van lezen, maar geef de voorkeur aan een neutralere term zoals 'het voorleeskwartiertje'. Benamingen doen er immers toe, en daarom moeten we ze zorgvuldig formuleren.

Wij blijven u helpen

V-smart komt thuis. Sinds 1 februari wordt het V-smart-product-portfolio verspreid door Axiell, dat met software en diensten niet alleen bibliotheken, musea en archieven, maar ook scholen en uitgevers helpt hun doelen te bereiken. Het delen van informatie, het aanboren van nieuwe diensten en het betrekken van het publiek bij cultuur blijven onze speerpunten.

axiell

justspark

Cybersecurity

en waarom jij dit op orde wil hebben.

Cybersecurity is een belangrijk onderwerp voor elke bibliotheek die gevoelige informatie op digitale platforms bewaart.

Met de groei van technologie en de steeds grotere hoeveelheid gegevens die we produceren, is het essentieel om deze gegevens te beschermen tegen cyberaanvallen, diefstal of beschadiging.

Benieuwd naar cybersecurity mogelijkheden voor jouw bibliotheek? Neem contact met ons op.

088 472 3426
info@justspark.com